

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
AVRUPA BİRLİĞİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE TAM ÜYELİK
SÜRECİNDE ORTAKLIK İLİŞKİSİNİN KONUMU VE
GÜMRÜK BİRLİĞİ**

Nuriye TÜRK

Danışman
Yrd. Doç Dr. Hacı CAN

2007

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Sürecinde Ortaklık İlişkisinin Konumu ve Gümrük Birliği” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Adı SOYADI

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Nuriye TÜRK
Anabilim Dalı : Avrupa Birliği
Programı : Avrupa Birliği
Tez Konusu : Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Ortaklık İlişkisinin Konumu ve Gümrük Birliği
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün ..... tarih ve ..... sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği'nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini ..... dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA O OY BİRLİĞİ O
DÜZELTİLMESİNE O* OY ÇOKLUĞU O
REDDİNE O**

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir. O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red .....

..... Başarılı Düzeltme Red .....

..... Başarılı Düzeltme Red .....

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Ortaklık İlişkisinin Konumu ve Gümrük Birliği

Nuriye Türk

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Avrupa Birliği Anabilim Dalı
Avrupa Birliği Programı

Türkiye ile Avrupa Topluluğu (AT) arasındaki ilişkiler, 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren ve Topluluk ile Türkiye arasında ortaklık ilişkisinin kurulmasını sağlayan Ankara Anlaşması'na dayanmaktadır. Nihai hedefi tam üyelik olarak belirleyen Ortaklık Anlaşması 1973'de yürürlüğe giren Katma Protokol ile desteklenmiştir. Anlaşmanın temelinde üç aşamada tesis edilen Gümrük Birliği bulunmaktadır ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla Türkiye ile Topluluk arasında gümrük birliği gerçekleştirilmiştir. Ancak, AB'ye tam üyelik ile eş zamanlı olarak gerçekleştirilmeyen ve bu nedenle de tam üyelik sürecini zedelediği iddia edilen Gümrük Birliği Türkiye'nin AB'nin ortak ticaret politikalarında söz sahibi olmaksızın bu politikalara tek taraflı olarak uyması zorunluluğunu doğurmuştur. Ortaklık ilişkisi bu süreçte gelişirken Türkiye 1987 yılında tam üyelik başvurusu yapmış ve 1999 Helsinki Zirvesi'nde aday ülke olarak tanınmıştır. 3 Ekim 2005 tarihinde ise üyelik için çok önemli bir adım olan katılım müzakereleri başlamıştır.

Türkiye Avrupa Birliği'ne tam üye olmaksızın AT ile gümrük birliğine girmiş tek ülkedir. Ortaklık ilişkisi ele alındığında bu durumun tam üyelik yolunda geçici bir statü olduğu düşünülebilir. Ortaklık ilişkisinin AB'ye üyelik sürecinde özellikle iç pazara ilişkin başlıklarda uyumu hızlandıracağı ve üyelik ilişkisinin kurulması sürecini kolaylaştıracağı ifade edilebilir. Bu çalışmada, ortaklık ilişkisinin tam üyelik sürecindeki konumu incelenmektedir. Bu incelemeyi yapabilmek için ortaklık ilişkisinin hukuksal ve teknik bir analizinin yapılması zorunludur. Bu nedenle çalışmanın ilk bölümünde Türkiye-AT ortaklık ilişkisinin temelleri ile bu temellerin kurulmasının nedenleri ve süreçte yaşanan sorunlar incelenecektir. Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyelik Süreci ve Gümrük Birliğinin Muhtemel Etkilerinin ele alınacağı ikinci bölümde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik konusu ve ortaklık ilişkisi ile bağlantısı ele alınacaktır. Son bölümde ise, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik perspektifi irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Türkiye-AB ilişkileri, Türkiye-AT Ortaklığı, Tam Üyelik Süreci, Gümrük Birliği.

ABSTRACT

Master's Thesis

**Place of Association Relationship in the Process of Turkey's Full
Membership to the European Union and Customs Union**

Nuriye TÜRK

**Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of European Union
Programme of European Union**

The relations between Turkey and European Community (EC) is based on the Ankara Agreement which entered into force on 1 December 1964 and established an association between Turkey and the Community. Association agreement which set the eventual target as full membership has been supported by the Additional Protocol which came into force in 1973. The Agreement is based on customs union which is structured on three phases, and the customs union between Turkey and the Community entered into force on 1 January 1996 in accordance with the decision no 1/95 of Association Council. The customs union did not come into effect concurrently with full membership and thus it is claimed that it has been harming full membership process. Thus it has created a necessity to comply with the common trade policy of the EU without having a word in the formulation of these policies. While the association has been developing in this process, Turkey applied for full membership in 1987 and was granted candidacy status in 1999 Helsinki European Council. Accession negotiations which constitute a significant step for full membership started on 3 October 2005.

Turkey is the only country having a customs union without being a member of the EC. Regarding the association between Turkey and EC, it could be said that this is a temporary situation. It could be said that association relationship would accelerate the harmonization in the chapters related with the single market and facilitate full membership in the accession process. In this study, the place of association relationship in the full membership process is examined. To study on this topic, judicial and technical analysis of association relationship is essential. Therefore, the foundation of the association between Turkey and the EC, the reasons for this foundation and the problems occurred during this process will be examined in the first section. In the second section in which accession process of Turkey in the EU and the possible implications of customs union are handled, the issue of Turkey's full membership and the relationship between full membership and association relationship will be examined. In the last section, Turkey's accession perspective to the EU will be analyzed.

Key Words: European Union, Turkey-EU Relations, Association between Turkey and EC, Full Membership Process, Customs Union.

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE TAM ÜYELİK SÜRECİNDE
ORTAKLIK İLİŞKİSİNİN KONUMU VE GÜMRÜK BİRLİĞİ**

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

**ÜYELİĞE HAZIRLIK DÖNEMİ OLARAK TÜRKİYE AVRUPA
(EKONOMİK) TOPLULUĞU ORTAKLIĞI**

1.1.TÜRKİYE’NİN AB BÜTÜNLEŞME PROJESİNE DÂHİL OLMA NEDENLERİ	4
1.2.TÜRKİYE’NİN BU İSTEMİNE AVRUPALI DEVLETLERİN YAKLAŞIMI VE TÜRKİYE’YE BİÇİLEN ORTAKLIK İLİŞKİSİ	9
1.3.ORTAKLIK İLİŞKİSİ TEMELİNDE BÜTÜNLEŞME SÜRECİNİN GELİŞİMİ	17
1.3.1. Ankara Anlaşmasının İmzalanması	17
1.3.2.Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklığının Geçiş Dönemi/Katma Protokol	31
1.3.3.Ortaklık İlişkisinin Uygulanmasında Ortaya Çıkan Sorunlar	38
1.3.4.Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklığının Son Dönemi: 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı	42

İKİNCİ BÖLÜM

**TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİ VE GÜMRÜK
BİRLİĞİNİN MUHTEMEL ETKİLERİ**

2.1. TÜRKİYE’NİN TAM ÜYELİK BAŞVURUSU VE GÜMRÜK BİRLİĞİ	45
2.2.TÜRKİYE’YE ADAYLIK STATÜSÜ TANINMASI	48
2.3.TÜRKİYE İÇİN KATILIM ÖNCESİ STRATEJİ	53
2.4.HELSİNKİ ZİRVESİ SONRASINDA TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ VE MÜZAKERE SÜRECİ	55

2.5.GÜMRÜK BİRLİĞİNİN KURULMASIYLA TÜRKİYE-AB EKONOMİK BÜTÜNLEŞMESİNİN SAĞLANMASI	59
2.5.1.Kopenhag Ekonomik Kriterleri Açısından Türkiye'nin İlerlemesi	60
2.5.2.Gümrük Birliğinin Ekonomik Etkileri	64
2.6.GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TAM ÜYELİK SÜRECİ ÜZERİNE ETKİLERİ	72
2.6.1.Tam Üyeliği Hızlandırıcı Bir Etki Olarak Gümrük Birliği	79
2.6.2.Tam Üyeliği Tıkayıcı Bir Etki Olarak Gümrük Birliği	81
2.7.TAM ÜYELİĞİN GERÇEKLEŞMEMESİ DURUMUNDA GÜMRÜK BİRLİĞİNİN GELECEĞİ	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE TAM ÜYELİK PERSPEKTİFİ

3.1.TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ'NE ÜYELİK SÜRECİNDE ORTAYA ÇIKAN TEMEL SORUNLAR	90
3.1.1.Kıbrıs Sorunu ve Gümrük Birliğine Yansımaları	90
3.1.2.Türkiye'nin Ulusal Egemenliğin Devri Sorunu	95
3.1.3.Nüfusun Türkiye'nin AB Üyeliğine Etkileri	98
3.1.4.Kültürel Dini Farklılıklar	101
3.1.5.Türkiye'nin Üyeliği Yerine, "Özel Statü" Önerilmesi	104
3.2.TÜRKİYE'NİN AB'YE ÜYELİĞİNE YÖNELİK SENARYOLAR	109
3.2.1.Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Etkileri ve AB Ülkelerinin Türkiye'ye Olumsuz Yaklaşımları	110
3.2.2.Mevcut Koşullarda Tam Üyeliğin Türkiye'ye Etkileri	115
3.2.3.Kalıcı Koruma Tedbirlerinin Uygulanması Durumunda Türkiye'nin AB'ye Üyeliğinin Etkileri	122
3.2.4.Gümrük Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmasına Dönüştürülmesinin Türkiye'ye Etkileri	128
SONUÇ	133
KAYNAKÇA	136

KISALTMALAR

AA	Ankara Anlaşması
AB	Avrupa Birliği
AP	Avrupa Parlamentosu
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AT	Avrupa Topluluğu
bkz.	Bakınız
COREPER	Daimi Temsilciler Komitesi
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Alanı
GATT	Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	Gümrük Birliği
KP	Katma Protokol
KPK	Karma Parlamento Komisyonu
NATO	Kuzey Atlantik Paktı
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OGT	Ortak Gümrük Tarifesi
OKK	Ortaklık Konseyi Kararı
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TGT	Türk Gümrük Tarifesi
TRIPs	Fikri Mülkiyet Haklarının Ticaretle İlgili Veçheleri Konusunda Anlaşma

GİRİŞ

Türkiye ile Avrupa Topluluğu (AT) arasındaki ilişkiler, 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren ve AT ile Türkiye arasında ortaklık ilişkisinin kurulmasını sağlayan Ankara Anlaşması'na dayanmaktadır. Bu anlaşmanın temelinde üç aşamada tesis edilen Gümrük Birliği bulunur. Ortaklık Anlaşması 1 Ocak 1973'de yürürlüğe giren Katma Protokol ile desteklenmiştir. Ankara Anlaşması ve Katma Protokol gibi hukuksal belgeler Türkiye-AT ortaklık ilişkilerini “karşılıklı ve dengeli yükümlülükler” çerçevesinde geliştirmiştir.

Türkiye 1970'li yıllarda içinde bulunduğu ekonomik krizler ve bazı siyasi tercihlerle Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınmıştır. Bunun sonucunda AT da kendi yükümlülüklerini aksatmaya ve ortaklık ilişkisinin geliştirilmesi istikametinde çaba harcamaktan kaçınmaya başlamıştır. Başlangıçta sadece ekonomik olan sorunlar, 12 Eylül döneminde ve Yunanistan'ın 1980'de Topluluğa tam üye olmasıyla siyasi boyutlar da kazanmaya başlamıştır. AT-Türkiye ilişkileri dondurulmuş ve mali işbirliğine son verilmiştir. Katma Protokolün ise sadece ticari hükümleri işlemeye devam etmiş, diğer bütün hükümleri atıl kalmıştır.

Türkiye, ilişkilerin 6 yıl süreyle donmasından sonra 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Birliğine tam üyelik müracaatında bulunmuştur. Fakat bu başvuruya ilişkin Komisyon olumsuz bir rapor vermiştir. Komisyon “Türkiye ile katılım müzakerelerinin hemen başlatılmasının faydalı olmayacağına” kanaat getirerek hem ekonomik hem de siyasi gerekçelerini açıklamış, ayrıca “Kıbrıs meselesinin” ve Yunanistan ile Türkiye arasındaki ihtilafın “olumsuz etkilerinin” altını çizmiştir. Bu bağlamda Türkiye ve AB tam üyelikten ziyade, gümrük birliğinin tamamlanması yönünde çabalarını yoğunlaştırmıştır. Söz konusu süreç sonunda, Türkiye AB ilişkilerinde, Katma Protokol ile öngörülen “son döneme” geçişi sağlayan ve Gümrük birliğinin tamamlanmasını öngören 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla “Türkiye-AB gümrük birliğinin tamamlanması” hedefi gerçekleştirilmiştir. Ancak, AB'ye tam üyeliği ile eş zamanlı olarak gerçekleştirilmeyen ve bu nedenle de tam üyelik sürecini zedelediği iddia edilen

Gümrük Birliği, Türkiye'nin "tek taraflı" olarak bağlanmasına neden olmuştur. Bu durumun en önemli göstergesi de GB'nin hemen sonrasında 1997 yılında AB'nin Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'nin Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ve Kıbrıs Rum Kesimi'ni kapsayan yeni katılım sürecinin dışında tutulmasıdır. Türkiye'nin Lüksemburg Zirvesinde alınan bu karara sert bir tutum takınması Aralık 1999'da AB'nin Helsinki Zirvesi'nde "Türkiye'nin adaylık statüsünün" tanınması ve diğer aday ülkelerle eşit koşullar altında değerlendirilmesi yolunu açmıştır.

12-13 Aralık 2002 tarihlerinde yapılan Kopenhag Zirvesi'nin Sonuç Bildirgesinde, Konsey'in, 2004 yılı Düzenli İlerleme Raporu ve Komisyon'un görüşü ışığında, Aralık 2004 tarihli Zirve'de Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine kanaat getirmesi halinde üyelik müzakerelerin gecikmeksizin başlatılacağı belirtilmiştir. Kopenhag Zirvesi üyelik müzakerelerinin gecikmeksizin başlatılacağına yönelik yapılan tarihi nitelikteki bu ilk atıfta AB-Türkiye ilişkilerindeki önemli kilometre taşlarından birisi olmuştur.

Avrupa Komisyonu 6 Ekim 2004 tarihinde yayınladığı Türkiye İlerleme Raporu ve rapora bağlı tavsiye belgesinde, Türkiye'nin siyasi kriterleri gerekli ölçüde karşıladığını belirterek, Avrupa Birliğine katılım müzakerelerinin başlatılması önerisinde bulunmuştur. Böylelikle 1963 yılında kurulan ortaklık ilişkisinden beri devam etmekte olan AB-Türkiye ilişkilerinde nihai amaç olan tam üyelik yolunda önemli bir adım atılmıştır. Bunu takiben 17 Aralık 2004'te Brüksel'de yapılan Avrupa Birliği Zirvesi'nde Avrupa Konseyi Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine kanaat getirerek 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlatılmasını kararlaştırmıştır. AB, Türkiye'nin müzakere sürecine başlamasını, Türkiye'nin Güney Kıbrıs Rum yönetimini "dolaylı" ve "fiilen" tanımına bağlamıştır.

Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye ilişkin 2004 yılı Komisyon raporlarıyla ve AB'nin 17 Aralık 2004 Brüksel Zirvesi'nde Türkiye için öngördüğü "müzakere çerçevesiyle", Türkiye-AB ilişkilerinde olumsuz bir süreç başlatılmıştır. Türkiye'ye, sınırlar, çekinceler getiren bir "katılım süreci" öngörülmüştür. Bu, "sonucu önceden garanti edilemeyen ucu açık bir süreçtir". Bu nedenle 2004 Aralık Zirvesi kararına

altı çizilerek konmuş “ucu açık” sürecin ve “referandum” benzeri öngörülerin doğal sonucu, Türkiye’nin muhtemel AB üyeliğine güveni azaltmakta hatta belirsizliğe yol açmaktadır.

Türkiye Avrupa Birliğine tam üye olmaksızın AB ile gümrük birliğine girmiş tek ülkedir. Söz konusu gümrük birliği ilişkisinin işleyişini düzenleyen hukuksal mekanizmalar incelendiğinde Türkiye’nin AB tek pazarına tek yanlı bir bütünleşmenin bahis konusu olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu durum tam üyelik yolunda geçici bir statü olarak düşünülebilir. Bir başka deyişle Türkiye’nin AB’ne tam üyeliği konusuyla, AB ile kurduğu ortaklık ilişkisinin geleceği arasında çok önemli bir bağ vardır. Bu çalışmada, tam üyelik ve ortaklık ilişkisi arasındaki bağlantıyı ele almayı hedeflemekteyiz. Bu incelemeyi yapabilmek için Gümrük birliğinin hukuksal ve teknik bir analizinin yapılması zorunludur. Bu nedenle çalışmamızın ilk bölümü “Üyeliğe Hazırlık Dönemi Olarak Türkiye-Avrupa (Ekonomik) Topluluğu Ortaklığı” başlığını taşımaktadır ve bu bölümde Türkiye-AB ortaklık ilişkisinin temelleri ile bu temellerin kurulmasının nedenleri ve süreçte yaşanan sorunlar incelenecektir. “Türkiye’nin Avrupa Birliği Üyelik Süreci ve Gümrük Birliğinin Muhtemel Etkileri” başlıklı ikinci bölümde de Türkiye’nin Avrupa Birliğine tam üyelik konusu ve bunun ortaklık ilişkisi ile ilişkisi ele alınacaktır. “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Perspektifi” başlıklı son bölümde de, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde ortaya çıkan temel sorunlar ele alınarak Türkiye’nin üyelik perspektifi tartışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜYELİĞE HAZIRLIK DÖNEMİ OLARAK TÜRKİYE AVRUPA (EKONOMİK) TOPLULUĞU ORTAKLIĞI

1.1.TÜRKİYE’NİN AB BÜTÜNLEŞME PROJESİNE DÂHİL OLMA NEDENLERİ

1957 yılında Batı Avrupa’da kurulan ve ileride bir siyasal birliğe dönüşeceğine inanılan iktisadi bütünleşme hareketi kısa sürede Türkiye’nin ilgisini çekmiştir. İkinci Dünya Savaşı ertesinde Batı Bloğu içinde yer alma kararındaki Türkiye Cumhuriyeti, NATO’ya kabul edilmesinden sonra, Avrupa Topluluğuna da dâhil olmak istemiştir¹. Türkiye Avrupa Topluluğu ilişkileri resmen, Türkiye’nin Avrupa Ekonomik Topluluğuna 31 Temmuz 1959 tarihinde ortaklık ilişkisi kurmak için yaptığı başvuru ile başlamıştır. Türkiye’yi Avrupa Bütünleşmesi projesine dâhil olmaya iten nedenler siyasal, ekonomik ve kültürel nedenler altında değerlendirilebilir.

Türkiye’yi Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklık ilişkisi kurmaya iten iki önemli siyasal nedenden söz edebiliriz. Bunlardan ilki Sovyetler Birliği’nin Türkiye üzerinde artan baskısı, ikincisi ise Yunanistan’ın Avrupa Ekonomik Topluluğu’na yaptığı ortaklık başvurusudur. Sovyetler Birliği’nin İkinci Dünya Savaşı’nın hemen sonrasında Türkiye üzerindeki toprak istekleri ve Boğazlar konusunda anlaşmalara dayanmayan hak iddialarında bulunması, Türkiye’yi önemli bir güvenlik sorunuyla baş başa bırakmıştır.

Sovyet tehdidi karşısında büyük bir güvenlik boşluğu hisseden Türkiye, bu boşluğu gidermek için Batı Bloğu’nun kurduğu tüm örgütlerin içinde yer almak amacıyla girişimlere başlamıştır². Bu doğrultuda esas hedef olarak NATO üyeliğini görmüş; bununla beraber, NATO’nun ekonomik ve siyasi alanda tamamlayıcısı

---

¹ Esra Çayhan ve Nurşin Ateşoğlu Güney, **Avrupa’da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye**, Afa Yayıncılık, İstanbul, Kasım 1996, s.96.

² Hacı Can ve Çınar Özen, **Türkiye Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku**, Gazi Kitapevi, Ankara, Ağustos 2005, s.3.

olarak algıladığı OEEC³ ile Avrupa Konseyi' ne de katılmıştır. Diğer taraftan Avrupa Toplulukları da Türkiye' nin üye olmaya çalıştığı bir başka örgüt olmuştur. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile yapılan ortaklık anlaşması da, söz konusu örgütle tam üyeliğe kadar uzanacak bir ilişki zincirinin ilk halkası olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrasında keskinleşen iki bloklu dünya' da Batı tarafında yer almıştır. Batı Bloğu içindeki yerini pekiştirmek için, tüm Batılı örgütler içinde yer alma politikasının bir parçası olarak da Avrupa Topluluklarına yaklaşmıştır. Türkiye'nin 1950'li yıllar da Batı Avrupa'da kurulmakta olan siyasal ekonomik ve kültürel örgütler içinde yer almaya başlaması, Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasındaki ilişkileri güçlendirmiştir. Aynı zamanda Türkiye'nin bulunduğu coğrafya da Doğu-Batı bloklarının kesişme noktasında idi⁴. Bir başka deyişle, Sovyetler Birliğinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye üzerinde oluşturduğu tehdit Türkiye'yi Batı Bloğu içinde sağlam bir yer edinmeye itmiştir. 1950'li yıllarda Türkiye NATO üyeliği gibi Avrupa Topluluklarını da güvenlik boyutundan algılamış, 1959 yılında gerçekleşen ortaklık başvurusu da Avrupa Topluluklarına tam üyeliğin ilk aşaması olarak değerlendirilmiştir⁵.

Diğer taraftan Türkiye ile Yunanistan arasında bulunan uyuşmazlık ve sorunların, Türkiye'nin Yunanistan konusunda dikkatli bir politika izlemesi sonucunu doğurmuştur. Bu çerçevede Türkiye, özellikle Batı devletlerinin oluşturduğu siyasi platformlarda Yunanistan'ın tek başına kalmasını, kendi çıkarları açısından olumsuz bir durum olarak değerlendirmiştir⁶. 15 Mayıs 1959'da Yunanistan'ın Avrupa Ekonomik Topluluğu'na başvurmuş olması, bu ülkenin sağlayacağı avantajların gerisinde kalma kaygısının da Türkiye'nin başvurusunda önemli bir rol oynadığını göstermektedir⁷. Gelişen önemli bir siyasi zemin olarak algılanan Avrupa Topluluklarını Yunanistan'a terk etmenin yanlış olacağını düşünen Türkiye, Yunanistan'ın bu yöndeki girişiminin hemen ardından 11 Temmuzda aynı

---

³ Daha sonra adı OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) olacak, bu örgütle ilgili olarak bkz. Ayşe Ceyhan, **Avrupa Topluluğu Terimleri Sözlüğü**, Afa Yayınları, İstanbul, Aralık 1991, s.387.

⁴ Erol Manisalı, **Avrupa Çıkmazı**, Otopsi Yayınları, İstanbul, Nisan 2004, s.17.

⁵ Çınar Özen, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Neofonksiyonalist Teori Çerçevesinde Analizi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Ankara, 1998, s.238.

⁶ Can ve Özen, s.4.

⁷ Çayhan ve Ateşoğlu Güney, s.96.

nitelikte bir başvuru yapmıştır. Dolayısıyla Yunanistan'ın Avrupa Ekonomik Topluluğu'na yaptığı tam üyelik başvurusu, Türkiye'nin aynı yönde girişimde bulunması için önemli bir siyasi neden olmuştur⁸.

Türkiye, yeni doğan fırsatlardan yararlanmak için kendisini çevreleyen bölgelerde ekonomik bakımdan daha girişimci bir rol oynamaya başlamıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu ile kurulan ilişkilerin başlangıcı, Türkiye'nin ekonomik açıdan hızla dışa açılma sonrasında, tekrar içe dönük, korumacı ve ithal ikamesine dayalı bir politikaya dönüştüğü bir döneme rastlamıştır. Gerçekten, 1950'li yılların başları, Türkiye'nin kapalı korumacı, dış dengeye dayalı ve içe dönük ekonomi politikalarının adım adım gevşetildiği, ithalatın özgür kılınarak büyük ölçüde artırıldığı, bunun sonucu olarak da dış ticaret dengesindeki açıkların kronikleşmeye başladığı, dolayısıyla dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarının önem kazandığı bir dönem olmuştur⁹. Buna karşılık 1950'li yılların ortalarından itibaren Türkiye'de, daha önce izlenen liberal dış ticaret politikasından sapmalar olmuş ve ithalat kısıtlamalarına gidilmiş, kambiyo denetimlerine ağırlık verilmeye başlanmış, sonuç olarak kontrollü bir dış ticaret rejimi ile ithal ikamesi politikasına dönmüştür¹⁰.

Türkiye ortaklık anlaşması yapmak için Avrupa Ekonomik Topluluğu'na başvurduğu dönemde, Altılar'ın Türkiye'nin dış ticaretindeki payı da %35'e ulaşmış, bu Pazar payı ile Altılar, Türkiye'nin birinci öncelikli dış ticaret partneri özelliğini kazanmış, bu açıdan Türkiye'nin, gelişmekte olan Avrupa Ekonomik Topluluğu pazarından kopması, oldukça olumsuz ekonomik sonuçlar doğurabilecek bir gelişme olarak değerlendirilmiştir¹¹. Bir anlamda geniş Topluluk pazarından tarım ve sanayi ihracatını artırıcı yönde yararlanılması amaçlanmıştır¹². Türkiye'yi ortaklık anlaşması yapmaya iten bir başka ekonomik faktör de, bu dönem içinde artan dış kredi bulma sıkıntısı olmuştur. Bu çerçevede Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğunu uygun

---

⁸ Can ve Özen, s.4.

⁹ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908–1985**, İstanbul, 1989, s.74.

¹⁰ Boratav, s.85.

¹¹ Can ve Özen, s.6.

¹² Nevzat Güran, **Uluslar arası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2002, s.178.

koşullarla dış borç sağlayabileceği önemli bir finansal merkez olarak değerlendirilmiştir.

Yunanistan'ın Avrupa Ekonomik Topluluğuna yaptığı ortaklık başvurusunun, Türkiye'nin girişimini hızlandıran ekonomik etkileri de olmuştur. Söz konusu etkilerden biri, Altılara yönelik Türk ihracatının Yunanistan'a tanınacak sürüm kolaylıkları nedeniyle daralması ihtimalinin giderilmesidir¹³. Bu nedenle Yunan başvurusunun Türkiye üzerinde doğuracağı ekonomik etkiler göz önünde bulundurularak, Türkiye'nin Yunanistan ile birlikte ortaklık anlaşması yapmak için başvuruda bulunması uygun görülmüştür. Türkiye Batı içinde yerini almalı ve Yunanistan'ı yalnız bırakmamalıdır¹⁴.

Türkiye'nin, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklık anlaşması yapılması yönündeki girişimine neden olan ekonomik etkenlerin başında, Yunanistan'la rekabette geriye düşmeme yaklaşımı gelmektedir. Türkiye, Yunanistan gibi bir Akdeniz ülkesidir ve özellikle 1950'li yılların sonları, Türkiye'nin ihraç ürünleri, başta tarım ürünleri olmak üzere, Yunanistan'ın ihraç ürünleri ile büyük benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye, Yunanistan'ın Avrupa Ekonomik Topluluğu ile yapacağı bir ortaklık anlaşmasının, Türk ihraç ürünlerinin Topluluk pazarına girme şansını önemli ölçüde azaltacağını düşünmüştür¹⁵. Diğer bir deyişle Yunanistan'ın Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Kuracağı ortaklık ilişkisinin, Türkiye'nin Yunanistan'la benzer nitelikte olan ihraç ürünlerinin Altılar'ın pazarına satışını güçleştireceği düşünülmektedir.

Türkiye'nin Avrupa'ya ilgisi ve Türklerin modernlik ile Avrupa arasında kurdukları bağ, aslında Cumhuriyet' ten önceye gitmektedir¹⁶. Daha Osmanlı Döneminde 1808 tarihli "Senedi İttifak", 1839 "Tanzimat Fermanı" ve 1856 "Islahat Fermanı"yla başlayan Batı'ya açılma süreci Atatürk'ün çizdiği çerçeve içinde yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin de kabul ettiği ilkelerden biri olmuştur. 20. yüzyılda da

---

¹³ Güran, s.178.

¹⁴ Mehmet Ali Birand, **Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası 1959–1985**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986, s.57.

¹⁵ Can ve Özen, s.7.

¹⁶ Kemal Derviş, Daniel Gros, Michael Emerson ve Sinan Ülgen, **Çağdaş Türkiye'nin Avrupa Dönüşümü**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2004, s.18.

Türkiye, çağdaş medeniyetler olarak tanımladığı Batılı devletlerin arasında yer almak istemiştir¹⁷.

Baştan itibaren yeni Cumhuriyet, Cumhuriyetçi Kemalist elitlerin kafasında birbiriyle yakından ilintili olarak görülen, modernliğe ve Avrupa'ya yöneldiği bu dönem, Avrupa'da militan milliyetçilik ve Rusya'da komünizmin Stalinist şeklinin yükselmekte olduğu bir dönemdi¹⁸. Bu dönemde Çağdaşlaşma ve Batılılaşma çabası, kimlik meselesiyle, dolayısıyla da Türkiye'nin iç düzeni ve dış politikası ile de yakından ilişkili olagelmıştır. 70 yılı aşkın bir sürede, ülkenin yönetim şekli, kendisini Batı dünyası devletlerinin yapıları doğrultusunda yeniden şekillendirip, İslamî çok-uluslu bir imparatorluktan, Batı'nın kurumsal ve kültürel katmanlarına dâhil olmak isteyen çağdaş bir ulus-devlete dönüşmüştür¹⁹.

Türkiye'nin Batılı kurumlar içinde yer alma çabası bir anlamda Türkiye'nin söz konusu modernleşme çabasının doğal sonucu olarak görülmüştür. Mustafa Kemal Atatürk, askeri ve politik alanda zafer kazandığı Batı'ya mağlup olmamak için onun maddi gücüne ulaşılması gerektiğine inanmıştır. Ekonomik ve politik bağımsızlığın ancak eşit düzeydeki devletlerarasında korunabileceği tespitine bağlı olarak, çağdaş uygarlık olarak kabul edilen Batı ile ilişkilerin geliştirilmesi o dönemde öncelikli bir gündem maddesi haline gelmiştir²⁰.

Başından itibaren Kemalist söylem Cumhuriyet' in sınırları içinde ekonomik kalkınma hamlesine odaklanma ihtiyacını vurguladı, geçmiş savaşların "rövanşını almaya" yönelik maceralardan veya yeni bir imparatorluk hayalinden kaçındı, tüm komşularıyla özellikle Yunanistan'la barış yaptı ve modern bir ulus devleti kurmaya çalıştı²¹. Genç Türkiye Cumhuriyet' i, Atatürk'ün belirlediği söz konusu politikaya uygun olarak bugüne kadar kendini Avrupa uluslarına bağlayan ekonomik ve politik

---

¹⁷ Can ve Özen, s.7.

¹⁸ Derviş ve diğerleri, s.17.

¹⁹ Bülent Gökay, **Türkiye Avrupa'nın Neresinde? Gümrük Birliği Anlaşması'nın Düşündürdükleri**, çev. Selda Paydak, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997, s.12.

²⁰ Can ve Özen, s.8.

²¹ Derviş ve diğerleri, s.17.

ilişkileri hiçbir zaman kesmemiş, aksine bu ilişkileri daha da ileri götürme amacını bir “dış politika hedefi” olarak benimsemiştir²².

Diğer taraftan Türkiye aynı zamanda Avrupa’yı, bütün Avrupalıların yeni çatışma korkularını önleyecek ve çeşitliliği, kültür ve din boyutlarıyla birlikte, kutlanacak korunacak bir unsur haline getirecek çağdaş bir çerçeve olduğu için istemektedir. Bu çerçevede kendi çeşitliliğini daha rahat hissedebilmek ve uzun zamandır istediği ulusal güvenlik ve refah düzeyine tam olarak ulaşmak için Avrupa’nın sunduğu çerçeveye ihtiyaç duymaktadır²³.

Yukarıdaki değerlendirmeler doğrultusunda Türkiye’nin Avrupa Toplulukları içinde yer alma arzusunu, Avrupa ulusları ile yakınlaşma politikası içinde değerlendirebiliriz. Türkiye’nin, Avrupa Topluluklarına tam üye olmak istemesi ve bu amaçla ilk adım olarak ortaklık anlaşması yapma girişiminde bulunması, yukarıda değindiğimiz söz konusu gelişim sürecinin bir parçası olarak da değerlendirilmelidir. Bir başka deyişle Türkiye, diğer batılı uluslararası örgütlerde olduğu gibi, Avrupa Toplulukları içinde yer almayı, modernleşme ve batılılaşma çizgisinin bir devamı olarak değerlendirmiştir²⁴.

1.2.TÜRKİYE’NİN BU İSTEMİNE AVRUPALI DEVLETLERİN YAKLAŞIMI VE TÜRKİYE’YE BİÇİLEN ORTAKLIK İLİŞKİSİ

Avrupa, İkinci Dünya Savaşından dünyanın diğer bölgelerine nazaran çok daha fazla yıkılmış ve zarara uğramış şekilde çıkmıştı. Böyle bir ortamda, kıta’nın ileri görüşlü Devlet adamlarının gerçekleştirmeğe yöneldikleri başlıca iki hedef vardı. İlki, uğranılan felâketin yaralarını en kısa zamanda sarmak; ikincisi ise, yeniden böyle bir maceraya sürüklenmemek için gerekli tedbirleri almak. Bu çerçevede de, bu iki hedefe ulaşabilmek için, her şeyden önce, gayretlerin birleştirilmesi ve özellikle ekonomik alana yöneltmesi gerektiği ise daha ilk anda kabul edilmiş bulunuyordu. Paris Anlaşması ile (1952) kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (CECA) bu alanda atılan ilk adım idi. Bunu Roma Anlaşması ile

²² Rıdvan Karlık, **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye: Gümrük Birliği Ne Getirdi Ne Götürdü?**, Ankara, 1997, s.1.

²³ Derviş ve diğerleri, s.19.

(1957) Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Topluluğunun (EURATOM) kuruluşları takip etti. Böylece Avrupa Birliğinin kurulması fiilen ele alınmış oluyordu²⁵.

Avrupa İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda her türlü olanaktan yararlanarak kalkınma ve birleşme yolunda çaba harcarken aynı tarihlerde Türkiye'nin karşılaştığı problemler de diğer Batı ülkelerinkinden çok farklı değildi. Türkiye savaşa katılmayarak onun yıkıcı etkilerini bizzat yaşamayı bertaraf etmekle beraber, bunu sağlamak için büyük bir orduyu her an hazır tutmak ve ekonomik yönden büyük etkiler yaratan ağır külfetlere katlanmak zorunda kalmıştır. Böyle bir ortamda Almanya, Belçika, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda'nın Avrupa'da işbirliğini sıkılaştırmak ve eski dünyanın yenilenmesini sağlamak için seçmiş oldukları işbirliği yöntemlerinin değerini ilk anlayan Avrupa devletlerinden biri de Türkiye olmuştur²⁶. Bu gelişmelere paralel olarak Türkiye'nin de batılılaşma hareketleri ve denge arayışları gelişerek devam etmiştir²⁷. Bu çerçevede Devletlerin bölgesel, hatta giderek kıtasal planda birleşmeleri hareketi karşısında Türkiye'de aynı yolu izleyerek tercihini yapmıştır²⁸. İkinci Dünya Savaşından sonra dünya iki büyük bloğa ayrılınca, Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan beri izlediği Batıya dönük dış politikasının gereklerine uyarak, Batı'nın yanında yer almış ve bu çerçevede içinde amaçları Avrupa kalkınmasını, ya da birleştirilmesini gerçekleştirmek olan bütün batılı kuruluşlara katılmış, hatta ticari ve finansal açıdan Batılı ülkelere neredeyse "bağımlı" hale gelmişti²⁹.

Gerek siyasi gerek askeri gerek ekonomik yönden de daha kuruluşundan beri Avrupa Ülkeleriyle çeşitli ilişkiler kurmuş olan Türkiye bu ekonomik bütünleşme

---

²⁴ İlber Ortaylı, "Türkiye'nin Batılılaşma Hareketlerine Genel Bir Bakış", **Avrupa Birliği El Kitabı**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Ankara, 1995, ss.174-175.

²⁵ İKV., **Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Türkiye**, Seminer Tebliği, İKV Yayınları, No:2, İstanbul 1967, ss.43-44.

²⁶ M.Joseph M.A. H. LUNS, **Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortaklık Anlaşmasının İmzası Vesilesiyle Söylenen Nutuklar**, AET Yayınları Dizisi, Sayı:5, Ankara, 1963, s.10.

²⁷ Ahmet Çimen, **Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri**, Ankara, 1996, s.124.

²⁸ Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Ankara Anlaşmasından Günümüze Türkiye-AET Ortaklığı**, Ankara, 1984, s.4.

²⁹ Şaban H. Çalış, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim**, Nobel Yayın, Ankara, 2006, s.54.

hareketinin dışında da kalamazdı³⁰. Bir yandan Batıya karşı duyulan yakınlık ve ilgi, öte yandan ekonomik alanda Ortak Pazarın memleketimizin iktisadi kalkınmasını en müsait şekilde gerçekleştirebileceği bir ortam sayılması Türkiye’yi, Toplulukla ilişkiler kurmağa yöneltmiştir. Ayrıca, Topluluğun kuruluşundan itibaren kaydettiği hızlı gelişme ile diğer Avrupa ülkelerinde ve özellikle benzeri ekonomik seviyeli ülkelerde, bu yeni ekonomik güce katılmak konusunda gün geçtikçe artan ilgi de, Türkiye’yi Toplulukla yakın ilişkiler kurma çabalarını hızlandırmaya zorlamıştır³¹. Türkiye, bu suretle sadece siyasi bir karar vermemiş, fakat aynı zamanda kalkınmasını yürütmek bakımından da, bir tercih yapmış ve Batı modelini benimsemiştir.

Nihayet Yunanistan’ın Toplulukla bir ortaklık bağı kurmak üzere harekete geçmiş bulunması da siyasi ve ekonomik yönlerden Türkiye’nin kararını etkileyen itici bir unsur olmuştur. Daha önce kararlaştırılan birlikte hareket etme ve işbirliği yapma esaslarına uygun olarak bu başvuru Yunanistan tarafından Türkiye’ye de bildirilmiştir. 15 Temmuz 1959’da Yunanistan’ın AT’ ye başvurusundan tam on altı gün sonra Türkiye başvurusunu, 31 Temmuz 1959’da yapmıştır. Önce Yunanistan’ın ardından da Türkiye’nin başvuruları AET’de büyük sevinçle karşılanmıştır. Çünkü diğer Avrupalı ülkeler AET’ye ilgisiz kalmışlardır.

EFTA’yı kurup örgütleyen İngiltere ile EFTA üyesi Avrupalı ülkelerin bu tarihte AET’ye gelmesi söz konusu olmadığı gibi diğer Kuzey Avrupa ve Avusturya, İspanya gibi ülkelere çeşitli nedenlerle bu yönde bir talep olmamıştır³². Bu itibarla Yunanlılar gibi, Türklerin başvurusu da, Batı Avrupa’da en azından EFTA ile içten içe bir rekabete giren AET’nin ne kadar önemli bir kurum olduğunu göstermiştir³³. Yani İngiltere’nin EFTA’ sına karşılık, bu iki ülkenin AET’yi seçmeleri, kendine güveni eksik, tecrübesiz topluluk için önemli bir siyasi başarı sayılırdı. Her iki başvuru da, Altılar’a hem güven vermiş, hem de bir anlamda dış dünya tarafından da önemsenildiklerini göstermiştir³⁴. Avrupa Topluluğu aynı zamanda Yunanistan ve

³⁰ Yıldırım Keskin, “Ortak Pazar ve Türkiye”, **Avrupa Ekonomik Topluluğu Çeşitli Hukukî Sorunlar Üzerine Konferanslar**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No:1867, 1973, s.50.

³¹ İKV, 1967, s.46.

³² Haydar Çakmak, **Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri**, Platin Yayınları, Ankara, 2005, s.93.

³³ Çalış, s.76.

³⁴ Birand, 1986, ss.79–80.

Türkiye'nin başvurusuyla, önemli bir prestij kazanmakla beraber, Topluluğa dışa kapalı olmadıklarını ispat etmeleri için de bir olanak doğurmuştur³⁵. Bu itibarla Türkiye ve Yunanistan'ın ortak üyelik başvurusu hem AET'ye hem de diğer Avrupalı ülkelere bir hareketlilik getirmiştir.

AET'nin üçüncü ülkelere karşı ortak bir "dış politikası" olmamasına rağmen³⁶, Yunanistan ve Türkiye'ye karşı izlediği geleneksel politika "sağduyulu tarafsızlık" çerçevesinde oluşmuştur³⁷. Bu yaklaşım AT' nin, Yunanistan ve Türkiye'nin ortaklık başvurularını eşit düzeyde değerlendirmesinde görülebilir. Topluluk, Türkiye ve Yunanistan'a karşı izlediği eşitlik politikasından taviz vermemek için her iki başvuruyu da kabul etmiştir. Ancak Topluluk bu başvuruya verdiği yanıtta, ne Yunanistan'ın, ne de Türkiye'nin kalkınma düzeyinin tam üyeliğin yükümlülüklerini üstlenmesine imkân vermediğini belirtmiş ve tam üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak "Ortaklık İlişkisi" önermiştir³⁸.

Bu öneri, bir ya da daha fazla devlet ve hükümetler-arası bir örgüt arasında bazı işlevsel boyutların bütünleşmesini sağlarken, diğerlerini ayrı tutan bir çeşit kurumsal ilişkinin başlatılmasıydı³⁹. Bu çerçevede Yunanistan ve Türkiye "tam üyelik için tarihsel bir yükümlülüğe sahip Avrupa Devleti" olarak kabul edilmekteydiler ve dolayısıyla ortaklık anlaşmaları aynı zamanda gerçekleşecek olası bir tam üyelik vaadini de içermekteydi. Topluluğun Türkiye'nin başvurusuna verdiği olumlu karşılık aynı zamanda siyasi bir boyuta da sahipti. Topluluğun Türkiye'yi NATO içerisinde tutma kaygısını ve NATO'nun Doğu Akdeniz üyeleri ile ilişkisini dengeleme ümidi, açık şekilde Türkiye'nin ortak üyeliğini gerektirmekteydi.

Türkiye'nin resmi ortaklık başvurusundan sonra iki taraf arasındaki ilk resmi toplantı 28–30 Eylül 1959'da Brüksel'de olmuştur. Konsey, Türkiye ile görüşmeleri yürütmek için komisyonu görevlendirmiştir. İki taraf bu görüşmede karşılıklı bilgi ve görüşmelerin nasıl ve hangi konularda olacağı gibi bir planlama yapma fırsatı

---

³⁵ Birand, 1986, ss.62-63.

³⁶ Çalış, s.55.

³⁷ Meltem Müftüler Baç, **Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler**, Çev. Simten Çoşar, Alfa Basım, İstanbul, 2001, s.40.

³⁸ DTP, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT. Yayını, No:2545, Ankara, 2000, s.3.

³⁹ Müftüler Baç, s.26.

bulmuşlardır. Türkiye ile yapılan ilk görüşme Topluluğu hiç memnun etmemiştir. Görüşmeler sırasında, AET tarafı Türk memorandumundaki önerileri, Türkiye'nin AET'ye katılabilmesi için gerekli sürenin, Roma Antlaşmasında öngörülenden daha uzun olmasını anlaşılabilir bir konu, ancak Türkiye'nin bu 22–25 yıllık süreyi iki alt bölüme ayrılmış ve üstelik bunların ilk bölümünde gerek gümrük vergileriyle miktar kısıtlamalarının kaldırılmasında, gerek ortak gümrük tarifesine (OGT) uyum açısından çok sınırlı bir liberasyonu yüklenmeye hazırlanmasını kabul edilebilir olmaktan uzak olarak değerlendirmiştir⁴⁰.

Topluluk temsilcileri her şeyden önce “mütekabiliyet prensibi”nde ısrar etmişler ve “eğer Türkiye Topluluğa bir an önce üye olmak istiyorsa”, aşamalı ortaklık anlaşmasına gerek olmadığı görüşünü ileri sürmüşlerdir⁴¹. Bu çerçevede AET tarafı, resmi olmamakla birlikte, 24 yıl tek süreli ama AET'nin“...*devamlı ve otomatik bir biçimde gümrük indirimlerine ve liberasyona gideceği, Türkiye'nin ise aynı şeyi aralıklı (discontinue) bir şekilde...*”, yapmayı üstleneceği bir geçiş dönemini önermiştir⁴². Topluluk Ekonomik destek konusunda ise, net olmasa da, Türkiye'ye parasal yardım da bulunabileceğini ima etmiş olmakla beraber Türkiye'nin ortaklık döneminde, AET'nin kurumlarına katılması talebini kesin olarak reddetmiştir⁴³. Bu görüşmelerde Topluluk, Türk tarafının getirdiği önerileri, karşı önerilere tepkileri, verdiği bilgileri, açık ve bir bütün oluşturmaktan çok uzak hatta Yunanistan'ınkilere göre daha “muğlâk” olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla bu muğlâklık, Türkiye ile Yunanistan arasında bir koşutluk kurma çabası içindeki AET yetkililerini de güç durumda bırakmıştır⁴⁴.

Türk tarafının ısrarı ile yapılan 2–4 Aralık 1959 tarihli ikinci toplantıda ise, toplantıya daha hazırlıklı gelen Türkiye, ekonomi, ticaret, sanayi ve tarım konusunda gerekli bilgileri Topluluğa sunmuştur. Türkiye'nin müracaatından hemen sonra Türk ekonomisini analiz etmeye çalışan AET yetkilileri artık Türkiye'nin ekonomik yapısının Topluluk için ciddi bir sorun oluşturacağı kanaatine varmaya

---

⁴⁰ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu Cilt I: Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993, ss.134,135.

⁴¹ Çalış, s.83.

⁴² Tekeli ve İlkin, s.136.

⁴³ Çalış, s.83.

⁴⁴ Tekeli ve İlkin, s.137.

başlamışlardır. Bu nedenle ikinci toplantıyı takip eden aylarda sadece Türkiye'nin durumuna uygun bir formül bulmak için sessizce çalışmalara başlanmıştır. Bu arada Konseyin, Komisyon'a, Yunanistan Hükümeti ile ön görüşmeleri bitirip bir anlaşma için gerekli müzakerelere başlaması talimatını vermesi, Türkiye'yi, Yunanistan ile görüşmeler başladığı için Topluluk tarafından Türkiye'nin göz ardı edilemeyeceğini belirten bir memorandum yayınlamaya itmiştir⁴⁵. Ancak, Komisyon Türkiye'nin ağır üyelik yükünü henüz kaldıramayacağını, böyle bir durumda da, Türkiye ile Ortaklık Anlaşması öngörmenin önemli güçlükler yaratacağını, bu nedenle Yunanlılarla tartışıldan daha dar bir gümrük birliği veya daha esnek ve ilerde gelişebilecek bir model düşünülebileceğini belirtmiştir⁴⁶.

Konsey ise, siyasi çıkarlara ağırlık verdiği raporunda, hem siyasi ve askeri strateji yönünden hem de bir Pazar olarak potansiyel gösteren Türkiye ile şu veya bu şekilde ilişki kurulması "politik yönden" gerekli bir ülke olarak değerlendirmiştir⁴⁷. Konseyin, bu değerlendirmesinde özellikle Federal Almanya Hükümeti'nin Türkiye'nin taleplerine hassas davranılması, dışlanmaması ve NATO üyesi iki komşu ülke arasında ayırım yapılmaması hususunda ısrarları etkili olmuştur⁴⁸.

Hollanda'da tüm gerçeklere rağmen, politik ve psikolojik açıdan sakınca görmesi nedeniyle Türkiye'ye Yunanistan'dan çok farklı bir model önerilmesine karşı çıkmıştır. Almanya ve Hollanda'nın aksine İtalya ise politik öneme rağmen ortadaki gerçeklerin gözden kaçırıldığına dikkati çekerek "Türkiye'nin koşullarına daha çok uyacağı için uzun süreli bir model ile masaya oturulması" gerektiği hususunda görüş belirtmiş, İtalya'nın bu görüşü Fransa tarafından da desteklenmiştir⁴⁹.

Böylece, daha yüzlerce soru işareti bulunmasına rağmen, politik sakıncaları dikkate alan AET Konsey'i, Türkiye ile de Yunanistan gibi Gümrük Birliği yapılmasına, ancak süresinin ve ortaklığın biçiminin, Yunanistan'ın tam aksine ilerde saptanmasına karar vermiştir. Bu kararın üzerinden iki hafta geçmeden Türkiye'de

---

⁴⁵ Müftüler Baç, s.27.

⁴⁶ Birand, 1986, s.79.

⁴⁷ Birand, 1986, s.80.

⁴⁸ Çalış, s.86.

⁴⁹ Birand, 1986, s.86.

27 Mayıs 1960'da ihtilâl olması, müzakerelerin kesilmesine yol açmıştır. Bu süreçte Topluluk bir taraftan Yunanistan'la anlaşma imzalarken⁵⁰, öte taraftan Türkiye'ye karşı sakin, fakat ilgisiz bir tavır sergilemeye başlamıştır. Bunun üzerine Türk tarafı daha önce sunduğu öneri paketinin aksine bir an önce anlaşma mantığına dayalı, yeni bir öneri paketi sunmuştur⁵¹. Bu yeni öneride, Türkiye, Topluluğun daha önceki tekliflerinin tamamını benimser görünüyor, hem geçiş döneminin tek aşamalı olması, hem bu sürecin 22 yıllık bir zamanla sınırlanması, hem de bu süre içinde, “mütekabiliyet” gereği, bazı yükümlülükler de üstlenebileceğini kabul ediyor, ancak esnek bir geçiş programına sahip, gümrük birliği esasına dayalı ve üç yıldan daha az olmamak üzere yatırımların finansmanı için mali destek talebinde bulunmaktaydı. Mali yardım tablosu da tespit edilmiş, daha önceki teklifte yer alan AET organlarına katılım konusu hiç gündeme bile getirilmemiştir.

Komisyon, çoğu kendilerine ait olan bu önerilere, oldukça muğlak ifadelerle, daha sonra yapılacak görüşmelerde birer temel olabileceği beyanıyla yetinmişlerdir. Ancak, Türkiye'nin politik ve ekonomik şartları, kendisinin düşündüğü şekilde bir anlaşma imzalanması konusunda, Topluluğun ikna edilmesine yardımcı olmadığı gibi, araştırmalar sonuçlandıkça ve temel göstergeler karşılaştırılınca, Topluluk ile Türkiye'nin hayat standartları arasındaki uçurumun artık iyice farkına varılmaya başlanmıştır. Bunun neticesinde de Topluluk tam üyeliği hedefleyen ve gümrük birliği esasına dayalı, Atina Anlaşması benzeri bir anlaşma yerine, Türkiye'ye has başka “çözümler” bulma arayışına girmiştir.

Bu çözümlerden ilki Türkiye'ye iki vitesli bir anlaşma teklifinden oluşmaktaydı. İlk olarak, beş yıllık bir mali anlaşma yapılması öngörülmekte, bu süre zarfında Türkiye, ortaklık için gereken ekonomik gelişmeyi sağlarsa eğer, gümrük birliği prensibini içeren ikinci bir anlaşma imzalanabilir. İkinci olarak ise, belirli bir süre bazı ekonomik ve finansal yardımları içeren ve fazla karışık olmayan bir ticaret anlaşmasından oluşmaktaydı. Topluluk üyeleri, bu konuda herhangi bir mutabakata varamamış, Fransa ve İtalya, politik gerekçeler ve Türk ürünleriyle rekabet etmek zorunda kalacak tarım sektörünü koruma kaygısıyla, ikinci çözümü

---

⁵⁰ Yunanistan'la yapılan Atina Anlaşmasının ayrıntıları için bkz. İlkin ve Tekeli, ss.150–154.

⁵¹ Çalış, s.91.

benimsemişlerdir. Ayrıca Fransa'nın muhalefeti Türkiye'nin Avrupa'daki yeri ve kimliği konusuna da dayanmaktaydı. Hollanda ve Almanya ise, Türkiye için Topluluğa dâhil edecek bir anlaşma yapılmasının hem mümkün, hem de gerekli olduğunu savunmaktaydılar. Onlara göre Topluluk, Yunanistan'ı içeri alırken, Türkiye'yi dışlıyor izlenimi vermekten şiddetle kaçınılmalıydı⁵².

Yine politik bir karar olarak, Komisyon'a, mevcut ekonomik yapısı ile bir gümrük birliğine gitmenin zorluklarını Türkiye'ye açıklamak niyetiyle müzakerelere yeniden başlanması tavsiyesinde bulundu. Bunun üzerine, Türkiye'nin düşüncelerinin dinlendiği 10 Nisan 1961'de Brüksel'de, gerçekleşen toplantıda, AET temsilcileri Türkiye'ye; "gümrük birliğinin Toplulukla ilişki kurmanın tek yolu olmadığını, bu aşamada önemli olan, Türkiye'nin ihtiyaçlarına uygun olan ve kendisini potansiyel ortak haline getirecek bir yol ile Türk ekonomisinin kendini hazır hissettiği zaman da, gümrük birliği kurulabileceğini" belirtmişlerdir.

Türkiye ise, başvurunun politik, ekonomik ve sosyal nedenlerini açıklayarak, esas amacının basit bir işbirliği anlaşması yapmak olmadığını, gerçek hedefin, nihai olarak "Türkiye'yi Avrupalı yapacak, tam üyelik" olduğunu bir kez daha anlattılar⁵³. Ayrıca Türk tarafı, AET temsilcilerinin, görüşmelerin bundan böyle uzmanlar seviyesinde, daha alt düzeyde sürdürülmesi konusundaki teklifini de kabul ettiler. Devam eden bu durgun süreç, 9 Haziran 1961'de Yunanistan ile Atina Anlaşması'nın imzalanması ile sona ermiştir. Bu gelişme Türk kamuoyunu harekete geçirmiş, Topluluk ile Türkiye arasındaki ilişkilerin kaderini de sorgulama fırsatı vermiştir⁵⁴.

Bilhassa İngiltere ve İrlanda'nın katılma başvurusunun Topluluk tarafından reddedilmesi de bir anlamda Avrupa kapısının kapanması gibi değerlendirilince, Türkiye'yi alarma geçirmiştir. Çünkü hem Atina Anlaşması'nın yapılması, hem de diğer ülkelerin AET'ye üyelik başvurusunda bulunması, Türkiye'nin Topluluk tarafındaki ağırlığını gittikçe azaltacağı endişesini doğurduysa da, beklenen gerçekleşmemiştir. Ancak 26–27 Eylül 1961 tarihleri arasında toplanan AET

---

⁵² Çalış, ss.92–94., Birand, 1986, ss.95–107., Tekeli ve İlkin, ss.146–149.

⁵³ Çalış, s.95.

⁵⁴ Tekeli ve İlkin, ss.161–162.

Konseyi, Fransa'nın da baskılarıyla Türkiye'de serbest bir seçimler yapılincaya kadar, müzakereleri tekrar erteleme kararı almıştır⁵⁵. Bu tarihte böyle bir kararın verilmesinde temel gerekçe, Türkiye'deki anti-demokratik uygulamaların hat safhaya varması ile siyasi durumun gittikçe karmaşık hale gelmesidir.

27 Mayıs ihtilalinden sonra yapılan ilk genel seçimler sonrasında, gerek Türkiye'nin ısrarı gerekse diğer Avrupalı ülkelerin özellikle de Almanya'nın isteği üzerine Türkiye'nin jeopolitik öneminden dolayı Topluluğun ve özellikle Fransa'nın tutumundaki olumsuz yaklaşım büyük ölçüde yok olmuştur. Bunun sonucunda AET Konseyi, 15 Mayıs 1962'deki bir toplantısında ara verilen müzakerelere tekrar devam edilmesini kararlaştırmıştır. Bu tarihten sonra Ankara Anlaşması'na kadar bir dizi görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde Türkiye'nin yine üzerinde ısrarla durduğu konu, nihai olarak tam üyeliği hedefleyen ve gümrük birliği prensibine dayalı bir anlaşma ortaya çıkarmaktır⁵⁶. Müzakereler esnasında ve daha sonra ikili alanda yapılan temaslarda Toplulukla kuracağı bağın siyasi sonuçları, ekonomik yönden beklenen faydaları üzerinde ısrarla duran Türkiye, neticede, hedefleri ve bu hedeflere varış şekil ve süreleri bakımından hayli muğlak olan Topluluk teklifini taraflar arasında bir gümrük birliğinin kurulması ve uzun vadede Türkiye'nin Topluluğa tam üye olması amaçlarına yönelen bir formül şekline getirmesini başarmıştır⁵⁷.

1.3.ORTAKLIK İLİŞKİSİ TEMELİNDE BÜTÜNLEŞME SÜRECİNİN GELİŞİMİ

1.3.1. Ankara Anlaşmasının İmzalanması

Türkiye ortaklık anlaşması yapmak için görüşmelere başlama isteğini Topluluk Konseyi'ne 11 Temmuz 1959'da bildirmiştir. Söz konusu başvuru sonrasında Bakanlar Konseyi, aynı gün Topluluk komisyonunu Türkiye ile görüşmelere başlama konusunda görevlendirmiştir. Konsey Komisyona görüşmeleri başlatma talimatı vermesi ile anlaşmanın imzalanması arasında geçen süre içinde Türk ve Topluluk delegasyonları arasında 10 toplantı gerçekleştirilmiştir.

---

⁵⁵ Çalış, ss.98–100.

⁵⁶ Bu pazarlıkların ayrıntıları için bkz. Tekeli ve İlkin, ss.173–188; Birand, 1986, ss.124–142.

İlk üç görüşme imzalanması düşünülen ortaklık anlaşmasının neleri kapsayacağı konusunda tarafların tutumlarını ortaya koydukları ve karşı tarafın yaklaşımını anlamaya çalıştıkları, genel bir görüş alışverişi niteliğinde geçmiştir. 28–30 Eylül 1959 tarihleri arasında yapılan ilk toplantıda Türk tarafı, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile olası ekonomik bütünleşme modelinin “gümrük birliği” esasına dayandırılması. Gümrük birliğinin Türkiye’nin ekonomik durumu göz önünde bulundurularak 22 ya da 25 yıl içinde gerçekleştirilmesi. Bu sürecin 10 yıllık ilk bölümünün hazırlık, 12 ya da 15 yıllık ikinci bölümünün ise geçiş döneminden oluşmasını; Topluluğun bu süre içinde, Türkiye’nin ekonomik durumunu göz önünde bulundurarak ekonomik ve teknik yardımda bulunmasını belirtmiştir⁵⁸.

Türkiye bu temel ilkeler dışında, gümrük duvarlarının indirimi konusunda da, anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren hazırlık dönemi olarak belirttiği ilk on yıl içinde, %10’luk bir indirim yapmayı önermiştir. Türkiye’nin bu önerisine göre, ilk indirim %5 olarak anlaşmanın yürürlüğünden itibaren birinci yılda, ikinci indirim ise yine %5 olarak altıncı yılda yapılmaktadır.⁵⁹ Türkiye bu dönem içinde yeni vergiler koyma ve mevcut vergileri ise yükseltme yetkisini de saklı tutmayı talep etmiştir. Türkiye’nin öneri paketi içinde, miktar kısıtlamaları konusunda üstleneceği yükümlülük ise pek açık değildir⁶⁰.

Türkiye bazı geleneksel ihraç malları için uygun koşullarda “kotolar açılması” gibi özel hükümler ile “mali yardım” konusunda, uzun vadeli, düşük faizli krediler verilmesini de istemiştir. Türkiye’nin ısrarla üzerinde durduğu bir başka konu da, AET organlarında Türkiye’nin geniş bir biçimde “temsil edilmesi ve karar alma sürecine katılmasının sağlanması” olmuştur⁶¹. İkinci aşama olan geçiş döneminde ise Türkiye, Roma Antlaşmasında öngörülen koşulların uygulanmasını kabul etmekteydi⁶².

Topluluk tarafı ise, Türkiye’nin ekonomik durumunun göz önünde bulundurulması halinde gümrük birliğinin gerçekleştirilmesi için, Roma

---

⁵⁷ İKV, 1967, s.48.

⁵⁸ Tekeli ve İlkin, 1993, s.134.

⁵⁹ Can ve Özen, s.10.

⁶⁰ Tekeli ve İlkin, 1993, s.135.

⁶¹ Can ve Özen, s.10.

Antlaşmasında belirlenenden daha uzun bir süre öngörülmesini kabul etmiş; ancak bu sürenin birbirini izleyen iki dönemde bölünmesi ve ilk dönemde önemli herhangi bir yükümlülük üstlenmek istememesini doğru bir yaklaşım olarak değerlendirmemiştir. Topluluk, bu süreci Türkiye'nin gümrük birliğine hazırlık amacıyla daha iyi kullanabileceği görüşünü de ortaya koymuştur. Üstelik Türkiye'nin önerdiği tür bir anlaşmanın, G.A.T.T.'taki onay sürecinde önemli sıkıntılar doğurabileceği de, Topluluk tarafından vurgulanmıştır⁶³.

2–4 Aralık 1959 tarihleri arasında yapılan görüşmeler sırasında da AET tarafı, Türk tarafının isteklerinin “tek taraflı ve eşitlik ilkesine aykırı” olduğunu ileri sürmüş ve bu konuda değişiklik yapılmasını istemiştir. Buna karşılık Türkiye, ekonomik durumunu, istatistik verilerle açıklayan bir dokümanı AET tarafına sunmuş ve gümrük indirim takvimi önerisinde bir değişiklik yapmıştır. Bu çerçevede Türkiye, ulusal gümrük tarifelerini, Topluluk çıkışlı ürünler için anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 12 yıl içinde %20 indirmeyi kabul etmiştir. AET tarafı ise Türkiye'nin yeni önerilerini olumlu karşılamakla beraber yeterli görmemiştir⁶⁴.

Komisyon 1–2 Ekim 1960 tarihleri arasında yapılan görüşmeler başlamadan önce, Konsey'den 11 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye ile daha ayrıntılı görüşmelere başlayabilmek için yeni bir yetki almıştır. Yeni görüşmelere Mayıs ayında başlanması gerekirken Türkiye, söz konusu görüşmeleri 27 Mayıs 1960'da yapılan askeri müdahale nedeniyle 14 Ekim 1960 tarihine ertelemiştir.

Üçüncü tur görüşmeler sırasında Türkiye gümrük indirimleri ve Türkiye'ye verilmesi beklenen yardımlar konusunda daha ayrıntılı bir program sunmuştur. Türkiye Program çerçevesinde Tarım Sektöründe uyguladığı tüm gümrük tarifelerini 12 yıllık bir süre içinde aşamalı olarak kaldırmayı önermiş, buna karşılık Topluluğunda aynı süre içinde tarım sektöründeki gümrükleri sıfırlamasını beklediğini bildirmiştir. Ayrıca Türkiye aynı sektörde Topluluktan 1960 yılı esas alınmak üzere yaptığı tarımsal ürün özel ithalatının %75'inde liberasyon konsolidasyonuna gitmeyi de taahhüt etmiştir.

---

⁶² Can ve Özen, s.10.

⁶³ Can ve Özen, s.11.

⁶⁴ Can ve Özen, s.11.

Sanayi Sektöründe Türk tarafı Türk gümrük tarifesinin aşamalı olarak 12 yıllık bir takvim içinde sıfırlanmasını buna karşılık, hassas olarak tanımladığı ve toplam ithalatın %30'unu oluşturan ürünler için ise bu sürenin 22 yıl olmasını istemiştir. Söz konusu oranların hesaplanmasında Türkiye, 1959 yılı dış ticaret verilerini esas almıştır. Yine aynı referans yılı esas alınmak üzere Türkiye, ithalatının %24,5'lük bölümü için, gelişmekte olan sanayilerin korunması tezini ileri sürerek, yeni gümrük vergileri koyabilme hakkını saklı tutmayı da istemiştir. Türkiye'nin önerileri arasında "libere malların konsolidasyonu" ile ilgili olarak, 1960 yılı itibariyle Topluluktan yaptığı libere mallar ithalatının %40'ını konsolide etme teklifi de yer almıştır⁶⁵. Mali konularda ise Türk delegasyonu, Topluluk bütçesinden her yıl 100–120 milyon dolar düzeyinde bir yardım alma arzusunu dile getirmiştir⁶⁶.

Üçüncü tur görüşmelerde, Topluluk tarafı, Türkiye'nin getirdiği önerilerin, kurulmakta olan ortaklık ilişkisi için oldukça önemli bir hukuki temel oluşturduğunu ifade etmiş, ancak olası bir ortaklık anlaşmasının G.A.T.T.'a sunulması için, gelişmekte olan yeni sanayi dallarının korunması amacıyla önerilen oranın (%24,5) çok yüksek olduğunu ileri sürmüş ve bu oranın %10 düzeyinde tutulmasının daha doğru olacağını savunmuştur. Türkiye'nin 22 yıllık listede yer alan ürünler için önerdiği gümrük vergisi indiriminin, 12 yılın sonunda %30 oranında gerektiği görüşünü ortaya koymuştur. Türkiye'nin mali yardım isteği için, öncelikli olarak bir "iktisadi kalkınma planı" hazırlanmasının gerekliliğini ve yabancı finansman gereksinmesi için bir döküm çıkartılmasını ileri sürmüştür⁶⁷.

1960 yılı sonlarında Topluluk tarafı Yunanistan ile yürütmekte oldukları ortaklık anlaşması görüşmelerini sonuçlandırıp, ilgili anlaşma metni paraf edilene kadar, Türkiye ile yapılan görüşmelere ara verme arzusunu dile getirmiştir. Komisyon ise, "Topluluğun ortaklık anlaşması çerçevesinde Yunanistan'a sağladığı ayrıcalıklar, istisnai niteliktedir ve üçüncü ülkelerle yürütülen diğer ortaklık anlaşması görüşmelerine örnek teşkil etmeyecektir" demiştir⁶⁸. Öte yandan, Topluluk üyesi devletler de Komisyonu, Yunanistan'la yürüttüğü görüşmeler sırasında

---

⁶⁵ Can ve Özen, s.12.

⁶⁶ Can ve Özen, s.12.

⁶⁷ Can ve Özen, s.13. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tekeli ve İlkin, 1993, ss.146–148.

⁶⁸ Can ve Özen, s.13.

yetkilerini aşmak ve gerektiğinden fazla ödünler vermekle eleştirmiş, Türkiye ile yürütülen görüşmeler sırasında aynı yanlışın tekrarlanmaması konusunda da uyarıda bulunmuşlardır. Bu dönem içinde Avrupa kamuoyu, Türkiye'nin Avrupa Toplulukları'nı oluşturan sanayileşmiş ülkelerle ileri düzeyde bir bütünleşmeye girecek ekonomik yapısının olmadığı varsayımıyla, Türkiye ile imzalanacak anlaşmanın basit bir ticari içeriğe sahip olması gerektiği beklentisi içine girmiştir.

Türkiye ve Topluluk arasında yürütülen dördüncü görüşmeler sırasında Komisyon, Türkiye ile kurmayı istediği ortaklık ilişkisine siyasi-ekonomik açıdan büyük önem verdiğini belirtmiş, ancak kurulacak ortaklık ilişkisinde Türkiye'nin ekonomik koşullarını göz önünde bulundurmak gerektiğini ve gümrük birliği modelinin de tek seçenek olmadığını dile getirmiştir. Bu bağlamda Komisyon üç aşamadan oluşan bir anlaşma taslağı sunmuştur.

Bunlar: Hazırlık Dönemi: Söz konusu dönem içinde Topluluk tarafı, Türk ekonomisinin istenen düzeye çıkartılması için teknik ve mali yardımda bulunacaktır. Türk tarafına gümrük indirimleriyle ilgili herhangi bir yükümlülük getirilmeyecektir. Geçiş Dönemi: Söz konusu dönem, tarafları gümrük birliğine taşıyacak bir dönemdir. Türk ekonomisinin yeterince güçlü bir ekonomik yapıya ulaştığına karar verildiğinde taraflar, yapılacak yeni bir anlaşma ile gümrük birliğini yaşama geçireceklerdir. Son Dönem: Bu dönem gümrük birliği üzerine kurulacaktır⁶⁹. Komisyon'un Türkiye'ye sunduğu bu öneriler, daha sonra gerçekleşen ortaklık anlaşmasının da hukuksal temelini oluşturmuştur.

Türk tarafı söz konusu öneriler karşısında Topluluğa gönderdiği bir memorandum ile üye devletlere yaptığı ihracatla ilgili bazı kuşklarını dile getirmiştir. Buna göre Türk tarafı Topluluğa yönelik ihraç ürünlerini üç ayrı kategoriye ayırmıştır. Bunlardan tütün, kuru incir, kuru üzüm ve fındık o dönemki Türk ihracatının %34'ünü oluşturmaktadır. Hububat, pamuk ve madenler ise o dönemki Türk ihracatının %51'ini oluşturmaktadır. Geri kalan tüm ihraç ürünleri ise, o dönemki Türk ihracatının %15'ini oluşturmaktadır⁷⁰.

---

⁶⁹ Can ve Özen, s.14.

⁷⁰ Tekeli ve İlkin, 1993, ss.159,160.

Türkiye'nin istekleri arasında tarımsal ürünler için tarife kontenjanları önerileri yer almıştır. Türk tarafı bu kontenjanlar içindeki ürünlerin, Topluluk pazarında Topluluk ürünü statüsünde işlem görmesini istemiş ve kontenjanların her yıl otomatik olarak %20 artırılmasını da önermiştir. Türkiye'nin önerdiği tarife kontenjanları şunlardır:

Birinci grup için,		İkinci grup için,	
Tütün	15 bin ton	Limon	4 bin ton
Kuru Üzüm	30 bin ton	Portakal ve Mandalina	7 bin ton
Kuru İncir	17 bin ton	Şeftali	4 bin ton
Fındık	30 bin ton	Greyfurt	bin ton
		Balık	6 bin ton
		Mercimek	12 bin ton ⁷¹ .

Dördüncü tur görüşmeler sonrasında AET Bakanlar Konseyi, görüşmelerden çıkan sonuçları 2–3 Mayıs 1961 tarihinden itibaren görüşmeye başlamış ancak 2 Ocak 1962 tarihine kadar herhangi bir gelişme olmamıştır. Bunun nedenleri arasında, Yunanistan ile yürütülen ortaklık anlaşması görüşmelerinin sonuçlandırılması beklentisi ve Daimi Delegeler Komitesi (COREPER)'in şekillenmekte olan ortaklık ilişkisi ile ilgili bazı çekinceler taşıması yer almıştır. Hollanda Delegasyonu, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun, Türkiye ile yapacağı anlaşmanın mali yardım ve kontenjan ayrıcalıkları esasına dayanan basit bir ticaret anlaşması şeklinde yapılmasını, bunun dışındaki düzenlemelerin Türk ekonomisinin hazır olduğu zamanda değerlendirilmesinin doğru olacağını, bir başka deyişle, ortaklık anlaşmasının yalnızca bir “çerçeve anlaşma” niteliği taşıması gerektiği düşüncesini dile getirmiştir⁷².

Türkiye ve Avrupa Topluluğu arasında sürdürülen görüşmelerin beşincisi 18–22 Haziran 1962, altıncısı 8–12 Ekim 1962 ve yedincisi ise 14–24 Ocak 1963 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler sonrasında Topluluk tarafı görüşme masasına altı maddelik bir proje getirmiştir. Türk tarafı söz konusu projeyi birçok

⁷¹ Can ve Özen, s.15.

⁷² H.İşık, “Ankara Anlaşması'nın Görüşmeleri ve İmzalanması”, **AET-Türkiye Ortaklığının 10'uncu Yılı**, İ.K.V. Yay., İstanbul, No:58, 1973, ss.21–22.

açıdan eksik bulmuştur. Türk tarafı, taslak metin içinde; anlaşma amaçlarına ulaşmak için ileride bir gümrük birliği kurulacağına ilişkin bir hükmün yer almamasını; anlaşma taslağının, malların serbest dolaşımı, kişilerin serbest dolaşımı ve hizmetlerin serbest edimine ilişkin hükümler içermemesini; anlaşma metni içinde, rekabet, mali konular, mevzuat yakınlaştırılması konularının düzenlenmemesini; anlaşma taslağında ekonomik politikaların ele alınmaması; tarım ürünlerinde tarife ayrıcalıklarının metinde yer almamasını eksik olarak nitelendirmiştir. Konsey, Türk tarafının dile getirdiği bu istekleri 13–14 Kasım 1962 tarihinde incelemiş ve bu konuların tarafların aralarında imzalayacakları geçici bir protokol ile düzenlenebileceğini, üzerinde çalışılan anlaşmanın ise GATT Anlaşması'nın XXIV/10 maddesi uyarınca hazırlanması ve imzalanması gerektiğini vurgulamıştır⁷³.

Taraflar arasında yapılan son görüşme 20 Haziran 1963 tarihli “onuncu görüşme” olmuştur. Brüksel’de yapılan bu görüşmede anlaşma ile ilgili tüm konularda uzlaşma sağlanmıştır. Bu uzlaşma sonucunda taraflar, anlaşma metnini 25 Haziran 1963 tarihinde Brüksel’de parafe edebilmişlerdir. Kesinleşen son metin, 12 Eylül 1963’te Ankara’da imzalanmıştır⁷⁴. Anlaşma, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile imzalandığı için Topluluk için doğrudan uygulanan bir Topluluk Hukuk Belgesi⁷⁵’dir. Topluluk üyesi ülkelerce imzalandığı için de Uluslararası Hukuk Belgesi’dir. Ankara Anlaşması’nda taraflara fesih hakkı tanınmamış, yürürlük süresi de öngörülmemiştir. Bu nedenle, Anlaşma’nın amaçları gerçekleşene kadar yürürlükte kalması gerekir⁷⁶.

Türkiye tarafında Ankara Anlaşması, T.B.M.M.’de bir çekimser, bir olumsuz oya karşılık 267 oyla; Cumhuriyet Senatosunda ise üç çekimser ve bir olumsuz oya karşılık 100 oyla onaylanmıştır⁷⁷. Topluluğa üye devletler parlamentolarında da Anlaşmanın onay işlemleri, Fransa’da 12 Şubat 1964, Lüksemburg’da 12 Haziran 1964, Almanya’da 14 Temmuz 1964, Belçika’da 22 Temmuz 1964, Hollanda’da 31

---

⁷³ Can ve Özen, s.17.

⁷⁴ Türkiye-Avrupa ekonomik Topluluğu arasında imzalanan ortaklık anlaşması imza yeri nedeniyle “Ankara Anlaşması” olarak da anılmaktadır.

⁷⁵ Ankara Anlaşması ve Katma Protokol, birincil Topluluk hukukudur.

⁷⁶ S.Rıdvan Karluk, “Güney Kıbrıs’ın Gümrük Birliği’ne Katılım Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi: Prof Dr. Ahmet Gökdere’ye Armağan**, Cilt:5, No:2, Kış 2006, s.71.

⁷⁷ Karluk, 1997, s.24.

Temmuz 1964 ve son olarak da İtalya’da 23 Ekim 1964 tarihlerinde tamamlanmış; onay belgelerinin teatisi de 28 Ekim 1964 tarihinde gerçekleştirilmiştir⁷⁸. Anlaşmanın yürürlüğe giriş tarihi, onay belgelerinin teatisini izleyen ikinci ayın ilk günü olarak belirlendiği için, Ankara Anlaşması 1 Aralık 1964’te yürürlüğe girmiştir.

Ulusal parlamentolara onay işlemi için sunulan Ankara Anlaşması, aynı zamanda 12 Şubat 1964 tarihinde GATT’ da sunulmuştur. GATT, Ankara Anlaşması’nın kendi prensipleriyle uyumunu incelemek üzere, 28 Mayıs 1964 tarihinde bir “Çalışma grubu” kurmuştur. Söz konusu çalışma grubunun iki üyesi, “anlaşmanın süresi kesin olarak belirlenmemiş bir hazırlık dönemi öngörmesi, bu dönemle ilgili takvimlerin belirlenmesine karşılık, gümrük birliğinin hayata geçirilmesi ile ilgili plan ve programın kesin olarak saptanmamış olması gerekçeleriyle, Tarife ve Ticaret Genel Anlaşmasının XXIV. Maddesiyle öngörülen gümrük birliğinin kurulması için gerekli olan “uygun süre koşulu”nun yerine getirilmediğini ileri sürmüştür. Diğer taraftan bu iki üye, “hazırlık dönemi”nin kesin bir takvime bağlanması durumunda dahi, gümrük birliği için gerekli koşulun tamamlanmış sayılmayacağını, çünkü hazırlık döneminden sonra, yine süresi öngörülmemiş bir “geçiş dönemi”ne başlanacağını ileri sürmüşlerdir⁷⁹..

Çalışma grubunun, Ankara Anlaşması ile ilgili olarak tartışmaya açtığı en önemli nokta, anlaşmanın gerçekten bir gümrük birliği kurmaya yönelmiş olduğuna ilişkin şüphelerini dile getirmesidir. Bununla birlikte çalışma grubu üyeleri, gümrük birliğinin gerçekleşmemesi halinde, tek başına uygulamada kalacak olan Türkiye lehine “tarife kolaylıkları”nın, tek taraflı bir ayrıcalık getirmesi nedeniyle taşıdığı “ayrımcı” niteliğin, GATT kurallarına uymayacağı çekincesini de dile getirmişlerdir⁸⁰.

GATT çalışma grubunun söz konusu çekincelerine karşı Türkiye ve Topluluk tarafı, Ankara Anlaşmasının gümrük birliğinin kurulmasına yönelik ilkeleri, kuralları, plan ve takvimleri içerdiğini, ayrıca hazırlık döneminin, Türkiye’nin gümrük birliğine hazırlanması için “zorunlu bir süreç” olduğunu da ispatlamaya

---

⁷⁸ Can ve Özen, s.19.

⁷⁹ Can ve Özen, s.19.

⁸⁰ Can ve Özen, s.20.

çalışmışlardır. GATT'a taraf ülke temsilcileri Topluluk ve Türkiye'nin cevaplarını aldıktan sonra, Ankara Anlaşmasının onaylanmasına karar vermiştir. Söz konusu karar uyarınca Ankara Anlaşması'nın GATT onay sürecinden geçtiği kabul edilmiş ve Anlaşmanın yürürlüğe girmesi konusundaki son engel de ortadan kalkmıştır.

Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu⁸¹ ile ilişkilerin 1959'da ortaklık başvurusuyla başlamasında, Avrupa Topluluğu ülkelerinin Türk Ekonomisinde önemli bir yere sahip olmalarının yanı sıra –dış ticaretin yüzde 35'i-, Türkiye'nin artan bir şekilde Batı siyasi ve ekonomik sistemine yaklaşma isteği ve Yunanistan'ın Ortaklık başvurusuyla gündeme gelen bölgede denge arayışı, önemli bir rol oynamıştır⁸². Bunun sonucunda da bir dizi görüşme sonrasında Türkiye'yi Avrupa Topluluğu'na “ortak üye” yapan, taraflar arasında bir gümrük birliğine dayanan ve ileride tam üyeliği öngören Ortaklık Anlaşması, 12 Eylül 1963'de Ankara'da imzalanmıştır⁸³. Tam ismi “Türkiye ile AET Arasında Bir Ortaklık Yaratan Anlaşma” ya, Ankara'da imzalandığı için “Ankara Anlaşması” da denir⁸⁴. Söz konusu anlaşma, Türkiye açısından Avrupa'ya açılan bir kapı; Avrupa Topluluğu için ise stratejik bir müttefiki saflarına katmak ve Yunanistan ile Türkiye arasındaki dengeyi korumak için bir araçtı⁸⁵.

1 Aralık 1964'te yürürlüğe giren Ankara Anlaşması'nın 2 inci maddesinde⁸⁶ belirtilen amaçların gerçekleştirilmesi için Topluluk ile Türkiye arasında gittikçe

---

⁸¹ Maastricht Anlaşması sonrasında, Avrupa Toplulukları'nı oluşturan üç Topluluktan Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET), Avrupa Topluluğu (AT) denmeye başlanmıştır. Maastricht Antlaşması Avrupa Topluluğu'nu temel olarak almış ve bunun üzerine “ortak dış politika ve güvenlik politikası” ile “adalet ve içişlerinde işbirliği” gibi, bütünleşmenin ikinci ve üçüncü ayağı denen (AT birinci ayak olarak kabul edilmiştir) yeni mekanizmalar eklemiştir. Söz konusu üç ayağa birden Avrupa Birliği (AB) denilmektedir. Türkiye Avrupa Toplulukları denen üç Topluluktan sadece Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ortaklık ilişkisi kurmuş, anlaşmalar imzalamış ve AB'ye tam üyelik için aday ülke statüsü kazanmıştır. 3 Ekim 2005 tarihinde AB ile katılım müzakerelerine başlamıştır. Bu nedenlerden, metin içerisinde de geçmişten günümüze kadar süreçte Avrupa Topluluğu ve Avrupa Birliği deyimleri kullanılmıştır.

⁸² Erol Esen, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, **Mülkiye Dergisi**, cilt: XXVI, Sayı:233, Mart-Nisan 2002, s.211.

⁸³ H.A.K., **Türkiye'nin Dış Politikasında Avrupa Birliği ve Alternatifleri**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2001, s.190.

⁸⁴ Ankara Anlaşması'nın detayları için bkz.Rıdvan Karluk, **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye: Gümrük Birliği Ne Getirdi Ne Götürdü**, Ankara,1997, ss.23–28.

⁸⁵ Müftüler Baç, s.28.

⁸⁶ “Anlaşmanın amacı Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşam şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak,

gelişen bir gümrük birliğinin kurulması öngörülmüştür⁸⁷. Bu çerçevede kurulan ortaklık ile bir tedrici bütünleşme hedeflenmektedir. Ankara Anlaşması'nın ana felsefesine göre, gümrük birliği Türkiye için nihai amaç olmayıp, tam üyeliğe giden yolda bir orta aşama durumundadır⁸⁸.

Ankara Anlaşması siyasi ve ekonomik olmak üzere iki amaç belirlemiştir⁸⁹. Açıkça belirtilmemekle birlikte, anlaşmanın siyasi bir amaca yöneldiğini saptamak mümkündür. Söz konusu siyasi amaç Ankara Anlaşması'nın başlangıç kısmında, "Türk halkı ile Avrupa Ekonomik Topluluğu içinde bir araya gelmiş halklar arasında, gittikçe daha sıkılaştıran bağlar kurmak" şeklinde ifade edilmiştir (paragraf 1). Gerçekten anlaşmanın siyasi amacı olarak belirlenen Türkiye'nin tam üyeliği, Başlangıç Kısmı'nın dördüncü paragrafında ve anlaşmanın 28. maddesinde öngörülmüştür. Ankara Anlaşmasının başlangıç hükümlerinde, "Türk halkının yaşama seviyesini iyileştirme çabasına, Avrupa Topluluğunun getireceği desteğin, ileride Türkiye'nin Topluluğa katılmasını kolaylaştırmasını kabul ederek..." deyimini yer almış, Anlaşmanın 28. maddesi ise, "Anlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran Anlaşmadan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tarafından üstlenilebileceğini gösterdiğinde akit taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını inceleyecekler" hükmünü getirmiştir.

Ankara Anlaşması öncelikle Türkiye'nin, Avrupa Topluluğuna tam üyeliğin getireceği ekonomik, sosyal ve hukuksal düzeydeki yükümlülüklerini yerine getirmesini ve belli bir ekonomik gelişmişlik düzeyine ulaşmasını, katılmanın ön koşulu olarak hükme bağlamıştır. Diğer yandan da "tam üyeliği" ulaşılabilecek son aşama olarak belirlemişse de bu aşamaya ulaşmada gerekli koşulların gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda değerlendirme yapma yetkisini, geleceğe yönelik biçimde âkit taraflara bırakmıştır. Bir başka deyişle, Topluluk tarafı tam üyeliğin gerektirdiği ekonomik ve teknik koşulların gerçekleşmediği görüşünde olduğunda,

---

taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektedir"

⁸⁷ Vedat Akman, **Avrupa Topluluğu ve Türkiye: Uluslararası Andlaşmalar ve Ekonomik Birliğin Ötesinde Bir Avrupa**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, Yayın No:248, Dizi No:29, İstanbul, 1996, s.35.

⁸⁸ Halil SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2001, s.276.

⁸⁹ Çınar Özen, "Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukukunda Uyuşmazlıkların Çözümü", **Türk Hukuk Dünnyası Dergisi**, Türk Hukuk Enstitüsü, Yıl:1, Sayı:2, Ekim 2000, ss.129-131.

anlaşmanın siyasal amaç olarak aldığı “tam üyelik” gerçekleşmeyecektir. Buna karşılık siyasal amaca ulaşılması için anlaşmada öngörülen yöntem, ne şekilde öngörülmüş olursa olsun, “tam üyelik” şeklindeki temel siyasal amacın değerini azaltmamaktadır⁹⁰.

Anlaşmada, yukarıda belirtilen siyasal amaca, bir başka deyişle tam üyeliğe ulaşmak için bazı ekonomik koşullar belirlenmiştir. Söz konusu koşullardan yola çıkarak anlaşmanın öngördüğü ekonomik hedefleri saptamak olasıdır. Anlaşma öncelikle “Türkiye’ye yapılacak ekonomik yardımlar yoluyla” (Başlangıç hükümleri paragraf 3), Türkiye ve Topluluk üyesi devletlerarasındaki ekonomik seviye farklarının azaltılması ve “Topluluk ile Türkiye arasında aşamalı olarak bir gümrük birliği kurulması” (md.2/2) yöntemini benimsemiştir. Bir başka deyişle, Türkiye-AET arasında kurulması öngörülen “gümrük birliği” Ankara Anlaşması tarafından, son aşama olan Türkiye’nin Avrupa Topluluğuna tam üyeliğinin gerçekleştirilmesi yolunda bir “araç” olarak öngörülmüştür⁹¹.

Diğer taraftan akit taraflar arasında ekonomik bütünleşmenin sağlanması bakımından, malların serbest dolaşımı ve gümrük birliğinin yanı sıra, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının gerçekleşmesi de ekonomik amaçlar arasında sayılabilir⁹². Ankara Anlaşması, bir başlangıç maddesi dışında 33 maddeden oluşan ve üç kısma ayrılan esas anlaşmanın yanında, iki protokol (Geçici Protokol ve Mali Protokol)⁹³, bir son senet, bir niyet ve iki yorum bildirisi ve Federal Almanya Cumhuriyeti’ne ilişkin iki bildiri ile işgücü konusunda taraflar arasında teati edilen mektuplardan oluşmaktadır.

---

⁹⁰ Özen, Ekim 2000, s.130.

⁹¹ Can ve Özen, s.21.

⁹² Özen, Ekim 2000, ss.130–131.

⁹³ Bu Protokoller, ortaklık ilişkisinin hazırlık döneminde Topluluk tarafının tek tarafı olarak Türkiye’ye tanıdığı ticari ve mali ayrıcalıkları belirlemektedir. Geçici Protokol (Protokol No 1), Türkiye için önem taşıyan dört ana ihraç malı (tütün, kuru üzüm, kuru incir, fındık) ile ilgili olarak Topluluğun tanıdığı ayrıcalıklara ilişkin ayrıntılar ile hazırlık döneminden geçiş dönemine geçişi sağlayacak koşul ve süreleri düzenlemektedir. Mali Protokol (Protokol No 2) ise, Anlaşma’nın 3. maddesinde belirtilen ve hazırlık dönemi içinde Türk ekonomisinin kuvvetlendirilmesi suretiyle geçiş ve son dönem şartlarını yerine getirmesini teminen AET Konseyi tarafından 9 Mayıs 1963 tarihinde Türkiye’ye verilmesi kararlaştırılan 175 milyon ECU’lük kredinin uygulama esaslarını düzenlemektedir.

Anlaşmanın birinci kısmındaki madde 1 ve 7 arası ortaklığın genel ilke ve esasları düzenlenmektedir. Üç alt bölüme ayrılan ikinci kısmın ilk bölümündeki madde 8 ve 10 arası ortaklığın geçiş döneminin uygulanmasına ilişkin hükümler bulunmaktadır. İkinci bölüm madde 11, tarım konusunu hükme bağlamaktadır. Üçüncü bölüm madde 12 ve 21 arası ekonomik nitelikteki sair hükümleri içermektedir. Anlaşmanın son kısmı madde 22 ve 33 arası ise genel ve son hükümlere ilişkin düzenlemeler getirmektedir.

Ankara Anlaşması esas itibariyle bir “çerçeve anlaşma”⁹⁴ niteliği taşır. Aslında sadece Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklığının genel ilke ve esaslarını belirlemekle yetinen Ankara Anlaşması⁹⁵, Avrupa (Ekonomik) Topluluğunu Kuran Anlaşmanın hükümlerinden esas alınarak⁹⁶, içerisinde malların, hizmetlerin, sermayenin ve kişilerin ortak bir rekabet düzeni çerçevesinde serbestçe dolaşabileceği bir “ekonomik alan” yaratılması için bir program tespit etmektedir. Kademeli olarak kurulması öngörülen gümrük birliği Anlaşmanın temelini teşkil etmektedir (Madde 10). Diğer taraftan, tarım (madde 11), işçilerin serbest dolaşımı (madde 12), yerleşme serbestisi (madde 13), hizmetlerin serbest dolaşımı (madde 14), ulaştırma (madde 15), rekabet ve vergileme (madde 16), mevzuat ve ekonomi politikalarının uyumlaştırılması (madde 16 ve 17) sermaye ve ödemelerin serbest dolaşımı (maddeler 18, 19 ve 20) hakkında anlaşmada hükümler öngörülmüştür.

Ankara Anlaşmasında öngörülen hükümler esas itibariyle âkit tarafların somut yükümlülüklerinden ziyade, genel ilkeler getirmekte ve “Topluluğu Kuran Anlaşmanın ilkelerinden esinlenmede uyuşmuşlardır” gibi muğlâk ifadeler içermektedir. Bu hükümlerin büyük kısmının program niteliğinde olması, âkit taraflara ortaklık rejiminin uygulanmasında önemli derecede takdir alanı bırakmaktadır. Bununla birlikte, âkit tarafların ortaklık rejiminin uygulamasında iki temel yükümlülükleri vardır.

---

⁹⁴ Ahmet Gökdere, **Gümrük Birliği Açısından Avrupa Topluluğu ve Türkiye ile İlişkileri**, AÜ. Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara, 1991, s.143.

⁹⁵ Haluk Günöğür, “Ortaklık Antlaşmaları ve 6 Mart 1995 Ortaklık Konsey Toplantısı Işığında Gümrük Birliği”, **Avrupa Birliği El Kitabı**, T.C.Merkez Bankası, Ankara, 1995, s.281.

⁹⁶ Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 8.Baskı, Beta Basım Yayın A.Ş., İstanbul, 2005, s.673.

Bu temel yükümlülüklerden birincisi, 7.maddede düzenlenen “sözleşmeye sadakat” borcu, diğerini ise 9.maddede belirtilen “ayrımcılık yasağı” oluşturmaktadır. Diğer taraftan, Ankara Anlaşması, süreklilik arz eden bir hukuki ilişki yarattığı için, kurumsal nitelikli hükümler de içermektedir. Anlaşmanın 6.maddesinde, ortaklık rejiminin uygulanması ve gittikçe gelişmesini sağlamak üzere âkit tarafların bir araya gelebileceği bir Ortaklık Konseyinin kurulması öngörülmüştür. Ortaklık rejiminin yürütülmesini sağlamak üzere 22. maddede geniş yetkilerle donatılan Ortaklık Konseyi taraflar için bağlayıcı kararlar alma yetkisine sahiptir. 24. maddenin 3. fıkrasında ise, Ortaklık Konseyinin, görevlerinde kendisine yardım edebilecek her komiteyi ve Anlaşmanın iyi yürütülmesi için gerekli işbirliği ve devamlılığını sağlayacak bir komite kurmaya karar verebileceği belirtilerek, yardımcı organların kurulmasına izin verilmiştir.

Bu hüküm uyarınca, Ortaklık Konseyi tarafından bir dizi komiteler kurulmuştur. Anlaşmazlıkların çözümü için bir prosedür düzenlenmekle beraber, herhangi bir yargı organı öngörülmemiştir. Ayrıca, Avrupa Parlamentosu ve daha sonra Ekonomik ve Sosyal Komite ile diğer taraftan TBMM ve diğer ilgili Türk makamları arasında gerekli işbirliğinin sağlanması amacıyla gerekli tedbirlerin alınacağı hükme bağlanmıştır (madde 27 AA).

Türkiye ile Topluluğun üye devletleri arasında mevcut olan ekonomik gelişmişlik farkı nedeniyle, ortaklık rejiminin kademeli olarak uygulanması ve Türkiye'nin bu süreç içerisinde Topluluğun ekonomik ve mali yardımları ile desteklenmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, ortaklık rejiminin birbirini izleyen hazırlık, geçiş ve son dönem olmak üzere toplam üç evreden geçerek gelişeceği kararlaştırılmıştır. Hazırlık döneminden geçiş dönemine intikal otomatik olmayıp, geçiş döneminin koşullarının taraflar arasında görüşülerek bir protokol ile saptanması gereklidir (madde 4 AA). Son döneme geçiş konusu ise anlaşmada düzenlenmeyerek açık bırakılmıştır.

Ankara Anlaşması ile Türkiye-Avrupa Topluluğu arasındaki ilişkilerde üç dönem başlatılmıştır. İlki, 1970'e dek süren ve Türkiye'nin ihracat konusunda tek

tarafli üstünlükler kazandığı Hazırlık Dönemi'dir⁹⁷. Hazırlık Dönemi, Türkiye' nin sadece kendini ileriki bir gümrük birliğine hazırlayacağı, bunun ötesinde hiçbir somut yükümlülük altına girmediği ve Türk ekonomisiyle AB ekonomisi arasındaki farkı azaltmak üzere Türkiye'ye tek tarafli ödünler verildiği bir dönemdir. Hazırlık Dönemi boyunca AB'nin Türkiye'ye bazı tarımsal ürünlerde tarife kotaları⁹⁸ açmak ve mali yardımda bulunmak yükümlülüğü söz konusudur. Bu çerçevede, "Birinci Mali Protokol" gereği Türkiye'ye 175 milyon hesap birimi tutarında Topluluk kredisi verilmiştir⁹⁹. Hazırlık döneminin süresi esas itibariyle 5 yıl olarak planlanmıştır. Geçici Protokolde öngörülen usullere uygun şekilde ve Türkiye'nin istemi halinde 10 yıla kadar uzatılması da mümkündür. Türkiye, 1968 yılında, hazırlık döneminin süresini uzatmak istemediğini ve Ankara Anlaşmasının 3. maddesinde öngörülen süre içinde geçiş döneminin yürürlüğe konulması amacıyla gerekli müzakerelerin yapılmasını Topluluk tarafına iletmiştir.

Geçiş Dönemi ile ilgili düzenlemeler Ankara Anlaşması çerçevesinde daha sonra taraflar arasında yapılacak bir başka anlaşmaya bırakılmıştır¹⁰⁰. Geçiş Dönemini başlatan ve bu dönem içinde âkit tarafların yükümlülüklerini belirleyen Katma Protokol¹⁰¹, 23 Kasım 1970 tarihinde Brüksel' de imzalanmış ve 1 Ocak 1973'te yürürlüğe girmiştir¹⁰². Katma Protokol ile belirli istisna halleri dışında 12 yıl sürmesi gereken geçiş döneminin, âkit tarafların karşılıklı ve dengeli yükümlülüklerine dayanması ilkesi esas alınmıştır. Türkiye ile Topluluk arasında bir

⁹⁷ Süreyya Yiğit, "Buradan Sonsuza Türkiye, Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği", **Türkiye Avrupa'nın Neresinde? Gümrük Birliği Anlaşması'nın Düşündürdükleri**, haz. Bülent Gökay, der. Selda Paydak, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997, s.76.

⁹⁸ Bu çerçevede, Topluluk üye devletleri, Geçici Protokol gereğince Türkiye'den ülkelerine yapılacak tütün, üzüm, kuru incir, fındık, turunçgiller, şarap, dokuma ve su ürünleri ithalatı için belli kotalarda gümrük indirimi uygulamışlardır.

⁹⁹ Çınar Özen, "1/95 Sayılı Ortaklık konseyi Kararı Çerçevesinde Türkiye'nin Yükümlülükleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Yeni Türkiye Dergisi Avrupa Birliği Özel Sayısı**, Sayı:36, Kasım-Aralık 2000, s.1144.

¹⁰⁰ Ankara Anlaşması hazırlık dönemi sonrasında bir geçiş döneminden söz etmiştir. Geçiş döneminde gümrük birliğinin (GB) aşamalı olarak yaşama geçirilmesi amaçlanmıştır. GB'nin yanısıra, Türkiye ve AB arasında ekonomi politikalarının ve mevzuatın yakınlaşması da geçiş döneminde gerçekleştirilmesi öngörülen hedefler arasındadır. Bu şekilde GB ile başlayacak bir ekonomik bütünleşmenin alt yapısının geçiş döneminde oluşturulması hedeflenmiştir. Geçiş dönemi, hazırlık döneminden farklı olarak Türkiye'ye, GB'nin gerçekleşmesi için yükümlülükler getirecektir. Buna göre Türkiye aşamalı olarak AB'ye karşı gümrük vergilerini indirecek, miktar kısıtlamalarını kaldıracak, AB ortak gümrük tarifesine uyum sağlayacak ve kendi mevzuatında gümrük birliği için gerekli tüm hukuki değişiklikleri gerçekleştirecektir.

¹⁰¹ Katma Protokol' ün detayları için bkz. Karluk, 1997, ss.28-30.

gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde yerleşmesi, ortaklığın iyi işlenmesini sağlamak için Türkiye'nin ekonomi politikalarının Topluluğun ekonomi politikalarına yaklaştırılması, bunun için de gerekli ortak eylemlerin geliştirilmesi öncelikli hedefler olarak öngörülmüştür (madde 4 AA).

Ortaklığın son dönemi ise gümrük birliğine dayanacaktır. Bu dönemde âkit tarafların ekonomik ve sosyal politikaları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesi esas alınmıştır (madde 5 AA). Geçiş döneminin aksine son döneme geçiş şekli Ankara Anlaşmasında düzenlenmemiştir. Son dönemin süresinin uzunluğu da açık bırakılmıştır. Ortaklığın son dönemi, doğal olarak “ortaklık” tan “tam üyeliğe” geçişi hazırlama fonksiyonu görecektir¹⁰³.

1.3.2. Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklığının Geçiş Dönemi/Katma Protokol

Türkiye'nin herhangi bir somut yükümlülük üstlenmeden geçirdiği hazırlık dönemini, belli yükümlülükler üstleneceği “geçiş dönemi”nin izleyeceği, Ankara Anlaşmasının 2 (3) maddesinde öngörülmüştür. Bu çerçevede, Anlaşmanın 4 (1) maddesi; “gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde yürürlüğe konulması”nı hüküm altına almıştır. Ancak bu geçiş süreci otomatik olmayıp, âkit tarafların alacakları karar üzerine yapılacak bir başka anlaşma (Katma Protokol) ile hayata geçirilecekti. Bu durumda Ortaklık Konseyi, yapılacak yeni anlaşma öncesinde “Türk ekonomisinin durumunu değerlendirecek ve geçiş döneminde uygulanacak ilke ve yöntemleri saptayacak” bir katma protokolün yapılmasına karar verecekti. Bu hukuksal çerçeve içinde Türk tarafı Katma Protokolün yapılması ve geçiş dönemine başlanması konusunda oldukça hızlı hareket etmiştir.

Hazırlık döneminin başlamasından yaklaşık iki buçuk yıl sonra, 16 Mart 1967'de yapılan Beşinci Ortaklık Konseyi toplantısında dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, geçiş döneminin koşullarını ve uygulama yöntemlerini belirleyecek katma Protokol için gerekli hazırlıklara başlanmasını istemiştir¹⁰⁴. 9 Ekim 1967 tarihinde toplanan Ortaklık Konseyi, geçiş dönemine girilmesi amacıyla

---

¹⁰² Özen, Ekim 2000, s.131.

¹⁰³ Can ve Özen, ss.24–27.

¹⁰⁴ Tekeli ve İlkin, s.45.

gerekli “hazırlık çalışmaları”nın yapılmasını âkit taraflara önermiştir¹⁰⁵. Ortaklık Konseyi’nin 9 Aralık 1968 tarihli toplantısında¹⁰⁶ise, Katma Protokolün hazırlanması için Geçici Protokolün birinci maddesinde öngörülen sürecin ve II. Mali Protokol görüşmelerinin bir an önce başlatılması kararını almıştır¹⁰⁷.

Geçiş dönemi, hazırlık döneminden farklı olarak Türkiye’ye Gümrük Birliği’nin gerçekleşmesi için yükümlülükler getirecektir. Buna göre Türkiye aşamalı olarak Avrupa Topluluğu’na karşı gümrük vergilerini indirecek, miktar kısıtlamalarını kaldıracak, Avrupa Topluluğu ortak gümrük tarifesine uyum sağlayacak ve kendi mevzuatında gümrük birliği için gerekli tüm hukuki değişiklikleri gerçekleştirecektir. Avrupa Topluluğu komisyonunun hazırladığı 29 Nisan 1968 tarihli bir raporda, Türk ekonomisinin gümrük indirimlerine başlanması için hazır olmadığı ve hazırlık döneminin uzatılması gerektiği fikri savunulmuştur¹⁰⁸.

Konsey, Türkiye ile geçiş dönemine başlanması konusunda Komisyonun olumsuz görüşünü izlememiş ve Türkiye’nin başvurusuna olumlu cevap vermiştir. Konsey, Yunanistan’la ilişkilerin dondurulduğu, İngiltere ve diğer aday ülkelerin başvurularının reddedildiği bir dönemde Türkiye’yi de dışlayarak, Topluluk hakkında, dışarıya tümüyle kapalı “özel bir kulüp” imajı yaratmak istememiştir. Soğuk Savaş dönemi içinde, Batı Avrupa savunmasında Türkiye’nin taşıdığı stratejik önem de Konseyin bu kararında etkili olmuştur¹⁰⁹.

Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Türk ekonomisinin AET pazarındaki rekabete hazır olmadığı konusundaki Komisyonun raporunda belirttiği olumsuz ekonomik değerlendirmelere karşılık, siyasi nedenlerle geçiş dönemi için görüşmelere başlama kararı vermiştir. Türkiye Hükümeti bu kararla, 1967 yılında Yunanistan’da meydana gelen “askeri darbe” sonrasında, Avrupa Topluluğunun Yunanistan ile ilişkilerini dondurma kararı alması ve İngiltere, İrlanda, Danimarka

---

¹⁰⁵ 1/67 sayılı Ortaklık Konseyi Tavsiye Kararı için bkz. DPT, **Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları 1964–2000**, cilt.1, Yayın No:2596, Ankara, 2001, s.29.

¹⁰⁶ Ortaklık Anlaşmasının geçiş döneminde hazırlık dönemine intikali ile ilgili meseleler konusunda Türkiye-AET Ortaklık Konseyininin 9.12.1968 tarihli 9’uncu toplantısında kabul edilen İLKE KARARI için bkz. DPT, 2001, s.39.

¹⁰⁷ Can ve Özen, s.28.

¹⁰⁸ Birand, 1986, s.17.

¹⁰⁹ Karluk,1997, s.28; Birand, 1986, ss.233–234.

ile Norveç'in tam üyelik başvurularıyla birlikte meydana gelen siyasal gelişmelerden yararlanıp, Avrupa ile bütünleşme konusunda birkaç adım ileride bulunarak genişleme konjonktüründen yararlanmayı hedeflemiştir¹¹⁰.

Katma Protokolün hazırlanmasına ilişkin Ortaklık Konseyi kararı, açıkça görüleceği gibi, ekonomik olmaktan çok, her iki tarafın da üzerinde durduğu "siyasal" gerekçelere dayandırılmış ve hazırlık görüşmelerine Brüksel'de 6 Şubat 1969'da yapılan Ortaklık Komitesi toplantısı ile başlanmıştır. 9 Aralık 1968 tarihinde yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında, Ortaklık komitesine¹¹¹ gerekli çalışmaları yapmak ve bir sonraki Ortaklık Konseyi toplantısına bir rapor sunmak görevi gereğince Ortaklık komitesinin 6 Şubat 1969'da yaptığı toplantıda Avrupa Topluluğu, Türkiye tarafından uygulanacak tarife indirimlerinin üç ayrı takvim içinde yapılmasını önermiştir. Topluluk "12 yıllık", "22 yıllık", "8 yıllık" bir süreyi kapsayan, bu üç ayrı indirim takvimi için hazırlanacak mal listeleri arasında "oransal bir denge" bulunmasını ve söz konusu listelerin Türk tarafınca hazırlanmasını teklif etmiştir¹¹². Türk tarafı ise 22 yıllık listeye girecek malların saptanmasında tam bir serbesti içinde olmayı arzu ettiğini belirtmiş, "OGT' ye uyum" için de 12 ve 22 yıllık takvimlere uyulmasını istemiştir¹¹³.

Topluluğun teklifinde, 12 yıllık listede Katma Protokol'ün yürürlüğe giriş tarihinde gümrük vergileri ve eş etkili vergilerde %10 ve bundan üç yıl sonra da %20'lik iki indirim yapılması, geriye kalan %70'lik vergi düzeyinin ise ileriki yıllarda yapılacak eşit miktarlarda indirimlerle sıfırlanması; 22 yıllık listede ise, ilk üç yıl içinde %5'lik ikişer indirim yapılması ve geriye kalan %90'lık vergi düzeyinin de, 19 yıla eşit aralıklarla yayılan indirimlerle yapılması isteği yer almıştır. "Ortak gümrük tarifesine uyum" konusunda ise hazırladığı yol gösterici takvime göre, 8 ve 12 yıllık listelerde yer alan sanayi ürünlerinde OGT ile TGT (Türk Gümrük Tarifesi) arasındaki fark önce %30, daha sonra %40 oranında azaltılacak, geri kalan fark da 1982 yılına kadar bütünüyle kaldırılacaktı.

---

¹¹⁰ Can ve Özen, ss.30,31.

¹¹¹ Ortaklık Anlaşmasının hazırlık döneminden geçiş dönemine intikali ile ilgili meseleler konusunda Türkiye-AET Ortaklık Konseyinin 9.12.1968 tarihli 9'uncu toplantısında kabul edilen İLKE KARARI için bkz. DPT, 2001, s.39.

¹¹² Tekeli ve İlkin, s.71.

¹¹³ Tekeli ve İlkin, s.74.

Liberasyon konsolidasyonu¹¹⁴ konusu ile ilgili olarak, belli bir “referans yılı”nda (1967) Türkiye’nin Topluluktan yaptığı ithalatının %40’na karşılık gelen fiili bir liberasyon oranını konsolide etmesini ve (1967’de resmi liberasyon oranı %58 düzeyindedir) konsolide edilecek liberasyon listesinin görüşmelerde saptandıktan sonra katma Protokol’ün ekinde yayınlanmasını istemiştir. Konsolide edilmeyen mallarda ise, Türkiye’nin Topluluk lehine küresel kontenjanlar açması ve bu kontenjanların zaman içinde artırılarak 22 yıl içinde kaldırılması topluluk önerileri arasında yer almıştır. Türkiye’nin, Topluluk “ortak tarım politikasına uyum”unun sağlanması da bu sektörde ulaşılabilecek hedef olarak kabul edilmiş ancak bu uyumun belli bir zaman kesitine bağlanması Topluluk tarafından önerilmiştir¹¹⁵. Türk tarafı ise, “işçilerin serbest dolaşımı” konusuna büyük önem vermiş ve Türk işçilerine, diğer üçüncü ülkelere göre “öncelik” sağlanmasını, sosyal güvenlik bakımından eşit işlem yapılmasını, mesleki eğitim alanında yeterli olanaklar yaratılmasını ve bu ödünlere zaman içinde Ortaklık Konseyi tarafından genişletilmesini istemiştir.

1969 yılı içinde, geçiş döneminin koşullarını belirlemek amacıyla üç Ortaklık Konseyi toplantısı yapılmıştır. Bu toplantılardan ilki, 9 Aralık 1968 Ortaklık Konseyi toplantısında alınan karar gereğince yapılan 13 Mayıs 1969 tarihli Ortaklık Konseyidir¹¹⁶. Bu toplantının gündemini söz konusu uyuşmazlık konularının¹¹⁷ yanı sıra, “İkinci Malî Protokol” ile ilgili görüşmeler oluşturmuştur. 13 Mayıs 1969 Ortaklık Konseyi kararında öngörülmesine karşın Temmuz ayında Ortaklık konseyi toplantısı yapılamamış, buna karşın ilki 10 Kasım, diğeri 9 Aralık’ta olmak üzere iki toplantı yapılmıştır. Taraflar, söz konusu toplantılarda 1969 sonu itibarıyla Katma Protokol’ün genel ilkeleri konusunda görüş birliğine varamamışlar ve uzlaşmazlık devam etmiştir¹¹⁸.

---

¹¹⁴ Liberasyon konsolidasyonu; ulaşılan liberasyon düzeyine bir daha kısıtlama getirmeme taahhüdüdür.

¹¹⁵ Can ve Özen, ss.32-33.

¹¹⁶ Türkiye-AET Ortaklık konseyinin 13 Mayıs 1969 tarihinde akdettiği 10’uncu dönem toplantısında, Ortaklık Anlaşmasının hazırlık döneminden geçiş dönemine intikali ile ilgili sorular konusunda kabul edilen İLKE KARARI için bkz. DPT, 2001, s.45.

¹¹⁷ Söz konusu uyuşmazlık konuları için bkz. Can ve Özen, ss.34-35., bkz. Tekeli ve İlkin, s.78.

¹¹⁸ Tekeli ve İlkin, s.80.

Topluluk, 22 Temmuz 1970'deki Ortaklık Konseyi toplantısında, Türkiye'nin isteklerini değerlendirmiş, 8 yıllık listenin kaldırılmasını ve içindekilerin 12 yıllık listeye aktarılmasını, tarım alanında tütündeki miktar kısıtlamalarını kaldırmayı ve narenciyede gümrük indirimini %50'ye çıkarmayı kabul etmiştir. Buna karşılık Türkiye'nin şarap konusundaki isteğini, Yunanistan'la yapılan anlaşmada yapılmış olan hataların tekrar edilmeyeceği gerekçesiyle reddetmiş tekstilde ancak kontenjanlar yoluyla iyileştirme yapılabileceği tutumunu da sürdürmüştür¹¹⁹.

22 Temmuz 1970 tarihli bakanlar düzeyindeki Ortaklık Konseyi'nde Katma Protokolün içeriği ile ilgili genel bir *consensus* ortaya çıkabilmiştir. Söz konusu genel uzlaşma çerçevesinde bir anlaşmanın yapılabilmesi için 12 ve 22 yıllık listelerin son şeklini alması gerekmiş ve bu listeler de 19 Kasım Ortaklık Konseyi toplantısında kesinlik kazanmıştır. Türkiye, 23 Kasım 1970'te imzalanması kararlaştırılan Katma Protokol'ün, imza tarihinden bir gün önce 22 Kasım 1970 tarihinde, Resmi Gazetede yayımlanan bir Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle, gümrüklerini %50 oranında artırmıştır¹²⁰. Nihayet, Şubat 1969'da başlayan görüşmeler 19 Kasım 1970'te tamamlanmış, tarafların karşılıklı yükümlülükleri bağlamında daha çok Gümrük Birliği esasına dayalı Katma Protokol 23 Kasım 1970 tarihinde, Brüksel'de Val Duchesse Şatosu'nda imzalanmıştır¹²¹.

Katma Protokol, Ankara Anlaşması'nda olduğu gibi, Roma Antlaşmasının 310. (eski 238.) maddesine¹²² istinaden yapılmıştır. Katma protokol'ün onay işlemlerinin gecikebileceğini dolayısıyla, Katma Protokol hükümlerinin yaşama geçirilmesinin uzun bir zaman dilimini gerektireceğini gören Türk tarafı, yükümlülüklerin işletilebilmesi için, Katma Protokolün mal alışverişine ilişkin hükümleri ile ilk yılda uygulanacak hükümlerin bir an önce yürürlüğe konulmasını sağlayacak ve onay işlemine tabi olmayan, Roma Anlaşması'nın 133. (eski 113.) maddesine¹²³ dayanan bir "Ara Anlaşma" yapılmasını istemiştir. Türkiye'nin bu

---

¹¹⁹ Tekeli ve İlkin, s.91.

¹²⁰ T.C. Resmi Gazete, 22 Kasım 1970, Sayı:13675.

¹²¹ Kamuran Reçber, **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri**, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2004, s.11.

¹²² Madde 310.için bkz. İKV, **AMSTERDAM ANTLAŞMASI: Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları**, İstanbul, Haziran 2000, s.92.

¹²³ Madde 310.için bkz. İKV,Haziran 2000, s.45.

başvurusu Topluluk tarafından da kabul edilmiş ve ara anlaşma ile ilgili görüşmelere başlanması kararı alınmıştır¹²⁴.

Türkiye açısından bakıldığında, Topluluk ile onay gerektirmeyen bir ara anlaşma yapılabilmesi Anayasamızın 90. maddesine dayanmaktadır. Bu maddeye göre, uluslararası anlaşmaların yapılması sırasında temel ilkenin, “Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak anlaşmaların onaylanması, TBMM’nin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlı ...” olmasına rağmen, “iktisadi, ticari veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan antlaşmalar, devlet maliyesi bakımından bir yüklenme gerektirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak Türk yasalarına değişiklik getirmemek şartıyla yayımlanma ile yürürlüğe konabilir”.

Yine aynı maddenin bir başka fıkrasında, “milletlerarası bir antlaşmaya dayanan uygulama anlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan iktisadi, ticari, teknik veya idari antlaşmaların TBMM’ce uygun bulunması zorunluluğu yoktur” denilmektedir. Anayasamızın 90. maddesinin onay gerektirmeyen iktisadi, ticari anlaşmalar ya da teknik anlaşmaların süresinin bir yılı aşamayacağını öngörmesi sonucu, Katma Protokol’ün yürürlüğe girememesi nedeniyle, Avrupa Topluluğu ile Türkiye 20 Temmuz 1972’de “Türkiye ile AET arasındaki Ara Anlaşma’yı Uzatan Anlaşma” adı altında aynı nitelikte yeni bir anlaşma imzalamışlar ve anlaşma da 1 Eylül 1972’de yürürlüğe girmiştir¹²⁵. Katma protokol’ün 1 Ocak 1973’te yürürlüğe girmesiyle bu anlaşma yürürlükten kalkmıştır¹²⁶.

23 Kasım 1970 tarihinde imzalanan Katma Protokol, 20 Temmuz 1971’de GATT’a onay için sunulmuştur. GATT 6 Ekim 1971’e kadar devam ettirdiği incelemeleri tamamlamasıyla Katma Protokolün GATT’taki onay süreci 25 Ekim 1972’de tamamlanmıştır. 25 Ekim 1972 tarihindeki toplantısında ilgili çalışma

---

¹²⁴ Can ve Özen, s.39.

¹²⁵ Türkiye ile AET Arasındaki Ara Anlaşmayı Uzatan Anlaşma için bkz. Resmi Gazete, 31 Ağustos 1972, N.14292.

¹²⁶ Can ve Özen, s.41.

grubunun raporunu inceleyen GATT Konseyi, Katma Protokolün GATT prensipleri ile uyumlu olduğuna karar vermiştir¹²⁷.

Katma Protokol'ün onayı ile ilgili ikinci aşama, 1972 yılı sonuna kadar Topluluk üyesi devletlerin kendi anayasalarına göre ulusal düzeyde gerçekleştirilmiştir. TBMM'de ise Katma Protokol görüşmeleri 12 Mart döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler sonucunda Katma Protokol, Millet Meclisinde 5 Temmuz 1971'de, Cumhuriyet Senatosunda ise 22 Temmuz 1971'de onaylanmıştır. Katma Protokol, 29 Aralık 1972'de onay belgelerinin âkit taraflar arasında teatisinin gerçekleştirilmesini takiben, 1 Ocak 1973 tarihi itibariyle yürürlüğe girmiştir¹²⁸.

Ankara Anlaşmasının ayrılmaz parçası olan Katma Protokol, 62. maddesi gereğince¹²⁹ ekonomik, sosyal ve siyasi niteliği açısından esas itibariyle Ankara Anlaşması ile paralellik göstermektedir. Bu haliyle Katma Protokol, Ankara Anlaşması'nın kimi hükümlerini ayrıntılı bir şekilde düzenlemektedir. Zaten, Ankara Anlaşması'nı "bir çerçeve anlaşma" olarak kabul etmek gerekir¹³⁰. Zira Katma Protokol, Ankara Anlaşmasında düzenlenen "çerçeve alanların" Türkiye'nin ekonomik durumuna uygun bir şekilde yürürlüğe konmasını sağlayan bir "uygulama anlaşması" niteliğini taşımaktadır¹³¹, dolayısıyla daha kapsamlı ve ayrıntılı şekilde düzenlemeler içermektedir.

Katma Protokolde, Ankara anlaşması ile yaratılan hukuki temel üzerinde geçiş döneminin ayrıntıları ve özellikle de kurulacak gümrük birliğinin ilke ve usulleri esaslı bir şekilde düzenlenmiştir¹³². Katma Protokol, geçiş döneminin uygulanmasına ilişkin olarak; âkit taraflar arasında karşılıklı ve dengeli yükümlülüklerin esas olmasını; Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliğinin giderek yerleştirilmesini; Ortaklığın iyi işlemesi amacıyla tarafların ekonomi

---

¹²⁷ Can ve Özen, s.41.

¹²⁸ Can ve Özen, s.42.

¹²⁹ KP. Madde 62: "Bu Protokol ve ekleri, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir Ortaklık yaratan Anlaşmanın ayrılmaz parçalarıdır."

¹³⁰ Reçber, 2004, s.12.

¹³¹ Can ve Özen, s.43.

¹³² 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren gümrük birliğinin son dönemi uygulamaya konulduğu için, Katma Protokolün gümrük birliğinin kurulmasına ilişkin hükümlerinin uygulanması ortadan kalkmıştır.

politikalarının yakınlaştırılması ve ortak faaliyetlerin geliştirilmesinin sağlanması şeklinde üç ilke öngörmüştür.

Katma Protokol, ekonomik bütünleşmenin temel ögesini “dört özgürlük” (malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı) oluşturmakta ve bu politikaların, Türkiye ile AET arasında aşamalı biçimde yürürlüğe konulması öngörülmektedir. Katma Protokol, esas itibariyle dört özgürlüğün ilki olan “malların serbest dolaşımı”nı gerçekleştirilmesine yönelmektedir (madde 7–35 KP). İlk önce, sanayi malları bakımından kurulması öngörülen gümrük birliğine ilişkin olarak tarafların yükümlülükleri belirlenmiştir. Ancak akit taraflar arasında malların serbest dolaşımı tek başına gümrük birliğinin kurulmasıyla mümkün değildir. Bu nedenle, Katma Protokol, gümrük birliğinin etkin bir şekilde işlemlerini sağlamak üzere miktar kısıtlamalarının kaldırılmasını da öngörmüştür.

Sanayi mallarının serbest dolaşımının sağlanabilmesi için karşılıklı olarak gümrük vergileri ve eş etkili vergi ve mali yükümlülüklerin kaldırılması, Türkiye’nin Topluluk ortak gümrük tarifesine uyumu ile miktar kısıtlamaları ve eş etkili önlemlerin yine karşılıklı biçimde kaldırılması gerekmektedir. Katma Protokol, sanayi ürünleri için gümrük birliğinin kurulmasına ilişkin hükümlerin yanında, tarım ürünleri (md.33–35), işçilerin serbest dolaşımı (md.36–40), yerleşme hakkı ile hizmetler ve ulaştırma konuları (md.41–42), rekabet (md.43), vergileme (md.44–45), devlet yardımları, kamu ihaleleri, ekonomi ve ticaret politikalarının ve ilgili mevzuatın yakınlaştırılması konularında da düzenlemeler getirmektedir.

1.3.3. Ortaklık İlişkisinin Uygulanmasında Ortaya Çıkan Sorunlar

Ankara anlaşmasında belirtilen hazırlık dönemi içinde bir sonraki geçiş dönemine oranla sorunsuz bir aşama geçiren Türkiye, 1 Ocak 1973 tarihinde uygulamaya konulan Katma Protokol ile AET’nin giderek artan baskısı ile karşılaşmıştır. Hazırlık döneminde sadece ekonomik yapının geçiş dönemine uydurulmasına ilişkin harcanan çabalar daha sonra yerini gümrük birliği ve ortak tarım politikasına uyum çalışmalarına bırakmıştır. Katma Protokol ile AET’ye

yönelik sanayi ve Tarım ürünleri ihracatında pek çok taviz¹³³ tanınan Türkiye, Topluluğun üye ülkelerinin çıkarlarının korunması doğrultusunda bunları kullanamama ile karşı karşıya bırakılmıştır. Aslında tavizlerin kullanılamaması bunların özündeki yetersizliklerden kaynaklanmaktadır¹³⁴.

Diğer taraftan 1970’li yıllarda içine düştüğü ekonomik krizin de etkisiyle Türkiye katma Protokol’den kaynaklanan yükümlülüklerini¹³⁵ yerine getiremez hale gelmiştir ve Protokol hükümleri Anlaşmada öngörüldüğü şekilde işletilememiştir¹³⁶. Hatta ülkenin iç politik yaşamında o dönemde yaygın olan düşünce ve endişeler, Topluluk ile yaratılan ortaklık ilişkisinin bir çeşit sömürü düzeni kurmakta olduğu, ulusal pazarı Topluluk ürünlerine açmanın sanayileşmeyi ve kalkınmayı engelleyeceği, dolayısıyla koruma önlemlerinin muhafaza edilmesi gerektiği konusunda odaklanmıştır¹³⁷. Türkiye’nin, bu nedenlerle, kendi yükümlülüklerini yerine getirmekte kaçınması ve Toplulukla ilişkilere soğuk bakmaya başlamış olması, Topluluğun da bunu bahane ederek kendi yükümlülüklerini aksatmaya ve ortaklık ilişkisinin geliştirilmesi yönünde çaba harcamaktan kaçınmasına neden olmuştur¹³⁸.

Topluluğun, 1972 ve 1973 yıllarında EFTA üyeleri ile endüstriyel mallarda ikili serbest ticaret bölgesi anlaşmaları yapmasıyla Türkiye, böylece, dolaylı biçimde olsa da EFTA rekabetine açılmıştır. Zira EFTA’ dan Topluluğa ithal edilecek mallar, artık Topluluk malı sayılacağından, Türkiye’nin kapılarını zorlayabilecektir¹³⁹. Bu

---

¹³³ Katma Protokol ile AET’ye yönelik sanayi ve Tarım ürünleri ihracatında Türkiye’ye tanınan tavizler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, ss.5–10.

¹³⁴ Örneğin, süt ve süt ürünleri ile zeytinyağı Türkiye yönünden sanayi ürünü sayıldığı halde Topluluk bunları tarım ürünü olarak kabul etmektedir. Bu durumda da sanayi ürünü olarak kabul ettiğimiz maddeler ihracatı doğal olarak gümrük birliğinin dışında bırakılmış olmaktadır. Diğer bir rahatsız edici durumda, bazı sebze ve meyvelerimize tanınan tavizlerin üretim ve ihracat mevsimlerimize ilgisi olmayan dönemlere rastlatılmış olmasıdır. Bu da tavizlerin kâğıt üzerinde kaldığını göstermektedir.

¹³⁵ Katma Protokol’de Türkiye’nin taahhütleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, ss.10–14.

¹³⁶ Veysel Bozkurt, **Avrupa Birliği ve Türkiye: Siyasal Kurumlar, Çıkar Grupları, Kamuoyu, Ortaklık Belgeleri**, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını, Bursa, 2001, s.263.

¹³⁷ İKV, **AB Genişleme Süreci ve Türkiye**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını, No: 170, İstanbul, 2002, s.105.

¹³⁸ Hacı Can, “Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık İlişkisinin Hukuki Çerçevesi”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt.3, Sayı.1, Güz 2003, s.26.

¹³⁹ Ahmet Gökdere, **Gümrük Birliği Açısından Avrupa Topluluğu ve Türkiye İle İlişkileri**, AÜ. Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara, 1989, ss.176–177.

çerçevede Topluluğun genişlemesi, ödünlerin yaygınlaşması gibi Topluluk politikaları Türkiye'nin 1976'dan itibaren yükümlülüklerini fiilen askıya alması ve 1978'de ise resmen korunma hükümlerine başvurarak, bu yükümlülükleri tek taraflı olarak dondurması sonucunu doğurmuştur¹⁴⁰. 1970'li yıllardan 1980'li yılların ortasına kadar olan dönemde, Türkiye ile Topluluk arasındaki ilişkiler, inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. 1973 Petrol Krizi'nin etkisiyle oluşan bütçe açıkları ve Avrupa'nın işçi alımını durdurması, Türkiye'nin de ekonomik bakımdan ciddi sorunlarla karşılaşmasına neden olmuş, bunun sonucunda Katma Protokol yükümlülükleri uyarınca, yerine getirilmesi gereken yükümlülükler gerçekleştirilememiştir¹⁴¹.

Türkiye'nin geçiş döneminin bir an önce başlatılmasının temel nedenlerinden biri, Toplulukla ilişkileri dondurulan Yunanistan'ı yakalama endişesiydi. Yunanistan'ın girmiş olduğu askeri rejimden 1974 yılında kurtulmasıyla demokratik seçimle gelen yeni bir hükümet 12 Haziran 1975'de Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. 1976'dan itibaren Topluluğa karşı yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülükleri donduran Türkiye Yunanistan'la birlikte tam üyelik başvurusunda da bulunamamış, bu anlamda çok önemli bir tarihsel şansı kaçırmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin, Yunanistan'ı yakalama hedefi, 1970'li yılların başındaki girişimlere oranla tam tersi bir seyir izlemiş, Yunanistan 1975'lerden başlayarak, Topluluk ile ilişkilerini süratle geliştirirken, Türkiye aynı dönemde Topluluktan giderek uzaklaşmıştır¹⁴².

1980'li yılların başı Türkiye-Avrupa Topluluğu ilişkilerinin en kötü dönemidir. Türkiye-AT ilişkileri 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile uzun bir dönem kesintiye uğramıştır ve 12 Eylül 1980 askeri darbesi yakın gelecekteki herhangi bir üyelik başvurusu ihtimaline son vermek yoluyla, AB'nin emniyet supabı olmuştur¹⁴³. Askeri müdahaleden hemen sonra, 15 Eylül'de AT Konseyi Türkiye ile ilişkileri

---

¹⁴⁰ Can ve Özen, ss.62–66.

¹⁴¹ Çınar Özen ve Hatice Yazgan, “Zor Ya Da Zoraki Aday: Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Süreci”, **Türkiye-AB İlişkileri: Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, der. Ertan Efeğil ve Mehmet Seyfettin Erol, Orion Yayınevi, Ankara, 2007, ss.238–239.

¹⁴² Can ve Özen, s.65.

¹⁴³ Mehmet Uğur, “Türkiye'nin Üyeliği Yerine Gümrük Birliği mi? AB-Türkiye İlişkileri Üzerine Bir Başka Yorum”, **Türkiye Avrupa'nın Neresinde? Gümrük Birliği Anlaşması'nın Düşündürdükleri**, der. Bülent Gökay, çev. Selda Paydak, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997, s.31.

dondurmayacağını açıklamış ve Türkiye’den demokrasiye geçiş için bir takvim istemiştir. Bunun üzerine Türkiye tarafından Aralık 1981’de Avrupa Parlamentosu’na sunduğu, demokrasiye dönüş planının yetersiz bulunmasıyla 22 Ocak 1982 tarihinde kabul edilen kararla temel hürriyetler ve demokrasinin yeniden tesis edilmesine kadar ilişkilerin durdurulması talebi Avrupa Parlamentosu tarafından Komisyon ve Konsey’e iletilmiştir. Konsey gerçekleştirilen ilk toplantıda Parlamento’nun tavsiye kararına uyarak ilişkileri fiilen dondurmuştur¹⁴⁴.

Diğer taraftan AB’de baş gösteren ekonomik kriz de Türkiye-AT ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Hatta Siyasi ilişkilerin gergin olduğu bir dönemde AB’nin özellikle tekstil alanında yaşadığı krizden ötürü yarattığı engeller ilişkilerin normale dönmesini geciktirmiştir¹⁴⁵. AT-Türkiye ortaklığı, askeri darbe sonrasında büyük ölçüde hareketsiz olmasına rağmen, Türkiye’nin üyelik politikası askeri rejim altında dahi aynı kalmıştır. Hatta 1980’lerden 1986 yılı başlarına gelindiğinde, hem AT’nin hem de Türkiye’nin ortaklık sürecini işletmeye hazır hale gelmiş olduğu görünse de İlişkilerin dondurulmasının ardından Ortaklık Konseyi ilk kez 16 Eylül 1986 tarihinde yapmış olduğu ilk toplantısında Yunanistan’ın itirazları neticesinde ortak bir karar alamamıştır¹⁴⁶. Bu noktada Türkiye, ilişkilerin daha fazla gelişecek yanının kalmadığını ifade ederek tam üyelik başvurusunda bulunma arzusu içinde olduğunu belirtmiştir. AT’den gelen bütün cesaret kırıcı sinyallere rağmen Türkiye 14 Nisan 1987’de üyelik için başvurmuştur.

1979 yılında, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin hemen öncesinde kurulan azınlık hükümeti, Avrupa Toplulukları ile bütünleşme yönünde bir politika izleyerek, ilişkileri canlandırma yoluna gitmiştir¹⁴⁷. Bu çerçevede Türkiye 24 Ocak 1980 tarihinden itibaren dışa açık büyüme modelini benimsemiş ve liberal bir dış ticaret politikasını da uygulamaya koymuştur. 6 Kasım 1983 seçimlerinden sonra iş başına gelen yeni hükümet de, özellikle 1984 başından itibaren ilişkilerin canlandırılması yönünde önemli adımlar atmış ve bu yöndeki gelişmelere hız vermiştir.

---

¹⁴⁴ Gökdere, 1989, s.185.

¹⁴⁵ İ.K.V., **AB Genişleme Süreci ve Türkiye**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını, İstanbul, No: 170, 2002, ss.104-105.

¹⁴⁶ Uğur, 1997, s.32.

¹⁴⁷ Özen ve Yazgan, s.239.

Diğer yandan 24 Ocak 1980’de getirilerek Türkiye’nin ekonomik ve mali politikalarını geniş ölçüde değiştiren ve “piyasa ekonomisi” ilkelerine ağırlık veren önlemlerin uygulamasına da devam edilmiştir¹⁴⁸. Özellikle 1984 yılından sonra dış ticaret düzenlemelerini büyük ölçüde liberalize etmiş ve bu şekilde birçok malın fiili vergi oranı, Katma Protokolde öngörülen indirim takviminin uygulanması durumunda ulaşılabilecek olan vergi oranlarının altına düşmüştür.

Bu gelişmeler ışığında Türkiye, 1988 yılından itibaren katma Protokolden doğan gümrük birliğinin oluşturulmasına yönelik yükümlülüklerini yeniden uygulamaya koymuştur. 1983 yılında başlayan bu süreç 1996 yılı başına kadar devam etmiş ve 6 Mart 1995 yılında kabul edilen 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararları ışığında gümrük birliği, 1 Ocak 1996’da yürürlüğe girmiştir¹⁴⁹.

1.3.4. Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklığının Son Dönemi:1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı

Türkiye ile Topluluk arasında ortaklık ilişkisi kuran Ankara Anlaşması, 5.maddesi ile “son dönem gümrük birliğine dayanır ve âkit tarafların ekonomi politikaları arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesini öngörür” hükmünü getirmiştir. Ankara Anlaşması ile öngörülen “son dönem”i, 6 Mart 1995 tarihinde toplanan Ortaklık Konseyi, bu toplantısında kabul ettiği “1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı”¹⁵⁰ ile başlatmış ve son dönemin uygulanma esasları ile âkit tarafların yükümlülüklerini bu kararla saptamıştır.

Kabul edilen Ortaklık Konseyi kararı çerçevesinde ki, “son dönem” olan Türkiye-Avrupa Birliği arasında gümrük birliği de 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla işlemeye başlamıştır¹⁵¹. 6 Mart 1995 tarihli ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararı bu süreç içinde ve Türkiye-AT gümrük birliğini yaşama geçirmek, Türkiye-AT ortaklık ilişkilerinin son dönemini düzenlemek için alınmıştır¹⁵². Söz konusu karar ile Türkiye Katma Protokol ile öngörülen yükümlülüklerini gecikmeli de olsa 22 yıllık süre sonunda 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla yerine getirebilmiştir.1/95 sayılı Ortaklık

¹⁴⁸ Gökdere, 1989, s.185.

¹⁴⁹ Can ve Özen, ss.66–67.

¹⁵⁰ 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı için bkz. DPT, 2001, ss.177–242.

¹⁵¹ Özen, Ekim 2000, ss.131–132.

Konseyi kararının kabulü için, Yunan engelini aşmak gerekmiş AB Konseyi dönem başkanlığını yürüten Fransa bu konuda büyük çaba harcamıştır.

Avrupa Birliği, Türkiye ile son dönemi başlatan bu kararın “Yunan vetosu”na takılmaması için, bu ülkeye; “1996 Hükümetler arası Konferans”ın sona ermesinden altı ay sonra, Kıbrıs Rum Yönetimi ile tam üyelik görüşmelerine başlama güvencesini vermesi üzerine Yunanistan, Ortaklık Konseyini veto etmemiş ve 6 Mart 1995 tarihli karar kabul edilebilmiştir¹⁵³. Avrupa Topluluğu, 1992’den itibaren Türkiye’ye yardımcı olmak için, 1995 sonunda Gümrük Birliğinin kurulmasına karşı çıkmamıştır¹⁵⁴. Bu çerçevede, hukuken hiçbir dayanağı olmamasına rağmen 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararını, Avrupa Parlamentosu üyeleri 13 Aralık 1995 tarihinde yaptıkları oylama sonucunda, 149 ret, 36 çekimser ve 344 kabul oyuyla onaylamışlardır. Bu şekilde Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri tarihinde ilk ve tek olarak bir Ortaklık Konseyi kararı Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanmıştır¹⁵⁵.

Ankara Anlaşmasının ortaklık ilişkisinde öngördüğü aşamaların sonuncusu olan “son dönem”e geçilmesi, Ortaklık Konseyi’nin 1/95 sayılı kararı ile gerçekleştirilmiştir. 1/95 sayılı kararın 1.maddesi, Ortaklık Konseyi kararının bu özelliğini açıkça hükme bağlamıştır. Söz konusu maddeye göre; “Ortaklık Konseyi bu kararlar Ankara Anlaşması’nın 2. ve 5. maddesinde öngörülen Gümrük Birliği’nin son döneminin uygulamaya konmasına ilişkin kuralları belirlemektedir. Ankara anlaşması ile öngörülen “geçiş dönemi”ne başlanması bir protokol ile (Katma Protokol) gerçekleştirilirken, “son dönem”e geçiş için, Ortaklık Konseyi’nin bir “kararı” ile yetinilmiştir.

Katma Protokol’ün yürürlüğe girebilmesi, Türkiye ve Topluluk üyesi devletlerin kendi anayasalarına göre ulusal düzeyde onayı ile gerçekleşmiştir. Aynı şekilde bir onay işleminin tamamlanmasında, bu kez özellikle Yunan Parlamentosunda sorun çıkabileceğini düşünen taraflar, son döneme geçiş için onay işlemlerine tabi olmayan Ortaklık Konseyi kararı alınması yöntemini uygun görmüşlerdir. Bu karar ile Türkiye-Avrupa Topluluğu arasında gümrük birliğinin

---

¹⁵² Gümrük birliğinin yapıma süreciyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Karluk, 1997, ss.201–206.

¹⁵³ Can ve Özen, s.73.

¹⁵⁴ Reçber, 2004, s.14.

tamamlanması sağlanmış ve ortaklık ilişkisinin “son dönem”inde uyulması gereken kurallar hükme bağlanmıştır. Bu anlamda 6 Mart 1995 tarihli Karar, Ankara Anlaşması ile başlayan, Katma Protokol ile devam eden ortaklık ilişkisinin “son dönem”ini düzenleyen hukuk belgesi niteliğindedir.

Hukuksal açıdan, 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi kararı bir anlaşma değildir. Ortaklık hukukunda gerçek gümrük birliği anlaşması Katma Protokol’dr. 6 Mart kararı, Katma Protokol ile yaratılan hukuki durumu yaşama geçiren ve prosedüre ilişkin düzenlemelerde bulunan bir “uygulama belgesi”dir¹⁵⁶. Gümrük Birliği’nin 1 Ocak 1996’da yürürlüğe girmesiyle dışa dönük büyüme politikası çerçevesinde önemli bir adım atılmıştır. Zira Gümrük Birliği, en temelde malların serbest dolaşımı ve ticaret politikası esasına dayanmakta ve Türkiye için tam üyelik yolunda aşılacak son engel ve tam üyeliğin habercisi olarak kabul edilmektedir.

---

¹⁵⁵ Can ve zen, s.73.

¹⁵⁶ Can ve zen, s.74.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ ÜYELİK SÜRECİ VE GÜMRÜK BİRLİĞİNİN MUHTEMEL ETKİLERİ

Türkiye, Ankara Anlaşması’nın 28. maddesinde de ifade edildiği üzere ortaklık ilişkisinin nihai hedefi olarak tam üyeliği benimsemiştir. Ancak ortaklık ilişkisinin 1960’lı yıllarda geliştirildiği düşünülürse Türkiye oldukça geç bir dönemde, 14 Nisan 1987 tarihinde ortaklık statüsünden bağımsız olarak ve bir “Avrupa Devleti” sıfatıyla AT’ye tam üyelik için başvuruda bulunmuştur¹⁵⁷. Bu bölümde bir yandan Türkiye’nin AT ile gerçekleştirdiği GB’nin Türkiye’nin tam üyelik hedefi üzerine etkilerini, diğer yandan tam üyeliğin gerçekleşme olasılığının zayıflaması durumunda GB’nin geleceği değerlendirilecektir.

2.1. TÜRKİYE’NİN TAM ÜYELİK BAŞVURUSU VE GÜMRÜK BİRLİĞİ

AT’yi kuran Roma Antlaşması’nın 237. maddesi, “her Avrupalı devlet tam üye olmak için başvurabilir” hükmünü getirmiştir. Maastricht Antlaşması’nın “O” maddesi, Roma Antlaşması’nın 237. maddesinde belirlenen tam üyelik için “Avrupalı devlet” olma ilkesini tekrar etmiştir. Türkiye Avrupa Topluluğu ilişkilerini başlatan Ankara Anlaşması, Roma Antlaşması’nın 237. maddesinde açıklanan tam üyelik ölçütüne uyumunu tanımış ve Türkiye’ye ortaklık ilişkilerinin sonunda ulaşılabilecek bir hedef olarak tam üyelik perspektifini vermiştir. Ankara Anlaşması’nın Başlangıç kısmı, “Türk halkının yaşama seviyesini iyileştirme çabasına, Avrupa Ekonomik Topluluğunun getireceği desteğin, ilerde Türkiye’nin Topluluğa katılımını kolaylaştırmasını kabul ederek...” ifadesini kullanmıştır. Öte yandan aynı Anlaşmanın 28. maddesi, “Anlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran Antlaşmadan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tarafından üstlenilebileceğini gösterdiğinde, âkit taraflar, Türkiye’nin Topluluğa katılması olanağını incelerler” hükmünü getirmiştir.

Dolayısıyla Türkiye’nin bir Avrupa devleti olduğu ve AT’ye tam üye olma hakkına sahip bulunduğu Ankara Anlaşması ile tanınmıştır. Bununla birlikte anlaşma öncelikle, tam üyeliğin getireceği ekonomik, sosyal ve hukuki sorumlulukları ve

---

¹⁵⁷ Sedat Murat, **Bütünleşme Sürecinde Türkiye ve Avrupa Birliği’nin Karşılaştırmalı Sosyal Yapısı**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s.84.

yükleri üstlenebilecek duruma gelmeyi Türkiye'ye ön koşul olarak getirmiş ve bu koşul yerine getirildikten sonra tam üyeliğin söz konusu olabileceğini hükme bağlamıştır¹⁵⁸.

Türkiye Katma Protokol ile başlayan geçiş aşamasını tamamlamadan¹⁵⁹ başvuru hakkını 14 Nisan 1987 tarihinde Belçika'nın dönem başkanlığında AT'ye tam üyelik başvurusunda bulunarak kullanmıştır. Türkiye'nin başvurusunun ekonomik, siyasi ve sosyal gerekçeleri şöyle sıralanabilir. Türkiye'nin 1980'li yıllarda ekonomik açıdan dışa açıklık politikası izlemeye başlaması ve bunda sağlanan başarı Türkiye'nin Topluluğa başvurusu için güven veren etkenlerden biri olmuştur. İkinci etken olarak, Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in dâhil edildiği genişleme süreci boyunca bu ülkelere sağlanan ekonomik yardımlar Türkiye açısından da üyeliği çekici hale getirmiştir. Ortaklık ilişkisi çerçevesinde mali yardımların yürürlüğe konulamaması da Türkiye'yi ekonomik açıdan üyelik sürecine itmiştir. Ayrıca, Yunanistan'ın 1981 yılında Topluluğa tam üyeliği sonrasında Türkiye'ye karşı olumsuz tutum takınması Türkiye'nin çareyi tam üyelikte aramasına neden olmuştur¹⁶⁰.

AT Komisyonu 1989 yılında bu başvuru hakkında hazırladığı görüşte Türkiye'nin tam üye olmaya ehil olduğunu fakat üyelik koşulların karşılamadığını beyanla Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu sonuçsuz bırakmıştır¹⁶¹. Burada Komisyonun altı çizilmesi gereken eğilimiye tam üyelik süreciyle gümrük birliğinin arasındaki ilişkinin kopartılmak istenmesidir¹⁶². Türkiye'nin Ankara Anlaşması'nın 28.maddesinin öngördüğü sürecin dışında bir süreç takip ederek tam üyelik başvurusu yapması da Komisyon'un bu yaklaşımını kolaylaştırmıştır¹⁶³. Komisyon yaptığı değerlendirmenin hiçbir yerinde GB'nin tam üyeliği kolaylaştıracağına ya da GB'nin tamamlanması sonrasında tam üyelik görüşmelerine başlanacağına dair bir değerlendirmede bulunmamıştır. Böylece, Komisyon hazırladığı görüş ile Türkiye-

---

¹⁵⁸ Çınar Özen, **Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Süreci Üzerine Etkileri**, Hasan Ceylan Kitabevi, İzmir, 2002, ss.118–119.

¹⁵⁹ Barış Özdal ve Mehmet Genç, **Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Türkiye-AB İlişkilerine Etkisi**, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005, s.176.

¹⁶⁰ Karluk, 1997, ss.417–420.

¹⁶¹ H.A.K., s.456.

¹⁶² M.Serdar Palabıyık ve Ali Yıldız, **Avrupa Birliği**, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2006, s.75.

¹⁶³ Özen ve Yazgan, s242.

AT ilişkilerinde tam üyelik tartışmaları Topluluk açısından sona ermiştir. Bu tarihten sonra, tam üyelik yerine Katma Protokol ile belirlenen Türkiye-AT gümrük birliğinin tamamlanması hedefi Topluluk tarafından ön plana konulmuştur¹⁶⁴.

Türkiye'nin tam üyelik müracaatı ile ilgili Komisyon Görüşünün Konsey tarafından 5 Şubat 1990 tarihinde onaylanması esnasında, işbirliği mekanizmasının gerçekleşmesine yönelik somut öneriler geliştirilmesinin talep edilmesi üzerine, Komisyon tarafından 6 Haziran 1990 tarihinde bir Bildiri ekinde Konsey'e sunulan ve Matutes Paketi olarak da bilinen İşbirliği Programı hazırlanmıştır. Söz konusu önerileri hazırlayan Abel Matutes'in adıyla anılan "Matutes Paketi", dört noktayı kapsamaktadır. Bu konular; "gümrük birliğinin tamamlanması", "sanayi ve teknoloji alanında işbirliğinin yoğunlaştırılması", "mali işbirliğinin canlandırılması" ve "siyasi işbirliğinin oluşturulması"dır. İşbirliği önerisinde, GB'nin 1995 yılı sonunda gerçekleştirilmesi öngörülmekte ve GB tarafların ekonomileri arasında yakın bir bütünleşme sağlayacak araç olarak ortaya konulmaktadır¹⁶⁵.

Bu süreçte, AB bağımsızlığını kazanmış Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine perspektif çizme arayışına girmiş ve Kopenhag Kriterleri olarak bilinen tam üyelik kriterlerinin de saptandığı 21-22 Haziran 1993 tarihli Kopenhag Zirvesi'nde, tam üyelik için gerekli olan ekonomik ve siyasi koşulları yerine getirecek Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin, Birliğe en kısa sürede tam üye olarak kabul edileceği belirtilmiştir. Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye ile işbirliğinin güçlendirilmesi, ilişkilerin geliştirilmesi ve gümrük birliğin tamamlanmasından söz edilmekte, ancak Türkiye'nin tam üyeliği söz konusu bile edilmemektedir.

Gelişen dış dinamikler karşısında Türkiye, AB ile bütünleşme amacından uzaklaşmamak için tam üyelik hedefini bir yana bırakarak, Orta ve Doğu Avrupa yönünde genişleme eğilimine giren AB'den uzaklaşmamak ve sonrasında AB'nin söz konusu yeni genişleme stratejisi içinde yer almak için, AB ile GB'nin tamamlanmasına öncelik tanımıştır. Öte yandan GB, Avrupa pazarıyla bütünleşen

---

¹⁶⁴ Özen, 2002, s.123.

¹⁶⁵ DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/oik561.pdf>, (26.09.2007)

Orta ve Doğu Avrupa pazarlarını da Türkiye'ye açacak bir yöntem olarak görülmüştür¹⁶⁶.

Türkiye, GB'ne temelde tam üyeliğe hazırlayıcı bir süreç olarak yaklaşırken, bu çerçevede katlanmak zorunda kaldığı güçlükleri de bu temel hedefin gerçekleştirilmesi yolunda verilmesi zorunlu bir taviz olarak değerlendirmiştir¹⁶⁷. Bu bağlamda Türkiye ve AB tam üyelikten ziyade, GB'nin tamamlanması yönünde çabalarını yoğunlaştırmıştır. Sonuç olarak, Matutes Paketinde dile getirilen ve sonrasındaki tüm AB Zirvelerinde tekrarlanan, "Türkiye-AB gümrük birliğinin tamamlanması" hedefi, 6 Mart 1995 tarihli ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararı uyarınca 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla gerçekleştirilmiştir. Bu önemli olayın sonrasında Türkiye'nin artık en temel beklentisi, tam üyelik görüşmelerine bir an önce başlanması olmuştur. Diğer yandan, AB yetkilileri ise GB'ni sadece işbirliği mekanizması olarak görmüş ve tam üyelik ile GB arasında bağlantı kurmaktan kaçınmıştır¹⁶⁸.

2.2. TÜRKİYE'YE ADAYLIK STATÜSÜ TANINMASI

Avrupa bütünleşmesinin önemli bir aşamasını teşkil eden 1993'teki Kopenhag Zirvesinde AB, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerini kapsayan bir genişleme sürecini başlatarak, AB'ne üyelik için aranan şartların siyasi ve ekonomik kriterlerini belirlemiştir. Buna göre, işleyen bir piyasa ekonomisinin yanı sıra demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıkların korunmasını güvence altına alan kurumların varlığı ve AB'ne katılım sonrası rekabet ve piyasa güçleri ile baş edebilme kapasitesi şart koşulmaktadır¹⁶⁹. Bu bağlamda Kopenhag Zirvesi sonrasında şekillenmeye başlayan Avrupa'nın doğuya genişleme stratejisi içinde Türkiye, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin aksine, tam üyelik potansiyeline sahip bir aday ülke olmaktan çok, AB'nin dış çemberinde yer alan oldukça önemli bir stratejik ortak olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

---

¹⁶⁶ Özen, 2002, s.125.

¹⁶⁷ Sanem Baykal, "Katılım Ortaklığı Belgesi: Türkiye-AB İlişkilerinde Yeni Bir Dönemeç", **Mülkiye Dergisi**, cilt: XXV, Sayı: 226, Ocak-Şubat 2001, s.205.

¹⁶⁸ Atıla Eralp, **Türkiye'nin Yeni Dünyası Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri**, Der. Alan Makovsky ve Sabri Sayarı, Çev. Hür Güldü, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, s.245.

¹⁶⁹ Esen, s.214.

Söz konusu değerlendirmenin belirginleştiği ilk Zirve 9–10 Aralık 1994 tarihlerinde yapılan Essen Zirvesi'dir. Bu zirve'de Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden “tam üyeliğe hazırlanan aday ülkeler” olarak söz edilirken, Türkiye, Zirve'nin başkanlık sonuç bildirgesinde, “Akdeniz Politikası” başlığı altında değerlendirilmiştir. Söz konusu değerlendirmede “Türkiye ile GB'nin tamamlanması ve ilişkilerin güçlendirilmesi” hedefinden söz edilmiştir. 26–27 Haziran 1995'te yapılan Cannes Zirvesi, Essen' de belirginleşen tutumu izlemiş ve Türkiye'yi, Tunus, Fas, İsrail, Mısır, Ürdün ve Lübnan ile ilişkilerin yer aldığı paragraf içinde tek satırla değerlendirmiş, “Türkiye ile kurulan yakın ilişkilerden duyulan memnuniyet” dile getirilmiştir.

AB Essen'de belirginleşen tutumunu Madrid, Floransa ve Dublin Zirvelerinde de devam ettirmiştir. Söz konusu Zirveler'in başkanlık sonuç bildirgelerinde, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri yine “genişleme” başlığı altında değerlendirilir ve bu ülkelerin en kısa sürede tam üyeliğe nasıl hazır hale getirilebilecekleri tartışılırken; Türkiye “dış ilişkiler” başlığı altında ekonomik, siyasi ilişkilerin geliştirilmesi ve Türkiye'nin insan hakları alanında iyileştirmeler yapması konuları çerçevesinde ele alınmıştır. Hatta 16–17 Haziran 1997 tarihli Amsterdam Zirvesi başkanlık sonuç bildirisinde, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri yine “genişleme” başlığı altında değerlendirilirken, bu Zirve'de Türkiye'nin adı bile geçmemiştir¹⁷⁰.

Türkiye'nin tam üyelik başvurusu üzerine Komisyon'un 1989 yılında hazırladığı “görüş”den itibaren, AB'nin açıkça dile getirilmeksizin sürdürdüğü strateji, 12–13 Aralık 1997 tarihli Lüksemburg Zirvesi başkanlık sonuç bildirisinde belirginlik kazanmış; “Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ve Kıbrıs'ı kapsayan bir katılma sürecinin başlatılması kararlaştırılmıştır”. Lüksemburg Zirvesi kararlarıyla, Türkiye açıkça bu yeni ve Avrupa bütünleşme tarihindeki en geniş katılma sürecinin dışında bırakılmak istenmiş, Türkiye'nin üyelik perspektifi belirsiz bir geleceğe ertelenmiştir¹⁷¹.

Lüksemburg Zirvesi “Türkiye için Avrupa Stratejisi” başlığı altında, Türkiye konusunu ayrıca ele almıştır. Bu strateji çerçevesinde Türkiye'ye önerilen genişleme

---

¹⁷⁰ Özen, 2002, ss.126–127.

sürecine katılım değil, genişletilmiş işbirliği ve Türkiye'ye yönelik mali yardımların hayata geçirilmesidir. Bu bağlamda, Türkiye için Avrupa Stratejisi, Türkiye'nin tam üyeliğiyle ilgili olarak, Matutes Paketiyle ortaya konan Türkiye stratejisinden farklı bir nitelik taşımamaktadır. Ortaya çıkan tablo, Türkiye'nin 1987 tarihli tam üyelik başvurusundan beri, Türkiye-AB ilişkilerinde tam üyelik yönünde hiçbir ilerleme kaydedilmediğini göstermektedir.

AB, Türkiye'yi demokrasi ve insan hakları konuları temelinde genişleme sürecinin dışında bırakırken, Türkiye'de bazı çevrelerde bunun sadece bir bahane olduğu aslında Türkiye'nin sürece dâhil edilen 10 Orta ve Doğu Avrupa ülkesinden daha eski bir demokratik geçmişe sahip olduğu görüşü hâkimdi¹⁷². AB'nin Lüksemburg zirvesindeki tutumu, AB'nin diğer ülkeler söz konusu olduğunda bütünleşmeyi sorunların çözülme yöntemi olarak benimserken Türkiye söz konusu olduğunda sorunların çözülmesini bütünleşmeye koşul olarak getirmesi ve AB'nin tam üyelik kriterlerini Türkiye için aday olma kriterlerine dönüştürmesi olarak eleştirilmiştir¹⁷³. Dönemin Mesut Yılmaz Hükümeti 14 Aralık 1997'de yaptığı açıklamayla, "AB ile var olan ortaklık ilişkisini ve GB'ni sürdürme, ancak iki tarafı doğrudan ilgilendirmeyen siyasal konuları AB ile görüşmeme" kararına vardığını açıklamıştır¹⁷⁴.

Lüksemburg Zirvesi'nden sonraki ilk zirve olan Cardiff Zirvesi de AB-Türkiye ilişkilerindeki tikanıklığa çözüm bulamamıştır. Türk Dış İşleri Bakanlığı, zirveyle ilgili olarak AB'nin Türkiye'ye yönelik ayrımcı tutumunda hiçbir değişiklik gözlemediğini açıklamıştır. Cardiff Zirvesi'nde Türkiye açısından hassas konular olan Kıbrıs ve insan hakları konularına değinilmemesi ve Konsey'in Komisyon'dan "Avrupa Stratejisi"nin yürütülmesini destekleyici mekanizmalara yönelik önerilerde bulunmasını istemesi küçük ancak olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmiştir. Cardiff Zirvesi sonuç bildirgesinde, Türkiye'nin tam üyelik yolunda ilerleyişinin sadece AB zirvelerinin sonuçlarına değil aynı zamanda koşulları yerine getirdiği takdirde Türkiye'nin tam üyeliğini öngören Ankara Anlaşması'nın 28. maddesine de

---

¹⁷¹ Esen, s.215.

¹⁷² Karluk, 1997, s.88.

¹⁷³ Karluk, 1997, s.92.

¹⁷⁴ Özen, 2002, ss.128-129.

dayalı olması gerektiği teyit edilmiştir. Bu adımlar, AB'nin Türkiye'ye yönelik tutumunda değişim olarak algılanmıştır¹⁷⁵. Cardiff Zirvesi sonuç bildirgesinde, Türkiye'nin AB genişleme sürecindeki yeriyle ilgili olarak “üyelik için ehil” ifadesi yerine “üye aday” ifadesi kullanılması, Lüksemburg Zirvesi'nde tesis edilen olumsuz yapıyı gidermediği için Türkiye açısından tatminkâr bulunmamıştır¹⁷⁶.

Lüksemburg Zirvesi sonrasında, AB-Türkiye ilişkilerinin gelişimi açısından iki seçenek belirginleşmiştir. İlki, Türkiye'nin Avrupa bütünleşmesi projesinden dışlanması, ikincisi ise siyasi, güvenlik boyutlarının da dâhil edildiği ve Türkiye'nin tam üyelik şansını açık tutan ve gümrük birliğinin ötesine geçen bir çözüm bulunmasıdır¹⁷⁷. İlk seçeneğin gümrük birliğinin geleceğini de tehlikeye atacağı açıktır. Zaten, Lüksemburg Zirvesi sonrasında Türkiye'nin genişleme sürecinden dışlanması nedeniyle, AB çevrelerinde AB'nin Türkiye üzerindeki siyasi inisiyatifinin azalmaya başlaması ve Türkiye'deki AB perspektifinin kaybolması endişesi ortaya çıkmaya başlamıştır¹⁷⁸.

İkinci seçeneğin benimsenmesinde AB'nin kendi içindeki değişimler de rol oynamıştır. Almanya'da Hıristiyan Demokrat ağırlıklı koalisyon yerini daha kapsayıcı bir genişleme öngören Sosyal Demokrat-Yeşiller koalisyonuna bırakmıştır. Kosova krizi AB'nin yakın çevresindeki güvenlik ihtiyacının ve Balkanlarda istikrarın güçlendirilmesinin Türkiye ve Yunanistan arasındaki yakınlaşma ile sağlanabileceğinin farkına varmasına yol açmıştır. Deprem felaketinin ardından Yunanistan ve Türkiye arasında yakınlaşma yaşanması, Yunanistan'ın Türkiye'nin adaylığını veto etmeme kararı vermesine yol açmıştır.

AB'nin siyasi ve ekonomik başarısının kısmen çevre bölgelerdeki yani Akdeniz, Orta Doğu ve Avrasya'daki istikrara bağlıdır ve Türkiye, bu bölgelerdeki görece istikrarlı ve uzun süreden beri Batı güvenlik sistemine bağlı birkaç ülkeden birisidir. Avrupa Türkiye ile kuracağı yakın ilişkinin Türkiye'nin ve Avrupa'nın

---

¹⁷⁵ Eralp, ss.249–250.

¹⁷⁶ Özdal ve Genç, s.180.

¹⁷⁷ Eralp, s.250.

¹⁷⁸ Erol Manisalı, **İçyüzü ve Perde Arkasıyla Avrupa Çıkmazı Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2001, s.34.

istikrarını güçlendireceğini fark etmiştir¹⁷⁹. Rusya-Çin yakınlaşması ve Bakü-Ceyhan boru hattının Türkiye üzerinden geçme olasılığı Türkiye'nin stratejik önemini yeniden gündeme getirmiştir¹⁸⁰.

Türkiye-AB ilişkilerinin, AB'nin "Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği" olarak bilinen güvenlik boyutunu güçlendirmek için önemli kararlar alınan bir Zirve olan Helsinki Zirvesi'nde yeni bir döneme girmesi rastlantı değildir¹⁸¹. 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de gerçekleşen Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde, Türkiye'ye diğer ülkelerle eşit konumda adaylık statüsü tanınmıştır¹⁸². Bu statü çerçevesinde Türkiye, diğer aday ülkeler gibi bir Katılım Öncesi Stratejisinden yararlanmaya hak kazanmış; böylece Birlik programları ve ajansları ile aday ülkeler ile AB arasında katılım süreci çerçevesinde yapılan toplantılara katılma imkânına sahip kılınmıştır¹⁸³. Ancak Ege sorunlarının 2004'e kadar giderilememesi durumunda Lahey Adalet Divanı'na gidilmesi ve Kıbrıs konusunda çözüm sağlanamasa bile Kıbrıs Rum Yönetimi'nin AB'ye tam üyeliğinin söz konusu olması Türkiye tarafından endişe ile karşılanmıştır.

Helsinki Zirvesi kararları tam üyeliğe aday ülke sayısını, Türkiye'yi dâhil edecek şekilde 13 olarak saptamıştır. Helsinki Zirvesinde, aday ülkelerin hepsinin eşit şartlarla katılım sürecinde yer alacağı ve bu ülkelerin ulaştıkları düzey dikkate alınarak tam üyelik müzakerelerine başlanacağı ve bu çerçevede tam üyeliğin gerçekleştirilebileceği dile getirilmiştir. Helsinki Zirvesi Türkiye dışında katılım müzakerelerine henüz başlamamış diğer aday ülkelerle görüşmelerin başlatılmasını da karara bağlamıştır. Helsinki Zirvesi kararlarında Avrupa Konseyi, Komisyondan Türkiye için bir "katılım ortaklığı belgesi" ve "katılım öncesi strateji" ile adaylık sürecinde harekete geçirilecek mali yardımların hukuki altyapısını oluşturacak "çerçeve tüzüğü" hazırlamasını talep etmiştir¹⁸⁴.

---

¹⁷⁹ Eralp, ss.250-251.

¹⁸⁰ Haluk Günöğür, **Türkiye-AB İlişkileri Son Gelişmeler El Kitabı**, İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayını, İzmir, 2002, s.17.

¹⁸¹ Eralp, s.251.

¹⁸² Erol İyiboğurt, "Türkiye AB ilişkileri Gümrük Birliği'nden Öteye Gidemez", **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:36, Kasım-Aralık 2000, s.1136.

¹⁸³ Baykal, s.207.

¹⁸⁴ Özen, 2002, s.131.

2.3 TÜRKİYE İÇİN KATILIM ÖNCESİ STRATEJİ

Avrupa Birliği, Helsinki Zirvesinin hemen sonrasında, Türkiye için “Katılım Öncesi Strateji” adıyla yeni bir strateji belirleme aşamasına geçmiştir. Lüksemburg Zirve kararlarıyla ortaya çıkan “Türkiye için Avrupa Stratejisi” ile Helsinki sonrasında şekillenen “Katılım Öncesi Strateji” Türkiye’nin katılım sürecini birbirinden çok farklı şekilde düzenlemiş ve Türkiye’ye çok farklı iki Avrupa geleceği sunmuştur. Helsinki sonrası ortaya konan Katılım Öncesi Strateji, Türkiye’ye tam üyelik perspektifi sunarken, Türkiye için Avrupa Stratejisinde sadece ortaklığın geliştirilmesine yönelik bir hedef söz konusudur.

Türkiye için, Helsinki Zirvesi sonrasında geliştirilen “Katılım Öncesi Strateji”nin dayandığı iki temel belge vardır. Bunlardan ilki 26 Şubat 2001 tarihli “Katılım Öncesi Strateji Çerçevesinde Türkiye’ye yapılacak Yardımlar ve Özellikle Katılım Ortaklığının Oluşturulması Hakkında Konsey Tüzüğü”, diğeri ise 8 Mart 2001 tarihli “Türkiye Cumhuriyeti ile Oluşturulan Katılım Ortaklığının İlkeleri, Öncelikleri, Orta Vadeli Hedefleri ve Koşulları Hakkında Konsey Kararı”dır.

Bu iki temel hukuk belgesinden ilki, Avrupa Birliği Hukuku içinde Türkiye için oluşturulan yeni Katılım Öncesi Stratejisinin ve Katılım Ortaklığının Hukuksal zeminini hazırlamıştır. İkinci belge ise bu yeni hukuksal zemin üstünde Katılım Ortaklığının Türkiye için ayrıntılarını belirlemiştir¹⁸⁵. Katılım Ortaklığı Belgesi, hukuksal açıdan tek taraflı bir irade beyanı olup, hukuken sadece söz konusu iradeyi beyan eden taraf olan AB’yi bağlamaktadır.

Diğer taraftan, belgenin niteliği ve içeriği itibariyle muhatabı olan Türkiye’yi de hukuken olmasa bile fiilen bağladığı konusunda şüphe bulunmamaktadır. En azından, adaylık sürecinin pürüzsüz ve kısa sürede ilerlemesi, belgede öngörülen koşulların, yine belgede öngörülen süreler içinde yerine getirilmesine bağlıdır. İlgili hususların gerçekleşip gerçekleşmediğini izleyecek ve karar verecek makamı da yine AB kurumları oluşturmaktadır.

---

¹⁸⁵ Özen, 2002, s.132.

AB, genişleme sürecine dahil tüm aday ülkeler için hazırlanan katılım ortaklığı belgesi, bu ülkelerin üyelik sürecinde ilerleme kaydetmeleri için yerine getirmeleri beklenen hususları içermektedir. Bu hususların temelini ise Kopenhag kriterleri ve AB müktesebatı oluşturmaktadır. Bu çerçevede, Türkiye'nin Katılım Ortaklığı Belgesi, Helsinki Sonuç Bildirisi'nin Türkiye'nin adaylığı ile ilgili bölümlerine dayandırılmaktadır¹⁸⁶.

Katılım Ortaklığı Belgesi Türkiye'nin yerine getirmesi gereken "kısa" ve "orta" vadeli öncelikleri saptamıştır. Katılım Ortaklığı Belgesinin kısa ve orta vadeli hedeflerinin siyasal kriterler başlığı altında Türk hukuk sisteminde yapılması istenen pek çok değişiklik sıralanmıştır. Katılım Öncesi Strateji içinde bir aday ülke olarak Türkiye'nin sorumluluğu, Katılım Ortaklığı belgesine karşılık gelecek bir "Ulusal Program"ın hazırlanmasıdır.

Bu belge, Türkiye'nin Katılım Ortaklığı Belgesiyle önüne konan yükümlülükleri üstlenme taahhüdünü gösterecektir. Dolayısıyla Türkiye adaylık sürecinde, Katılım Ortaklığı Belgesinde saptanan hedeflerin ne şekilde ve ne zaman yerine getirileceğini belirleyen bir programı hazırlamak ve bu programı uygulamak zorundadır. Ulusal Programın mutlaka Katılım Ortaklığı Belgesiyle örtüşmesi beklenmektedir. Türkiye ulusal programını 2001 yılı içinde hazırlamış ve 19 Mart 2001 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile kabul etmiştir.

Türkiye'nin katılım öncesi sürecinde karşılaştığı sorunlardan birisi Kıbrıs konusudur. AB Kıbrıs Rum Yönetiminin tüm adayı temsil ettiğini kabul etmektedir. Kıbrıs'ın tam üyelik kararı hukuken tüm adayı kapsamaktadır ve fiilen Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Türkiye açısından oldukça sıkıntılı yeni bir durum doğmuştur. Birleşmiş Milletlerin arabuluculuğunda geliştirilen çözüm modeli olan Annan Planı'nın Rum halkınca reddedilmesine rağmen, tüm Ada'yı temsil ettiği varsayılarak, 1 Mayıs 2004 tarihinde tam üyeliğe kabul edilmiştir. Böylelikle Türkiye için oldukça sıkıntılı sorun olan Kıbrıs konusu, Kıbrıs Rum Yönetiminin AB üyeliği

---

¹⁸⁶ Baykal, s.211.

ile Rumların konumunu ve Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinde Kıbrıs konusunun ağırlığını, daha da artırmıştır¹⁸⁷.

Türk-Yunan ikili sorunlarının da, Türkiye'nin tam üyelik sürecinde önemli bir konumu vardır. Lüksemburg ve Helsinki Zirve kararları Türk-Yunan sorunlarının barışçı yollardan çözümünü, Türkiye'nin önünde yer alan çok temel konulardan biri olarak açıkça saptamıştır. Bu sorun özellikle Türkiye'nin tam üyelik sürecinin ilerleyebilmesi durumunda ve katılma anlaşmalarının ulusal parlamentolarda onayı aşamasına gelindiğinde mutlaka en temel konulardan bir olacaktır. Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üyelik sürecinin gerek Türk tarafının, bu sürecin gereklerini yerine getirmemesi, gerekse de AB tarafında var olan siyasi irade ve niyet eksikliği nedeniyle tıkandığını gözlemlemek mümkündür¹⁸⁸.

2.4.HELİNKİ ZİRVESİ SONRASINDA TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ VE MÜZAKERE SÜRECİ

Helsinki Zirvesi sonrasında Türkiye-AB ilişkileri öncesine nazaran daha istikrarlı bir şekilde devam etmiş ve reform süreci güçlü bir şekilde ilerlemiştir¹⁸⁹. AB'nin genişlemesi ile ilgili hukuki ve kurumsal zeminin tartışıldığı 7-9 Aralık Nice Zirvesi'nde Türkiye'ye AB'nin genişleme perspektifi içerisinde yer verilmemiştir. Buna karşılık, Zirve'de üyelik perspektifi tanınan 12 aday ülkenin tam üyelikleri konusunda hukuki dayanak yaratılmıştır.

AB, genişleme perspektifinde Türkiye'nin yer almamasına sebep olarak, Türkiye'nin diğer aday ülkeler gibi katılım müzakerelerine başlamamış olmasını göstermiştir¹⁹⁰. 12-13 Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye'ye ilişkin olarak Aralık 2004'te gerçekleştirilmesi planlanan Avrupa Zirvesi'nde Komisyon raporu ve tavsiyesi üzerine Kopenhag siyasi kriterlerinin karşılandığına karar verilirse katılım müzakerelerinin gecikmeksizin başlatılacağı ifade edilmiştir¹⁹¹.

---

¹⁸⁷ Özen ve Yazgan, s.256.

¹⁸⁸ Özen, 2002, ss.133-136.

¹⁸⁹ Ercüment Tezcan, "Helsinki'den 3 Ekim'e Giden Süreç Üzerine Saptamalar", **Türkiye-AB İlişkileri: Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, der. Ertan Efegil ve Mehmet Seyfettin Erol, Orion Yayınları, Ankara, 2007, s. 309.

¹⁹⁰ Karluk, 2005, s.144.

¹⁹¹ Karluk, 2005, s.153.

Helsinki Zirvesi sonrasında Türkiye, insan hakları ve demokrasinin güçlendirilmesini hedef alan 2002 yılında üç tane ve 2003 yılında dört tane olmak üzere yedi tane uyum paketi hazırlamıştır. Bu uyum paketlerinin ardından 7 Mayıs 2004 tarihli Anayasa paketi gelmiştir. Bu paketle 1982 Anayasası 9. kez değiştirilmiştir. Bu süreçte, en göze çarpan reformlardan biri olarak 21 Temmuz 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5218 sayılı yasayla ölüm cezasının kaldırılması yer almaktadır¹⁹².

Türkiye-AB ilişkilerinde bir dönüm noktası olan bu reform süreci sonucunda, Avrupa Komisyonu, 2004 İlerleme Raporu ile birlikte Türkiye'ye ilişkin bir tavsiye kararı yayınlamıştır: “Komisyon Türkiye'nin siyasi kriterleri yeterli düzeyde karşıladığını düşünmekte ve katılım müzakerelerinin açılmasını tavsiye etmektedir.” AB, 17 Aralık 2004 tarihinde şartlı da olsa 3 Ekim 2005 tarihinde müzakerelere başlanacağını kararlaştırmıştır. Böylelikle, Türkiye'nin 3 Ekim 2005 tarihine kadar Güney Kıbrıs'ı Ankara Anlaşması kapsamında gümrük birliğine dâhil etmek için taahhüt altına girmesi söz konusu olmuştur¹⁹³.

Bu durum, Türkiye ve AB'de tartışma yaratmıştır. Türk kamuoyunda oluşan rahatsızlıkları gidermek amacıyla Avrupa Komisyonu gibi bazı çevrelerden Türkiye'nin Ankara Anlaşması'nda doğan protokolü imzalamasının “Kıbrıs Cumhuriyeti”ni tanıdığı anlamına gelmeyeceği açıklamaları gelmiştir. Diğer yandan, AB ülkelerinde yayınlanan gazeteler Kıbrıs sorunu çözülmedikçe Türkiye'nin AB üyeliği önünde engel olarak yer alacağını ileri sürmüşlerdir¹⁹⁴.

17 Aralık Zirvesi sonuçları Türk basınında farklı yankılar bulmuştur; bunu bir zafer gibi görenlerin yanı sıra zafer gibi görenleri eleştirenler olmak üzere iki grup oluşmuştur¹⁹⁵. Bu süreçte Avrupa Komisyonu Türkiye ile müzakerelerin nasıl yürütüleceğine dair müzakere çerçeve belgesini 29 Haziran 2005 tarihinde açıklamıştır ve 2–3 Ekim 2005 tarihlerinde Lüksemburg'da düzenlenen AB Bakanlar Konseyi toplantısında Komisyon'un önerileri dikkate alınarak Tam Üyelik Müzakere

---

¹⁹² Tezcan, ss.312–313.

¹⁹³ Karluk, 2005, s.975.

¹⁹⁴ Karluk, 2005, ss.976–977.

¹⁹⁵ Daha fazla bilgi için bkz. Mehmet Ali Birand, **Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası 1959–2004**, Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 2005, ss.480.481.

Çerçeve Belgesi kabul edilmiştir. Bu belgenin kabul edilmesini takiben 3 Ekim 2005 tarihinde Lüksemburg’da yapılan hükümetlerarası konferans ile Türkiye’nin AB’ne katılım müzakereleri resmi olarak başlamıştır¹⁹⁶.

Müzakere Çerçeve belgesi müzakerelerin başlaması sürecinde 17 Aralık 2004 kararından sonraki en somut ve önemli belgedir. Müzakere çerçeve belgesini takiben Aralık 2004 Avrupa Konseyi kararları doğrultusunda Türkiye 29 Temmuz 2005 tarihinde 1963 tarihli Ankara Antlaşması’nı, 1 Mayıs 2004 tarihinde AB üyesi olan 10 ülkeyi kapsayacak şekilde genişleten ek protokolü imzalamıştır. Türkiye, Ek Protokol’ü imzalamasının Protokol’de “Kıbrıs Cumhuriyeti” adıyla ifade edilen Güney Kıbrıs’ı tanıdığı anlamına gelmeyeceğine yönelik bir deklarasyon beyan etmiştir¹⁹⁷.

AB, bu deklarasyona karşı bir deklarasyon yayınlama girişiminde bulunmuş ancak üye ülkeler arasında bu konuda uzlaşma sağlanamamıştır. Fransa, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Türkiye’nin deklarasyonuna sert bir tutumla yanıt verilmesini isterken, İngiltere bu girişimi engellemiştir. Daha sonra İngiltere dönem başkanlığının hazırladığı deklarasyon üzerinde üye ülkeler arasında mutabakat sağlanmış ve 21 Eylül 2005 tarihinde karşı deklarasyon kabul edilmiştir¹⁹⁸.

Çerçeve Belgesinde şu noktalar dikkat çekmektedir. Çerçeve belgesi, “müzakerelerin amacının tam üyelik olduğunu vurgularken müzakerelerin doğası gereği ucu açık olduğunu; müzakereler esnasında insan hakları, demokratikleşme, ifade özgürlüğü gibi konularda Türkiye’nin çalışmalarına ivme vermesi gerektiğini; Türkiye’nin BM nezdinde Kıbrıs sorununun çözümü için yapılacak çalışmalara destek vermeye devam etmesi, komşularıyla iyi bir ilişki kurması gerektiğini ve AB’ye üye tüm ülkelerle ilişkilerini normalleştirmesinin önemini; Türkiye’nin pazar ekonomisine geçişinin etkisinin iyi bir şekilde değerlendirilmesi gerektiği ve gerektiği takdirde bu konuda geçici istisnalara başvurulabileceğini” belirtmektedir. Ayrıca, “Türkiye’de ciddi siyasi istikrarsızlık, ifade özgürlüğü veya demokratikleşmeye yönelik eksiklikler yaşanması durumunda, AB Komisyonunun

---

¹⁹⁶ Kamuran Reçber, **Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesinin Analizi**, Alfa Akademi, İstanbul, 2006, s.2.

¹⁹⁷ Tezcan, ss. 320, 329.

önerisi veya AB'ye ülkelerin üçte biri ile (9 ülkenin girişimi) müzakerelerin askıya alınması nitelikli oy çoğunluğu ile kararlaştırılabilmesidir”.

Müzakere başlıkları, sağlanan ilerleme ile başlıkla ilgili müktesebatın aktarılmasına ve uygulanmasına ilişkin somut ve kabul edilebilir bir plan olması halinde, Hükümetler arası Konferansta oybirliği ile geçici olarak kapatılmaktadır. Müktesebat başlığına ilişkin müzakerenin geçici olarak kapatılması, tarafların bu başlıktaki müzakereleri tekrar açma hakkını saklı tutması anlamına gelmektedir. Bunun nedeni, “her şey üzerinde anlaşma sağlanmadığı sürece hiçbir şey üzerinde anlaşma sağlanmaması” ilkesidir. Bu süreç içinde müktesebata yeni eklemeler yapılması ya da tadil edici düzenlemeler getirilmesi de mümkündür. Müzakereleri tekrar açma hakkını saklı tutmanın bir başka amacı da aday ülkenin taahhütlerini yerine getirme konusunda gerekli önlemleri almama ihtimalini ortadan kaldırmaktır¹⁹⁹.

Müzakere çerçeve belgesinde, müzakerelerin hızının Türkiye'nin tam üyelik kriterlerini karşılama konusunda göstereceği eylem ve işlemlerine bağlı olacağı belirtilmiştir. Bu ifade sorumluluğun Türkiye'ye tek taraflı olarak yüklenmesi olarak görülmekte ve eleřtirilmektedir²⁰⁰. Aslında, tam üyelik müzakerelerinin başarısı karşılıklı yükümlülükler ve karşılıklı olumlu yaklaşımlara bağlı bir sonuçtur. Bu bağlamda Türkiye müzakerelerin sonuçlandırılması için gerekli koşulları yerine getirmeye çalışırken diğer yandan AB de diğer aday ülkelere yaptığı gibi Türkiye'yi de müzakerelerin gerektirdiği mali fonlarla desteklemekle yükümlüdür²⁰¹. Müzakere çerçeve belgesinde, müzakerelerin sonucu önceden kestirilemeyen ucu açık bir süreç olarak tanımlanması bir diğer eleştiri noktasıdır.

Benzer bir ifade Hırvatistan için hazırlanan müzakere çerçeve belgesinde de yer almaktadır ancak AB'nin daha önceki aday ülkelerle müzakereleri sürdürürken bu konudaki iradesini böylesine açık ifade etmemiş olması endişe duyulmasına yol açmıştır. Müzakere çerçeve belgesinin 2. paragrafının son cümlesinde, AB'nin

---

¹⁹⁸ Tezcan, s.331.

¹⁹⁹ İKV, “Müzakere Sürecinin Aşamaları”, <http://www.ikv.org.tr/muzakeresureci.php>, (12.09.2007).

²⁰⁰ Gürbüz Evren, **AB Bekleme Odasında Türkiye'ye Dayatmalar**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005, ss.143–145.

²⁰¹ Reçber, 2006, ss.5–6.

hazmetme kapasitesi de dâhil olmak üzere, Haziran 1993 tarihli Kopenhag kriterlerinin tamamı dikkate alınarak, üyelik yükümlülüklerinin tümünü tam olarak üstlenmek durumunda olamadığı takdirde, Türkiye'nin mümkün olan en güçlü bağlarla Avrupa yapılarına bağlanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Burada, Kopenhag kriterlerinin yanı sıra AB'nin hazmetme kapasitesinin soyut bir kriter olarak yer alması Türkiye'nin önüne yeni bir engel konulması olarak eleştirilmiştir. Bu kriter temel alınarak, tam üyelik müzakereleri başarıyla sonuçlansa bile AB'nin Türkiye'yi hazmedemeyeceğine hüküm verilirse ki hazmedememe nedenleri olarak nüfus, kültürel farklılık gibi nedenler ileri sürülebilir, Türkiye'nin tam üyeliği gerçekleşemeyebilir²⁰². Ayrıca, tam üyelik olmaması halinde Türkiye'nin mümkün olan en güçlü bağlarla Avrupa yapılarına bağlanmasının da tam üyelik dışında yeni bir ilişki modelini tanımladığı ifade edilmektedir²⁰³. Türkiye'nin hangi Avrupa yapılarına güçlü bağlarla bağlanacağı belirtilmemiştir.

Türkiye zaten, AB üyeliği hariç, Avrupa Konseyi, OECD gibi Avrupa kurumlarının üyesidir. AB ile olan bağı ise Ortaklık ilişkisi nedeniyle şimdiden güçlü bir yapı taşımaktadır²⁰⁴. Bir bütün olarak ele alındığında, müzakere çerçeve belgesinin özellikle kişilerin serbest dolaşımı, yapısal politikalar veya tarım gibi alanlarda uzun geçiş süreleri, derogasyonlar, özgün düzenlemeler veya daimi koruma önlemlerini içermesi, Türkiye açısından kabul edilmesi güç konular olarak ortaya çıkmaktadır²⁰⁵.

2.5.GÜMRÜK BİRLİĞİNİN KURULMASIYLA TÜRKİYE-AB EKONOMİK BÜTÜNLEŞMESİNİN SAĞLANMASI

Türkiye AB ile ortaklık ilişkisi çerçevesinde, ekonomik bütünleşme alanında oldukça önemli bir mesafe katetmiş bulunmaktadır. Türkiye, gümrük birliği içinde bulunduğu AB'ye karşı 31 Aralık 1995'ten beri hiçbir korumacı tedbir (gümrük vergisi, kota gibi) uygulamamakta, üçüncü ülkelere karşı da AB'nin ortak gümrük tarifesini uygulamaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin vermiş olduğu Gümrük Birliği

---

²⁰² Reçber, 2006, ss.8–9.

²⁰³ Evren, s.13.

²⁰⁴ Reçber, 2006, s.10.

²⁰⁵ Reçber, 2006, s.101.

Kararı, AB ile bütünleşmeyi dar kapsamlı bir gümrük birliğinin ötesine götürmektedir.

2.5.1. Kopenhag Ekonomik Kriterleri Açısından Türkiye'nin İlerlemesi

1993 yılı Kopenhag Zirvesi'nde açıklanan ve AB'nin genişleme sürecinde aday ülkelerin AB'ye üyeliğinin gerçekleşmesi için temel alınmakta olan üç temel kriterden oluşmaktadır. Bu kriterler şu şekildedir:

- Siyasi kriterler: Demokrasiyi güvence altına alan kurumların istikrarı, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıkların korunması ve bu topluluklara saygı gösterilmesi.
- Ekonomik Kriterler: İşleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ile Birlik içerisindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesi.
- Üyelikten kaynaklanan yükümlülükleri üstlenebilme yeteneği.

6 Kasım 2007 tarihinde yayınlanan ve Kopenhag kriterlerini karşılama yönünde Türkiye'nin ilerlemesini değerlendiren ilerleme raporunun siyasi kriterler bölümünde demokrasiyi güvence altına alan kurumların istikrarı, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıkların korunması ve bu topluluklara saygı gösterilmesi incelenmiştir. Aynı zamanda, uluslararası yükümlülükler, bölgesel işbirliğine ve üye ülkeler ve aday ülkelerle iyi komşuluk ilişkilerine gösterilen özen ele alınmıştır²⁰⁶.

Aralık 2002 yılında toplanan Avrupa Konseyi, Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini karşılayıp karşılamadığını Aralık 2004'te tekrar gözden geçirip katılım müzakerelerini başlatmayı kararlaştırmıştır²⁰⁷. Komisyon'un da olumlu görüşünün ardından, siyasi kriterlerin karşılandığının göstergesi olarak Türkiye ile katılım müzakereleri 3 Ekim 2005'te başlamış ve 2005 yılı ilerleme raporunda Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığı ifade edilmiştir²⁰⁸. 2007 yılı Genişleme

²⁰⁶ Commission of the European Communities, "Turkey 2007 Progress Report", Brussels, 6.11.2007, s. 6.

²⁰⁷ Commission of the European Communities, "2004 Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession", Brussels, 6.10.2004, s. 165.

²⁰⁸ European Commission, "Turkey 2005 Progress Report", Brussels, 9.11.2005, s. 41.

Strateji Belgesi'nde ise, Türkiye'nin siyasi kriterleri "yeterince" karşıladığı vurgulanmıştır²⁰⁹.

Ekonomik kriterlere bakıldığında ise yukarıda ifade edildiği gibi iki alt başlığın bulunduğu görülmektedir. Siyasi kriterlerde olduğu gibi ilk kez 2005 ilerleme raporunda Türkiye'nin işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olduğu ifade edilmiştir²¹⁰ ve 2007 Genişleme Strateji Belgesi'nde de bu kriterin karşılandığı tekrar edilmektedir²¹¹. Öte yandan Türkiye, ekonomik kriterlerin ikinci alt başlığı olan, Birlik içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle baş edebilme kapasitesini henüz gerçekleştirememiştir fakat 2007 Genişleme Strateji Belgesi'nde belirtildiği üzere, orta vadede bu kriteri karşılayacağı beklenmektedir²¹².

Türkiye ve AB arasında gerçekleşen gümrük birliği sonrasında ikili ticaret ve Türkiye'ye gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımlar artmıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde Türkiye'de gümrük birliği sonrasında AB ile ilişkilerin daha da derinleşeceği yüksek bir algılama ve beklenti olarak ortaya çıkmıştır.²¹³ Bu bağlamda, gümrük birliği Türkiye'de tam üyeliğe yönelik bir basamak olarak değerlendirilmiştir²¹⁴.

AB-Türkiye Gümrük Birliği 2006'da 85 milyar Avro'ya ulaşan AB-Türkiye ikili ticaretinin daha da artmasına katkıda bulunmuş, dolayısıyla Türkiye'nin, AB'nin yedinci ticari ortağı olmasını sağlamıştır²¹⁵. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırım düzeyi 2006'da rekor düzeye, 16 milyon Avro'ya ulaşarak Türkiye'nin GSYİH' sinin % 4,9 unu oluşturmuştur. Toplam doğrudan yabancı yatırımlar içinde AB kaynaklı

---

²⁰⁹ Commission of the European Communities, "Enlargement Strategy and Main Challenges 2007–2008", Brussels, 6.11.2007, s. 55.

²¹⁰ European Commission, "Turkey 2005 Progress Report", Brussels, 9.11.2005, s. 54.

²¹¹ Commission of the European Communities, "Enlargement Strategy and Main Challenges 2007–2008", Brussels, 6.11.2007, s. 57.

²¹² Commission of the European Communities, "Enlargement Strategy and Main Challenges 2007–2008", Brussels, 6.11.2007, s. 57.

²¹³ Birol Yeşilada, Brian Efrid And Peter Noordijk, "Competition among Giants: A Look at How Future Enlargement of the European Union Could Affect Global Power Transition", International Studies Review, no: 8, 2006, s. 618.

²¹⁴ Harry Flam, "Turkey and the EU: Politics and Economics of Accession", CESifo Economic Studies, Vol. 50, no.1, 2004, s. 172.

²¹⁵ Commission Of The European Communities, Turkey 2007 Progress Report, Brussels, 6.11.2007, s. 4.

yatırımların oranı, 2005 yılında %58 iken, 2006 yılında %82 oranında gerçekleşmiştir²¹⁶.

2007 yılı ilerleme raporunun müktesebat kısmına bakıldığında Türkiye'nin üyelikten kaynaklanan yükümlülükleri üstlenebilme kapasitesinin arttığı ifade edilmektedir. Öte yandan, daha önce dondurulan sekiz başlığın raporda tekrar belirtildiği görülmektedir. Türkiye'nin, Ortaklık Anlaşması'na Ek Protokol'ü tam olarak ve ayrımcılık gözetmeden uygulanmasına ilişkin yükümlülüklerini yerine getirmemesi nedeniyle Konsey, Aralık 2006'da; Avrupa Komisyonu, Türkiye'nin yükümlülüklerini yerine getirdiğini teyit edene kadar, Türkiye'nin Güney Kıbrıs'a ilişkin kısıtlamalarıyla ilişkili sekiz başlıkta katılım müzakerelerinin açılmamasına ve hiçbir başlığın geçici olarak kapatılmamasına karar vermiştir.

Bu fasıllar şunlardır; Malların Serbest Dolaşımı, Yerleşim Hakkı ve Hizmet Sunma Serbestisi, Mali Hizmetler, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Balıkçılık, Ulaştırma Politikası, Gümrük Birliği, Dış İlişkiler. Bu başlıklarda gümrük birliği çerçevesinde gerçekleşen ilerleme siyasi nedenlerle şu aşamada üyeliği hızlandırıcı etki yapamamaktadır. Bu gelişmeler ışığında, üçüncü kriter olan üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneğine bakıldığında, teknik bir süreci içeren bu kriterin siyasi sebeplerle sekteye uğradığı görülmektedir. Bu sebeple, Türkiye'nin müktesebata uyumu içeren üçüncü kriteri karşılaması, teknik açıdan uyum sağlansa bile Kıbrıs sorunu ile ilişkili olarak siyasi sorunların çözümüyle yakından ilişkilendirilmiştir.

Örneğin, 2007 ilerleme raporunda belirtildiği üzere Türkiye, Gümrük Birliğine dayalı olarak, AB ile yüksek düzeyde uyum sağlamıştır. Fakat gümrük birliği başlığı, Aralık 2006'da Türkiye'nin ek protokolden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmeden açılmaması kararlaştırılan 8 başlıktan biri olarak belirlenmiştir. 2007 ilerleme raporunda, Güney Kıbrıs bayrağını taşıyan veya son uğradığı liman Güney Kıbrıs'ta olan gemi ve uçaklarca taşınan malların serbest dolaşımına uygulanan sınırlamalar devam ettiği müddetçe Türkiye'nin bu başlığa

---

²¹⁶ Commission Of The European Communities, Turkey 2007 Progress Report, Brussels, 6.11.2007, ss. 30-31.

ilişkin Topluluk müktesebatını tam olarak uyguladığının söylenemeyeceği vurgulanmaktadır²¹⁷.

Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliği, normal bir gümrük birliğinin ötesinde uyumlaştırmalar içermektedir. Gümrük birliği ayrıca teknik mevzuat uyumu, tekellerin kaldırılması ve fikri mülkiyetin korunması gibi unsurları da içerir. Ayrıca, kamu alımları, hizmetlerin serbest dolaşımı ve yerleşme serbestisi alanlarında müzakerelere başlanmıştır. Bu politika uyumlaştırmalarının da üyelik sürecine hazırlık oluşturacağı düşünülmüştür²¹⁸.

Türkiye ekonomisinin gümrük birliği sonrasındaki durumu, tam üyelik halinde Türkiye'nin AB ekonomileri ile bütünleştiği zaman yaşaması olası durumlara ışık tutan bir deneyim olarak görülebilir. GB ile ilgili en büyük hayal kırıklığı Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı yatırımlarda son yıllara kadar büyük oranda artışın yaşanmamasıdır ancak buna rağmen sanayi sektörü değişen koşullara uyum sağlamada başarılı bir performans sergilemiştir²¹⁹.

Dondurulan başlıklar arasında, gümrük birliği konusunda Türkiye'nin yüksek derecede uyumlaştırma gerçekleştirdiği ifade edilmektedir. Ayrıca, bu başlıklardan özellikle malların serbest dolaşımı ve mali hizmetler başlığında ilerleme sağlandığı belirtilmektedir. Yerleşme hakkı ve hizmet sunma serbestisinde sınırlı ilerleme olduğu ifade edilmektedir. Tarım ve balıkçılık alanlarında da ilerleme sınırlı düzeyde kalmıştır. Organik tarım ve kırsal kalkınma alanında ilerleme sağlanırken Ortak Tarım Politikası'na ilişkin idari yapılarda sınırlı gelişme kaydedildiği belirtilmektedir. Canlı hayvan ve et ithaline yönelik engellerin kaldırılmamasının, ikili ticari ilişkilerin getirdiği yükümlülöklere aykırı olduğu belirtilmektedir. Balıkçılık alanında yasal uyumlaştırma açısından ilerleme sağlanmadığı vurgulanmış

---

²¹⁷ Commission of the European Communities, "Turkey 2007 Progress Report", Brussels, 6.11.2007, ss. 71–72.

²¹⁸ Arjan M. Lejour and Ruud A. de Mooij, "Turkish Delight: Does Turkey's Accession to the EU Bring Economic Benefits?", *Kyklos*, Vol. 58, no. 1, 2005, s. 91.

²¹⁹ Nihat Bülent Gültekin ve Kamil Yılmaz, "The Turkish Economy before the EU Accession Talks", *The EU&Turkey A Glittering Prize or a Millstone*, Der. Michael Lake, Federal Trust for Education and Research, 2005, ss.68–70.

ve hem tarım hem de balıkçılık başlıklarında uygulama kapasitesinin daha oluşma sahalarında olduğu ifade edilmektedir²²⁰.

2006 yılında ulaştırma başlığında ilerleme sağlanmıştır. Kara, hava ve deniz ulaştırmasında uyumlaştırma devam etmektedir fakat demiryolu taşımacılığında hiç ilerleme gerçekleştirilememiştir. Daha önceki yıllardaki ilerleme raporlarında da belirtildiği gibi, gümrük birliği dolayısıyla, Türkiye'nin gümrük birliği başlığındaki uyumunun yüksek seviyede olduğu vurgulanmaktadır. Öte yandan, serbest ticaret bölgeleri, gümrük vergilerinden muafiyet, sahte ve taklit ürünlerle mücadele ve sonradan kontrol konularında uyumun tamamlanmadığı ifade edilmekte, Türkiye'deki gümrüksüz (duty-free) mağazaların müktesebat ile uyumlu olmadığı belirtilmektedir. Olumlu bir gelişme olarak, Gümrük Müsteşarlığı'nın idari kapasitesinin geliştiği ve modernleştiği, Gümrükler arası bilgi aktarım ağları ve Topluluk bilişim sistemiyle ortak çalışmaların başladığı vurgulanmaktadır. Dış ilişkiler konusunda ise, gelişmiş düzeyde bir uyumun sağlandığı fakat Türkiye'nin AB'nin Dünya Ticaret Örgütü'nde ve OECD'deki tutumlarına tamamıyla uyum sağlamadığı belirtilmektedir²²¹.

2.5.2.Gümrük Birliği'nin Ekonomik Etkileri

Ekonomik düzeyde AB geçmişten günümüze, Türkiye ekonomisinin en önemli hareket alanını oluşturmaktadır. Dolayısıyla AB'nin Türkiye'nin ekonomik olarak büyümesine ve gelişmesine katkısı hem günümüzde hem de gelecekte çok önemlidir²²². Bu çerçevede Avrupa Topluluğu ile Gümrük Birliği'nin kurulması, Türkiye'nin, 1963'te yapılan Ortaklık Anlaşması'nda öngörülen AB ile bütünleşmesi yolunda önemli bir aşamadır.

Gümrük Birliği uygulamalarına esas teşkil eden 1/95 sayılı Ortaklık konsey Kararı, Türkiye'deki bazı çevrelerce, sadece gümrük vergi oranlarımızın

---

²²⁰ Commission of the European Communities, "Enlargement Strategy and Main Challenges 2007–2008", Brussels, 6.11.2007, ss. 58–60.

²²¹ Commission of the European Communities, "Enlargement Strategy and Main Challenges 2007–2008", Brussels, 6.11.2007, s. 60; Commission Of The European Communities, Turkey 2007 Progress Report, Brussels, 6.11.2007, ss. 72–73.

²²² Hande Akgür, "Küreselleşme Sürecinde Entegrasyon Hareketleri ve Ulus Devlet: AB Ekseninde Oyun Teorik Bir Değerlendirme", **D.E.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, İzmir, 2005, s.78.

indirilmesine yol açan, Topluluk mallarına gümrük kapılarımızın açılmasına olanak sağlayan ve taraflardan sadece birisinin lehine işleyen, basit bir ticaret anlaşması olarak algılanmaktadır. Bu yanlış algılama, büyük ölçüde bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır²²³. Zira Türkiye, Gümrük Birliğinin avantajlarından Gümrük Birliği kararının yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1996 tarihinden 25 yıl önce yararlanmaya başlamıştır.

23 Kasım 1970 tarihinde imzalanan Katma Protokol kapsamında Avrupa Topluluğu Türkiye'den ithal edilen sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergilerini 1 Eylül 1971 tarihinde kaldırmıştır. Bu çerçevede Türkiye'den ithal etmekte olduğu Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Anlaşması kapsamında yer alan demir ve çelik ürünleri ve kısıtlı sayıda sanayi ürünü dışındaki tüm sanayi ürünlerini gümrük vergilerinden muaf tutmaya başlamıştır²²⁴. Bu uygulama sayesinde, birçok sanayi ürünümüzün Topluluk ülkelerine ihracatında büyük bir rekabet avantajı sağlanmış, özellikle tekstil ve hazır giyim dışsattımında, Hindistan, Pakistan, Malezya, Çin Halk Cumhuriyeti, Tayvan gibi bu sektörde rekabet gücü olan birçok ülkeye göre önemli avantajlar elde edilmiştir.

1980 yılı ise, Türkiye'de, yirmi yıl boyunca izlenen ithal ikameci politikalarından vazgeçilerek, ekonominin dışa açılmasının kararlaştırıldığı önemli bir karar yılı olmuştur²²⁵. Türkiye ile AB arasında kurulan Gümrük Birliği ise, Türk dış ticaretinde 1980'lerin başından beri devam etmekte olan serbestleşme sürecine yeni bir ivme kazandırarak, Türkiye'nin dünyanın önemli bir kısmına karşı ticari anlamda açılma sürecini hızlandırmış ve gelecekteki dış ticari ilişkilerini şekillendirecek yeni bölgesel yapılanmaların kapısını aralamıştır²²⁶. Gümrük Birliği süreci başlamadan Türkiye-AB dış ticaretinde ihracatın ithalatı karşılama oranı % 65 seviyesindeyken bu oran şimdi % 80'e ulaşmıştır²²⁷. Dolayısıyla Gümrük Birliği sonucu ortaya çıkan

---

²²³ Güven Erdal, **Türkiye AB Gümrük Birliği: Görüşler-Değerlendirmeler**, TURKAB Yayını, AB Bilinci Serisi:2, İstanbul, Kasım 2002, s.4.

²²⁴ M.Rifat Hisarcıklıoğlu, "10. Yılında Gümrük Birliği", **TOSYÖV Girişim Dergisi**, Sayı:86, Ocak 2007, s.6.

²²⁵ Refik Erzan, Alpay Filiztekin ve Ünal Zenginobuz, "AB İle Gümrük Birliği'nin Türkiye İmalat Sanayine Etkileri", **TEPAV Yayınları**, Ankara, Şubat 2007, ss.10-11.

²²⁶ Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayını, 6.Baskı, Ankara, 2007, s.398.

²²⁷ Hisarcıklıoğlu, s.6.

değişimlerin paralelinde Türkiye'nin dış ticarete açıklık oranı, yani toplam ticaret hacminin GSMH içindeki payı ciddi ölçüde artarak Gümrük Birliği öncesinde 1994 yılındaki % 30,6 seviyesinden, 2006 yılında % 55 seviyesine yükselmiştir²²⁸.

Gümrük Birliği öncesinde Türkiye ve Topluluk arasında gümrük vergilerinin sıfırlanması ve üçüncü ülkelere karşı OGT seviyesine indirilmesi yükümlülüğünün ortaya çıkacak olması, birçok sanayi sektöründe, rekabet güçlerinin bu indirimleri kaldıramaması sonucunda faaliyetlerine son vermek zorunda bırakacağı endişesi yaratmışsa da 1980'li yıllarda uygulamaya konulan ihracata dayalı dışa açık ekonomik politikaların aslında Türkiye'yi giderek uluslararası rekabete açarak, birçok sanayi sektörünü bu rekabete kendilerini hazırlama yönünde teşvik etmiş olması, bu endişelerin büyük oranda yersiz olduğunu ortaya koymuştur.

1980'lerden bugüne ihracata dönük büyüme stratejisi çerçevesinde dış ticarete liberal politikaları benimseyen Türkiye, Gümrük Birliği ile dünya ekonomisi ve ticaretinde önemli bir bloğa ticari bütünleşmeyi gerçekleştirmiş ve iç pazarını uluslararası normlarla uyumlaştırmıştır²²⁹. Bu kapsamda Türkiye, uluslararası ticaret kuralları ile dış ticaretini yönlendirebileceği, çok fazla sayıda çağdaş mevzuatı, uygulama ve idari yapılanma bakımından önemli kurumları ekonomisine kazandırmıştır²³⁰. Dolayısıyla Türkiye bir taraftan AB pazarına diğer üçüncü ülkelere nazaran daha avantajlı giriş imkânı elde ederken diğer taraftan iç pazarını AB ve diğer üçüncü ülkelerin rekabetine açmıştır.

AB, ortaklık ilişkisi öncesinde de Türkiye için önemli bir ticaret ortağı olmuştur. Gümrük birliğine giriş yılında patlama yapan ithalat rakamları, daha sonra istikrarlı bir seyir izlemeye başlamıştır²³¹. Tablo 1 incelendiğinde, GB'nin işlerlik kazandığı 1996–2006 yılları arasındaki on yılda, AB'nin Türkiye'nin dış ticaret hacmindeki payının % 51,9'dan % 44,0'e düştüğü görülmektedir. Diğer yandan Türkiye gümrük birliğine geçişle birlikte üstlenmeyi kabul ettiği ortak gümrük

---

²²⁸ TÜİK verilerine göre, 2006 yılında GSMH 399,7 milyar dolar, dış ticaret hacmi 222,8 milyar dolardır.

²²⁹ Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2007, s.398.

²³⁰ Erdal, s.5.

²³¹ Faruk Şen, Çiğdem Akkaya ve Reyhan Güntürk, “ Gümrük Birliği, Türkiye'nin Lehine mi, Aleyhine mi?”, **2000 Yılıının Eşiğinde Avrupa ve Türkiye**, Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul, 1999, s.36.

tarifesi sonucunda çok sayıda serbest ticaret anlaşması yapmak durumundadır. Bu anlaşmalar Türkiye'ye, AB'nin Ortak Ticaret Politikası'na uyum sağlamanın ötesinde, sürdürülebilir ihracat artışı hedefi açısından da olumlu fırsatlar sunmaktadır²³². Bu bağlamda GB nedeniyle, AB'nin serbest ticaret anlaşması yaptığı ülkelerle serbest ticaret anlaşması yapmasıyla birlikte Türkiye'nin ticaret ortakları çeşitlenmiştir ve Türkiye'nin, coğrafi konumu nedeniyle çevre ülkeleriyle ticareti devam etmektedir. 2006 ilerleme raporu, Türkiye'nin açık bir ekonomi olmaya devam ettiğini belirtmektedir²³³.

Tablo 1: AB'nin Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Payı (%)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim
1968	45,4	51,4	49,1
1974	49,7	46,3	47,2
1980	44,7	29,8	33,8
1985	40,3	34,3	36,7
1993	47,5	37,2	40,7
1994	47,7	46,9	44,8
1995	51,2	47,2	48,7
1996	49,7	53,0	51,9
1997	46,6	51,2	49,6
1998	50,0	52,4	51,5
1999	53,9	52,6	53,1
2000	52,2	48,8	49,9
2001	51,4	44,2	47,3
2002	51,2	45,2	47,7
2003	51,8	45,7	48,2
2004	54,5	46,6	49,7
2005	52,3	42,1	46,1
2006	51,6	39,3	44,0

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı
1 Mayıs 2004'ten itibaren 25 üyeli AB

Halen Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı konumunda olan AB'ye 2006 yılında yapılan ihracatın genel ihracat içindeki payı % 51,6 iken, ithalat açısından bu oran % 39,3 olmuş ve böylece, AB son on yıldır Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olma özelliğini korumuştur. Diğer taraftan, AB'nin 2006yılı dış ticaret rakamlarına bakıldığında, Türkiye'nin, AB'nin ithalatı ve ihracatı bakımından sırasıyla % 2,9 ve

²³² Esra Uyanusta, "Gümrük Birliği'nin Kronik ve Akut Sorunları", **Kriter Türkiye-AB İlişkileri Haber-yorum Dergisi**, Sayı:16, Ekim 2007, ss.36-37.

% 3,9'luk paylarla 7. ve 5. sırada bulunduğu görülmektedir²³⁴. 1 Mayıs 2004 tarihinde 10 yeni üyenin AB'ye katılımı sonucu gerçekleşen genişleme, AB'nin Türkiye'nin ticaretindeki payını daha da arttırarak, 2004 yılında Türkiye'nin ithalat ve ihracatında AB'nin payında 2-3 puanlık artışları beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin ticarete açıklığı son derece artmıştır. Malların ve hizmetlerin ihracat ve ithalatı 2005 yılında GSYİH'nin % 63'ünü oluşturmuştur.

Tablo 2:Türkiye'nin Dış Ticaretinin Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (%)

	1995	1996	2000	2003	2004*	2005*	2006*
<i>İhracat</i>							
AB	51.2	49.7	52.2	51.8	54.5	52.3	51.6
AB dışındaki ülkeler	48.8	50.3	47.8	48.2	45.5	47.7	48.4
<i>İthalat</i>							
AB	47.2	53.0	48.8	45.7	46.6	42.1	39.3
AB dışındaki ülkeler	52.8	47.0	51.2	54.3	53.4	57.9	60.7

AB-25

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı

Tablo 2'de Türkiye'nin Dış Ticaretinin Ülke Gruplarına Göre Dağılımına bakıldığında, AB ülkelerine ihracatın payı 2005'deki % 52,3'lük orandan 2006'da % 51,6'ya gerilemiş; ancak komşu ülkeler bölgede artan istikrardan yararlanmışlardır. AB'den ithalatın toplam ithalata oranı 2005'deki % 42,1 seviyesinden, Türkiye'nin AB dışındaki ülkelere enerji ihracat oranının artmasına bağlı olarak % 39,3'e düşmüştür. AB, Türkiye'nin en büyük ticari ortağı olmayı sürdürmüştür; ancak diğer pazarlar da önem kazanmaktadır²³⁵.

2006 yılı itibariyle Türkiye-AB arasındaki ticaret hacminin 1996 yılındaki 34,7 milyar dolar seviyesinden yüzde 182'lik artışla 97,9 milyar dolara ulaştığı

²³³ Avrupa Komisyonu, "Türkiye 2006 İlerleme Raporu", Brussels, 8. December 2006, s.31.

²³⁴ Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2007, s.398.

²³⁵ İKV. "2007 Türkiye İlerleme Raporu", s.37.

görülmektedir. Bu dönem içerisinde AB'den yapılan ithalatın 1996 yılındaki 23,2 milyar dolardan, 2006 yılında 26,6 milyar dolara yükseldiği, buna mukabil 2001 de ekonomide yaşanan daralmaya paralel olarak 18,3 milyar dolar seviyesine gerilediği görülmektedir. 2002 yılından itibaren ekonomideki toparlanma ve milli gelirdeki artışla birlikte AB'den yapılan ithalat artarak, 2006 yılında 53 milyar dolara ulaşmıştır. AB'ye ihracat ise, Gümrük Birliği sonrası dönemde yıllar itibariyle istikrarlı bir artış eğilimi içerisinde 1996'daki 11,5 milyar dolardan, 2006 yılında 43,9 milyar dolar seviyesine yükselmiştir²³⁶. Türkiye, 2006 yılında AB'den 53,9 milyar dolarlık ithalat, AB'ye 43,9 milyar dolarlık ihracat yaptı. Söz konusu dönemde toplam 10 milyar dolar dış ticaret açığı oluştu²³⁷.

Avrupa Birliği'nin AB dışı ihracatında, ilk 3 sırayı ABD, İsviçre ve Rusya almaktadır. Sıralamayı Çin, Japonya ve Türkiye takip etmektedir. ABD, İsviçre, Rusya, Çin, Japonya ve Türkiye'nin payları 2005 yılında sırasıyla % 23,49; % 7,65; % 5,28; % 4,84; % 4,08 ve % 3,91'dir²³⁸. Türkiye'nin AB ticaretindeki payı, AB'nin Türkiye'nin ticaretindeki payı ile rakamsal olarak kıyaslandığında oldukça az bir oran gibi görünmektedir. Ancak, sıralamada sadece ABD (% 23,49) diğer ülkelerden büyük bir farkla ayrılmaktadır. İkinci sırada gelen İsviçre'nin payı ancak % 7,65'dir. Türkiye % 3,91 ile kendisinden önceki Çin ve Japonya'ya yakın bir paya sahiptir. İstatistikler, Türkiye ve AB'nin birbirleri için önemli ticaret ortakları olmayı sürdürdüğünü göstermektedir.

Tablo 3'de görüldüğü üzere bu zaman zarfında Türkiye'nin AB'nin ithalat ve ihracatındaki payı artış göstermiştir. Gümrük birliğinin kurulmasından sonra Avrupa Birliği'nin özellikle, İthalatında ihracatına oranla Türkiye'nin payının istikrarlı bir şekilde artış gösterdiği görülmektedir. Tüm bu gelişmeler GB ile birlikte AB-Türkiye ticaretinin hızlı bir bütünleşme sürecine girdiğinin göstergesi olarak yorumlanabilir²³⁹.

²³⁶ Dış Ticaret Müsteşarlığı., (2007), s.398

²³⁷ Ankara Ticaret Odası, "Gümrük Birliği Kanburu raporu", <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1054&l=1>, (25.3.2007).

²³⁸ Dış Ticaret Müsteşarlığı "Avrupa Birliği'nin İhracatında Belli Başlı Ülkeler ve Türkiye'nin Yeri", http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/EuromedEntegrasyonDb/ABnin_dis_tic.xls, (14.3.2007).

Tablo 3:Avrupa Birliği'nin İthalat ve İhracatında Türkiye'nin Payı (%)

Yıl	AB'nin Toplam İhracatında Türkiye'nin Payı (%)	AB'nin Toplam İthalatında Türkiye'nin Payı (%)
1995	2.36	1.70
1996	2.92	1.76
1997	3.10	1.77
1998	3.05	1.92
1999	2.71	1.96
2000	3.18	1.71
2001	2.08	1.99
2002	2.44	2.23
2003	2.88	2.46
2004*	3.90	3.18
2005*	3.91	3.13

*AB-25

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı

AB'de dönem dönem gözlenen ekonomik durgunluğa, AB pazarında üçüncü ülkelerin artan rekabetine ve AB genişleme süreçleri ile birlikte AB içi ticarete yaşanan artışa rağmen, Türkiye'nin 1996-2006 döneminde hemen her yıl için Birliğe yönelik ihracatında gözlenen artış, AB'nin Türkiye için istikrarlı bir Pazar olduğunu ortaya koymaktadır. Yine bu dönemde küresel ekonomik kriz ile birlikte üçüncü ülkelere yönelik ihracatta yaşanan gerileme, Birliğe üye ülkelere yönelik ihracatta gözlenen artış ile dengelenmiştir.

GB'den sonra Türk mallarının AB ile rekabet edemeyeceği ve ekonomide yapısal sorunların ortaya çıkacağı öngörüsü de; yine kısmen yanlış veya eksik varsayımlarından ve kısa vadeli hesaplarından dolayı tam doğru olarak değerlendirilemez. Zira genele bakıldığında bazı istisnalar dışında Türkiye ile AB arasında ticari işbirliğinde, rekabet eden mallar yerine birbirini tamamlayan

²³⁹ Faruk Şen, "Türkiye-AB İlişkilerinin Beş Temeli ve Bu Çerçeve de Türkiye'nin Tam Üyelüğünün AB'ye Olası Etkilerinin Tahmini", **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine: Ekonomi-Politik Tezler**, Ed. İrfan Kalaycı, Beta Basım AŞ., İstanbul, 2006, s.71.

mallardan oluşan bir ticaretin hâkim olduğu görülmektedir. Yani Türkiye tekstil ürettiği makineyi AB'den ithal ederken, bu makinelerle ürettiği malları AB'ne pazarlamaktadır. Bu sebepten esas sorun AB ile girilecek doğrudan rekabette değil, AB pazarına aynı malları satan diğer ülkelerle yaşanan rekabettir. Dolayısıyla bu durumda AB ile gümrüksüz ticaret yapabilme avantajı, Türkiye'nin üçüncü ülkeler karşısındaki rekabet konumunu olumlu etkilemektedir²⁴⁰.

Türkiye-AB ticaretinin sektörel gelişimine bakıldığında ise, Türkiye'nin ihracatında demir çelik gibi geleneksel mal gruplarının dışında beyaz eşya, otomotiv sanayi gibi katma değeri yüksek ve istihdam açısından ekonomi içerisinde önemli yer tutan sektörlerin ağırlığının arttığı ve bu sektörlerde gerek Avrupa gerekse dünya pazarlarındaki rekabet gücünün olumlu bir şekilde geliştiği gözlenmektedir. Geleneksel ihraç ürünleri haricinde gözlenen artış, ihracatın mal bazında çeşitlendirilmesinin mümkün olduğunu göstermekte olup, tekstil ve demir-çelik gibi geleneksel sektörler haricinde yeni sektörlerde AB pazarındaki payın artması ihracattaki yapısal değişimin de bir göstergesidir²⁴¹.

Özetle, Gümrük Birliği'nin kurulmasının ertesindeki ilk yıllarda, Türkiye'nin ithalatının, ihracatından daha hızlı arttığı gözlenmekle birlikte, ithalattaki artışın iç ve dış makro ekonomik gelişmelere bağlı bir seyir izlediği, özellikle ekonominin daraldığı dönemlerde ithalatta buna paralel düşüşler yaşandığı, ekonomik büyümenin canlandığı dönemlerde ise, paralel gelişmelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Diğer taraftan Gümrük Birliği'nin kurulması ertesindeki ilk yıllarda, uluslararası piyasalarda yaşanan mali krizlerin (Asya ve Rusya Krizleri) etkisiyle, dış pazarların daralması ve rekabet koşullarının ağırlaşmasının önemli payı olduğu gibi, sonraki yıllarda özellikle döviz kuru, faiz ve yatırımlar bakımından yaşanan olumsuz gelişmelerin de etkisiyle ihracatın beklenen sıçramayı gerçekleştirmediği değerlendirilmeleri yapılmaktadır²⁴². Ancak AB ülkelerinde yaşanan durgunluktan ve gerek Rusya'daki gerekse Uzak Doğu krizlerinden fazlasıyla etkilenen Türkiye'nin;

---

²⁴⁰ Şen ve Diğerleri, ss.37–38.

²⁴¹ Dış Ticaret müsteşarlığı, 2007, s.400.

²⁴² Dış Ticaret müsteşarlığı, 2007, s.401.

pek de başarılı olmayan dış ticaret dengesinin tek sorumlusu olarak GB'nin görülmesi pek de adaletli değildir²⁴³.

2001 yılı başında uygulamaya konulan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” çerçevesinde uygulanan kur politikası, dış ticaret dengesinin iyileştirilmesi yönünde katkı sağlamış ve bu sayede, AB ile ticarete mevcut dengesizliğin de bir ölçüde giderilmesi mümkün olmuştur. Zira 2001 yılına ait veriler AB ile ticarete açığın gerileyerek iki milyar dolar seviyesine düştüğünü göstermektedir ve bununla beraber 2002–2006 döneminde Türkiye ekonomisi yüksek bir büyüme performansı göstermiştir. Bu çerçevede, milli gelirdeki artış ithal mallara talebi yükseltmiş, ekonomik büyüme sonucu ivme kazanan imalat sanayi üretimi de ithal girdi talebini artırmıştır. 2006 yılında Türkiye-AB ticaret açığı 10 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır²⁴⁴.

Türk sanayini yoğun uluslararası rekabet ile karşı karşıya bırakan Gümrük Birliği'nin, yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye'nin yenedünya düzeni ile bütünleşmesini sağlayacak zorlayıcı bir süreci de başlattığını göstermektedir. Bu yönde sektörler, dinamik yapıları ve üretimdeki esneklikleri sayesinde, AB'den ciddi bir mali yardım almaksızın rekabet ortamına uyum sağlayabilmiştir ve Gümrük Birliği kapsamında AB standartları ve teknik mevzuatına uyum sağlanmasına yönelik atılan adımlar, Türkiye'de sanayi altyapısının modernleşmesine ve sadece AB pazarında değil üçüncü ülke pazarlarında da, rekabet gücünün artmasına imkân sağlamıştır²⁴⁵.

2.6. GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TAM ÜYELİK SÜRECİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Türkiye-Avrupa Birliği Gümrük Birliği süreci 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşmasıyla saptanmış ve aşamaları 1970 tarihinde imzalanan Katma Protokol ile belirlenmiş bir süreçtir. Bu aşamanın tamamlanmasını izleyecek dönemde taraflar arasındaki ilişkiler daha üst düzeyde bir bütünleşmeye doğru gelişecektir. Bu gelişim bir yandan hukuk sistemlerinin birbirine yaklaştırılması, diğer yandan ekonomik politikaların koordine edilmesi suretiyle, malların yanı sıra, diğer üretim faktörlerinin

---

²⁴³ Şen, s.71.

²⁴⁴ Dış Ticaret müsteşarlığı, 2007, s.402.

kademeli olarak serbest dolaşıma girmesi biçiminde gerçekleşecektir bu gerçekleşmenin düzeyi, en geç, taraflar arasında bir “ortak Pazar” kurulması aşamasına geldiğinde Türkiye’nin Avrupa Topluluklarına üyeliği konusundaki müzakereler başlayacaktır²⁴⁶. Bu itibarla AB ile bütünleşme sürecinde ilk veya ön aşama olan Gümrük Birliği’nin tam üyelik süreci üzerindeki etkileri incelenirken öncelikle 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı’nın içeriği getirdiği yükümlülükler açısından değerlendirilmelidir.

Türkiye ve Avrupa Topluluğu arasında kurulan GB, Türkiye’nin Topluluk düzenlemelerini benimsemesi esasına dayanır. Dolayısıyla ilişki her ne kadar ikili bir ilişki ise de, belirleyici olan Topluluk Hukukudur. Türkiye-Avrupa Topluluğu gümrük birliğinde, Topluluk mevzuatının belirleyiciliği iki şekilde kendini göstermektedir. Bunlardan ilki, Türkiye’nin, Topluluk’ ta bugün yürürlükte olan düzenlemeleri kabul etme veya ilerde Topluluk düzenlemeleri ile çelişecek hukukî düzenlemeleri kabul etmeme yükümlülüğüdür. Bu yükümlülükler “durağan” (statik) yükümlülüklerdir. Bu yükümlülüklerin içeriği ve sınırları bellidir. Buna karşılık ikinci tip yükümlülük ise, Topluluğun kendi mevzuatında ilerde yapacağı değişiklikleri Türkiye’nin benimsemesi yükümlülüğüdür ki, buna da “değişken” (dinamik) yükümlülükler denilmektedir. Bu ikinci tip yükümlülükte, Türkiye’nin yapması gerekenler, Topluluk mevzuatında ilerde ortaya çıkabilecek değişikliklere bağlıdır. Değişken yükümlülükler 1/95 sayılı kararın getirdiği bir yeniliktir. Ancak bu yükümlülüklerin varlığı, kurulmuş olan gümrük birliği ilişkisinin doğal bir sonucudur²⁴⁷.

1/95 sayılı kararda, Türkiye’nin, gerek kararın yürürlüğe giriş tarihi itibarıyla, gerekse yürürlüğe giriş tarihinden sonra belli bir zaman dilimi içinde yerine getirmesi gereken çok sayıda durağan yükümlülük sayılmıştır²⁴⁸. Türkiye-Avrupa Topluluğu arasında GB’nin kurulması için Katma Protokol’ de öngörülen ve bir indirim takvimine bağlanan âkit taraflar arasında gümrük vergileri ve eş etkili vergilerin kaldırılması, miktar kısıtlamalarının kaldırılması ve Türkiye’nin Topluluk ortak

²⁴⁵ Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2007, s.403

²⁴⁶ Tuğrul Arat, “Avrupa Birliği İle Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliğinin Yeri”, **A.Ü.Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:44, Sayı: 1-4, 1995, s.591.

²⁴⁷ Özen, Kasım-Aralık 2000, ss.1145-1146.

gümrük tarifesine uyumu, 1/95 sayılı kararın 4,5,6,13/1²⁴⁹ maddelerinde durağan nitelikli bir yükümlülük olarak kararın yürürlüğe girdiği tarih itibariyle bağlayıcı olacağı şeklinde hükme bağlanmıştır. Nihayetinde Türkiye 1 Ocak 1996 tarihi itibariyle bu yükümlülüklerini yerine getirmiş ve bu şekilde Türkiye Avrupa Topluluğu arasında GB yaşama geçirilebilmiştir²⁵⁰.

Avrupa Topluluğu ile Türkiye arasında malların serbest dolaşımını tam olarak gerçekleştirmek için, teknik engeller olarak adlandırılan, standart ve mevzuat farklılıklarının da ortadan kaldırılması gerekmiştir. Bu amaçla 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 8/1. maddesine göre teknik engellerin kaldırılması ile ilgili AT mevzuatının Türk mevzuatına aktarılması için, kararın yürürlüğe girdiği 1 Ocak 1996'dan itibaren beş yıllık bir süre söz konusudur. 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 8/2. maddesinde, hangi Topluluk belgelerinin Türk mevzuatına aktarılacağı konusuna açıklık getirilmiş ve "bu belgelerin listesi ile bunların Türkiye tarafından uygulamaya konmasına ilişkin koşullar ve ayrıntılı düzenlemeler, bu kararın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde Ortaklık Konseyi kararıyla belirlenir" hükmü getirilmiştir. Bu hukuksal düzenleme doğrultusunda, 4 Haziran 1997 tarihinde Brüksel'de yapılan Ortaklık Konseyi toplantısında kabul edilen 2/97 sayılı karar²⁵¹ ile 8/1. maddede işaret edilen belgeler listesi ve uygulanma esasları saptanmıştır²⁵².

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararının 12.maddesi²⁵³, Türkiye'nin, AT ticaret politikasına uyumu için Türk mevzuatının Topluluk mevzuatı ile uyumlu duruma getirilmesi gerektiğini hükme bağlamıştır. Söz konusu madde Türkiye'nin üçüncü ülkelerle olan ticaretinde uygulanmak üzere, Topluluğun ticaret politikası düzenlemelerine "özü itibariyle benzer nitelikte" (substantially similar) hükümleri taşıyan hukuk belgelerini kabul etmesini hükme bağlamıştır.12. maddede, bu

---

²⁴⁸ Özen, Kasım-Aralık 2000, ss.1146–1149.

²⁴⁹ 1/95 sayılı kararın 4,5,6,13/1 maddeleri için bkz., DPT, 2001, ss.179–183.

²⁵⁰ Özen, Kasım-Aralık 2000, s.1146.

²⁵¹ 2/97 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı için bkz., DPT, 2001, s.265.

²⁵² Özen, Kasım-Aralık 2000, ss.1146–1147.

²⁵³ 1/95 sayılı kararın 8 maddesi için bkz., DPT, 2001, ss.181–182.

konuyla ilgili Türkiye'nin kabul etmesi gereken Topluluk düzenlemeleri tek tek sayılmıştır²⁵⁴.

1/95 sayılı kararın 16/1. maddesinde²⁵⁵ Türkiye'nin kararın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş yıl içinde, Topluluğun tercihli gümrük rejimine aşamalı olarak uyum sağlayacağı hükme bağlanmıştır. Ayrıca Türkiye, kendi gümrük mevzuatını, Topluluğun otonom rejimi ve üçüncü ülkelerle yaptığı tercihli ticaret anlaşmaları ile de uyumlu hale getirecektir²⁵⁶. 1/95 sayılı kararın 10 no'lu eki²⁵⁷, 16/1. maddede sözü geçen otonom rejimler ve tercihli anlaşmalar konusuna açıklık getirmiş ve Türkiye'nin beş yıllık süre içinde kabul etmesi gereken otonom rejimlerle, yapması gereken tercihli anlaşmaları tek tek sıralamıştır.

10 no'lu ekte belirtilen Türkiye'nin kabul etmesi gereken "Topluluk Otonom Rejimleri" şunlardır. Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi, "İşgal Altındaki Topraklar" menşeli mallara uygulanan rejim, Ceuta ve Malilla menşeli mallara uygulanan rejim, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Slovenya ve Makedonya Cumhuriyetleri menşeli mallara uygulanan rejim bu kapsamdadır. 10 No'lu ekte belirtilen ve Türkiye'nin uyum sağlaması gereken tercihli anlaşmaları ise şu şekilde sıralamak mümkündür. Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti ile imzalanan Avrupa Anlaşmaları, Faroe Adaları ile Serbest ticaret Anlaşması, Kıbrıs ve Malta ile Ortaklık Anlaşmaları, Estonya, Letonya ve Litvanya ile Serbest Ticaret Anlaşmaları, İsrail ile Anlaşma, Cezayir, Fas ve Tunus ile Anlaşmalar, Mısır, Ürdün, Lübnan ve Suriye ile Anlaşmalar, İsviçre ve Lihtensteyn ile Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşmasıdır.

Türkiye gümrük hükümleri konusunda pek çok Topluluk mevzuatını temel alan düzenlemeleri, kendi mevzuatında gerçekleştirme yükümlülüğü altına girmiştir. Bu düzenlemeler arasında; Taklit malların serbest dolaşıma sokulmasını yasaklayan önlemler getiren (EEC) 3842/86 sayılı ve 1 Aralık 1986 tarihli Konsey Tüzüğü ile onun uygulama hükümlerini belirleyen (EEC) 3077/87 sayılı ve 14 Ekim 1987 tarihli Komisyon Tüzüğü; Topluluğun gümrük vergisi bağışıklığını düzenleyen (EEC)

²⁵⁴ Özen, Kasım-Aralık 2000, s.1147.

²⁵⁵ 1/95 sayılı kararın 16/1 maddesi için bkz., DPT, 2001, ss.183–184.

²⁵⁶ Özen, Kasım-Aralık 2000, s.1147.

918/83 sayılı ve 28 Mart 1983 tarihli Konsey Tüzüğü ile onun uygulama hükümlerini belirleyen (EEC) 2287/83, (EEC) 2288/83, (EEC) 2289/83 sayılı ve 29 Temmuz 1983 tarihli Komisyon Tüzükleri; Ortak gümrük tarifesininin 51. faslında ve 53–62. fasıllarında bulunan ve Topluluğa ithal edilen bazı tekstil ürünleri için menşe belgeleri ve bu belgelerin kabulüyle ilgili (EEC) 616/78 sayılı Konsey Tüzüğü yer almıştır²⁵⁸.

Yine 1/95 sayılı Ortaklık konseyi kararının 28/1. maddesi uyarınca Türkiye'nin; Malların menşei, Malların gümrük değeri, Malların gümrük birliği alanına girişi, Gümrük beyannamesi, Serbest dolaşıma giriş, Ekonomik etkisi olan gümrük işlemleri ve erteleme rejimleri, Malların dolaşımı, Gümrük borcu, İtiraz hakkı konularını, Birlik Gümrük Kodu'nu oluşturan 12 Ekim 1992 tarih ve (EEC) 2913/92 sayılı Konsey Tüzüğü ile onun uygulama hükümlerini belirleyen 2 Temmuz 1993 tarih ve (EEC) 2454/93 sayılı Komisyon Tüzüklerini esas alarak kendi mevzuatında düzenlemesi gereği öngörülmüştür²⁵⁹.

Fikri, sınaî ve ticari mülkiyetin korunması konusunda, 1/95 sayılı kararın 8 no'lu eki²⁶⁰ Türkiye'yi pek çok uluslararası antlaşmaya taraf olma zorunluluğu altında bırakmıştır. Uluslararası antlaşmaların yanı sıra, 8 no'lu ek; fikri, sınaî ve ticari mülkiyetin korunması, patent, ticaret ve hizmet markaları vb. konulardaki Topluluğun hukuksal düzenlemelerinin aynen Türkiye tarafından yürürlüğe konulmasını hükme bağlamıştır²⁶¹.

Mevzuatın yakınlaştırılması başlığı altında düzenlenen bir başka konu rekabet mevzuatıdır. Türkiye, GB'nin yürürlüğe girmesinden önce 1/95 sayılı kararın 39/2a maddesiyle²⁶², AT Antlaşması'nın 85 ve 86. (yeni 81 ve 82)²⁶³ maddelerinde yer alan, tröst ve kartel oluşumuna yönelik uygulamaları yasaklamak amacıyla ulusal bir mevzuatı kabul etme güvencesini vermiştir. Türkiye, 7.12.1994 tarih ve 4054 sayılı

---

²⁵⁷ 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararınının 10 no'lu eki için bkz. DPT, 2001, s.242.

²⁵⁸ Özen, Kasım-Aralık 2000, s.1148.

²⁵⁹ DPT,2001, s.187.

²⁶⁰ DPT,2001, ss.236–240.

²⁶¹ Özen, Kasım-Aralık 2000, s.1148.

²⁶² 1/95 sayılı kararın 39. maddesi için bkz., DPT,2001, s.192.

²⁶³ 81 ve 82. maddeler için bkz., İKV, **Amsterdam Antlaşması: Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları**, No:162, İstanbul, Haziran 2000, ss.22–23.

“Rekabetin Korunması Hakkında Kanun”u kabul ederek bu yükümlülüğü yerine getirmiştir. Ayrıca, 39/2b maddesiyle de GB’nin yürürlüğe girmesinden önce, rekabetin korunmasıyla ilgili kuralları etkili biçimde uygulayacak bir “Rekabet Kurulu” oluşturulması Türkiye’nin yükümlülükleri altında sayılmıştır. Türkiye, bu yükümlülüğünü önemli bir gecikmeyle de olsa yerine getirmiş ve bir “Rekabet Kurumu” oluşturmuştur. Kurumun çalışma usul ve esasları 1997 yılında çıkartılan bir yönetmelik ile hükme bağlanmıştır.

Devlet yardımları konusunda, “tekstil ve hazır giyim sektörü” ile bunun dışında kalan sektörler arasında bir ayırım yapılmıştır. Tekstil ve hazır giyim konusunda verilen tüm yardımların, GB’ ne girilmesi öncesinde, AT Antlaşması’nın 92 ve 93. (yeni 87 ve 88)²⁶⁴ maddeleriyle belirlenen Birlik düzenlemelerine uygun hale getirilmesi hükme bağlanırken (md. 39/2c), diğer yardımlar konusundaki uyum çalışmaları için Türkiye’ye, 1/95 sayılı kararın yürürlüğe girmesinden itibaren iki yıllık bir süre tanınmıştır (md.39/2d). 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararının 42. maddesiyle Türkiye’ye, GB’nin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren ikinci yılın sonuna kadar, devlet tekelleri ile ilgili düzenleme yapma yükümlülüğü getirilmiş ve Türkiye de, Ortaklık konseyi tarafından belirlenen takvim ve koşullar çerçevesinde, ticari nitelikteki devlet tekellerinin üye devletler ve kendi vatandaşları arasında, malların üretim ve pazarlanmasına yönelik koşullarla ilgili ayrımcılık yaratmamasını sağlama yükümlülüğünü kabul etmiştir²⁶⁵.

1/95 sayılı kararın değişik başlıkları altında değişken yükümlülükler söz konusudur. Özellikle “GB’nin işleyişiyle ilgili alanlar” kavramı kapsamında yapılan düzenlemeler değişken yükümlülüklerin tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Bu yükümlülüklerden Ortak Gümrük Tarifesi’ne (OGT) uyum sürecinin ikinci aşaması olan, ilerde OGT’ de yapılacak değişikliklere uyum yükümlülüğü 1/95 sayılı kararın 13/2. maddesinde belirtildiği gibi; “Türkiye, gereken her durumda gümrük tarifelerini Ortak Gümrük Tarifesi’ndeki değişiklikleri yansıtacak biçimde uyarlar.” şeklinde getirilmiştir. Söz konusu kararın 13/2. maddesi ile hükme bağlanan Türkiye’nin, Topluluk OGT değişikliklerini kabul etme

²⁶⁴ 87 ve 88. maddeler için bkz.; İKV, Haziran 2000, ss.24–25.

²⁶⁵ Özen, Kasım-Aralık 2000, ss.1148–1149.

yükümlülüğü 14/1. ve 14/2.maddeler²⁶⁶ ile tamamlanmıştır. Sonuç olarak Türkiye (korunma hükümleri saklı kalmak koşuluyla), Topluluk OGT’deki değişiklikleri, kendisi bu değişiklik kararında söz sahibi olmamakla birlikte kabul etmek zorundadır²⁶⁷.

1/95 sayılı Ortaklık konseyi kararının 39/2a maddesi²⁶⁸ ile Türkiye, AT’nin blok muafiyet rejimi ile ilgili gelecekte yapacağı değişikliklere uyma yükümlülüğü altına girmiştir. 1/95 sayılı Ortaklık konseyi kararının 39/2c ve 39/2d maddeleri²⁶⁹ devlet yardımları konusunda Türkiye’yi değişken bir yükümlülük altına sokmuştur. AT, gerek tekstil ve giyim sektörüne verilen devlet yardımları, gerekse tekstil dışındaki sektörler için geçerli olan tüm yardım programları konusunda, mevzuatında bir değişikliğe giderse bu durumu önceden Türkiye’ye bildirecek. Türkiye ise AT’nin söz konusu mevzuat değişikliğine ilişkin bilgilerin verilmesini izleyen bir yıl içinde mevzuatını yeni duruma uygun hale getirecektir²⁷⁰.

1/95 sayılı kararın 41. maddesi²⁷¹ ile “kamu ve diğer teşebbüslere verilen özel ve münhasır yetkiler ile ilgili kurallar” konusunda, Türkiye’nin yapacağı uyum çalışmaları sırasında gözönünde bulundurması gereken kaynaklar arasında AT’nin ikincil mevzuatı ve bu mevzuat üzerinde geliştirilen içtihat hukuku ilkelerini de saymıştır. AT Hukuku’nun ikincil mevzuatı ve bu mevzuat üzerinde Avrupa Toplulukları Adalet Divanı’nın yorumları, bugünden yarına değişecek hukuki düzenlemelerdir. Dolayısıyla Türkiye, AT Hukuku içinde değişken özellik taşıyan söz konusu hukuki düzenlemelere, ilerde de uyum sağlama yükümlülüğünü kabul etmiştir²⁷².

1/95 sayılı kararın 54/1. maddesi ile 54/2. maddesinde²⁷³ belirtilen “GB’nin işleyişiyle Doğrudan İlgili Alanlar”da Türkiye’ye, AT’nin ilerde kabul edeceği yeni hukuki düzenlemeler çerçevesinde kendi mevzuatında değişiklik yapma

---

²⁶⁶ 1/95 sayılı kararın 14/1.ve 14/2. maddeleri için bkz., DPT, 2001, s.183.

²⁶⁷ Özen, Kasım-Aralık 2000, ss.1149–1150.

²⁶⁸ 1/95 sayılı kararın 39/2a. Maddesi için bkz., DPT,2001, s.192.

²⁶⁹ 1/95 sayılı kararın 39/2c ve 39/2d. Maddeleri için bkz., DPT,2001, ss.192–193.

²⁷⁰ Özen,Kasım-Aralık 2000, s.1151.

²⁷¹ 1/95 sayılı kararın 41. maddesi için bkz., DPT,2001, s.194.

²⁷² Özen, Kasım-Aralık 2000, s.1151.

²⁷³ 1/95 sayılı kararın 54/1–2. maddesi için bkz., DPT, 2001, s.198.

yükümlülüğü getirilmiştir. Ayrıca bu alanları gereklilik durumunda genişletmeye Ortaklık Konseyi yetkili kılınmıştır. 1/95 sayılı kararın 54/1 maddesinde öngörülen, AT'nin hazırladığı GB'nin işleyişi ile doğrudan ilgili yeni mevzuatın Türkiye tarafından benimsenmesi yükümlülüğü 55 ve 56 maddelerde²⁷⁴ düzenlenmiştir. Burada Türkiye'nin tek taraflı bir yükümlülüğü söz konusudur. "Türkiye'nin tek taraflı olarak kendi mevzuatını değiştirmesi sürecinde, AT mevzuatı ile uyum konusunu gözetme" yükümlülüğü 1/95 sayılı kararın 57.²⁷⁵ maddesinde düzenlenmiştir²⁷⁶.

Aşağıdaki bölümlerde 1 Ocak 1996 tarihi itibarıyla yaşama geçen Türkiye-AB gümrük birliğinin, Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üyeliğini ne yönde etkileyebileceği tartışılacak ve tam üyelik hedefinin ortadan kalkması durumunda gümrük birliğinin geleceği tartışılacaktır.

2.6.1 Tam Üyeliği Hızlandırıcı Bir Etki Olarak Gümrük Birliği

Gümrük birliği süreci nihai hedefi açısından AB ve Türkiye tarafından farklı şekilde yorumlanmıştır. AB gümrük birliğini tam üyelikle bağlantılı görmezken Türkiye tarafından gümrük birliği, tam üyelik sürecinde bir aşama olarak görülmüştür²⁷⁷. Ankara Anlaşması, Türkiye'nin tam üyeliği öncesinde malların, kişilerin, hizmetlerin serbest dolaşımının aşamalı şekilde yaşama geçirilmesini hedeflemiştir. Malların serbest dolaşımı başta olmak üzere, ortaklık anlaşmasının diğer hedeflerine de ulaşan bir Türkiye için tam üyelik ortaklık ilişkisinin mantıksal bir devamıdır. Ankara Anlaşmasınının 28. maddesi²⁷⁸ de Türkiye'ye verdiği tam üyelik perspektifi ile bunu açıkça dile getirmiştir.

Gümrük birliğinin yapısal kurgusuna ve işleyiş şekline bakıldığında, tam üyelik hedefi olmayan bir ülke için, gümrük birliği şeklinde bir ekonomik bütünleşme hedefi belirlemenin çok da doğru olmadığı sonucuna varmak mümkündür. Gümrük birliği, tam üye olmayan ancak AB ile gümrük birliğine girmiş

²⁷⁴ 1/95 sayılı kararın 55 ve 56. maddeleri için bkz., DPT, 2001, ss.198–199.

²⁷⁵ 1/95 sayılı kararın 57 maddesi için bkz., DPT,2001, s.199.

²⁷⁶ Özen, Kasım-Aralık 2000, ss.1151–1152.

²⁷⁷ Eralp, s.238.

²⁷⁸ "Anlaşmanın işleyişi, Topluluğu kuran Anlaşmadan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye'ce üstlenilebileceğini gösterdiğinde, âkit taraflar, Türkiye'nin Topluluğa katılması olanağını incelerler."

bir ülke için, Birliğin ortak ticaret politikasına uyum yükümlülüğünü beraberinde getirir. Buna karşılık tam üye olmayan gümrük birliği tarafı ülke, ortak ticaret politikasının saptanmasında söz konusu olan karar süreçlerinde oy hakkına sahip değildir. Dolayısıyla AB'ye tam üye olmayan ülke, ulusal dış ticaret politikasını serbestçe belirleme yetkisini kaybeder. Bu nedenden ötürü, AB sadece tam üyelik hedefi olan ülkelerle gümrük birliği temeline dayanan ortaklık anlaşmaları yapmıştır. Hatta 1990'lı yıllara gelindiğinde, AB tam üyelik hedefi olan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle bile gümrük birliği yerine serbest ticaret anlaşmalarına dayanan ortaklık anlaşmaları imzalamayı tercih etmiştir.

AB ile gümrük birliğine dayanan bir ortaklık ilişkisine girmiş bir devlet, Birlik müktesebatının çok önemli bir kısmını kendi hukuk sistemine aktarmak ve bunu uygulamak yükümlülüğü altına da girmiştir. Dolayısıyla AB ile gümrük birliği ilişkisine giren bir devlet Avrupa Birliğine tam üyeliğin bir sonucu olarak ortaya çıkan Birlik müktesebatını (acquis communautaire) üstlenme yükümlülüğünün de çok büyük bir kısmını üstlenmiş olacaktır. Dolayısıyla Ortaklık konseyi Kararı ile 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Birliği, Avrupa Birliği müktesebatına uyum konusunda²⁷⁹, Türkiye açısından bir süreci başlatmış ve kısmen de olsa bir deneyim sağlamıştır²⁸⁰. Kazanılan bu deneyim, Türkiye açısından tam üyeliği hızlandıran avantajlı bir durum olarak da değerlendirilebilir²⁸¹.

Türkiye'nin, AB ile gerçekleştirdiği gümrük birliği, öte yandan, Kopenhag Kriterlerinden ekonomik kriterlerin de yerine getirildiğinin de üstü örtülü bir ifadesidir. Kopenhag Kriterlerinin ikincisi olan ekonomik kriterler, "işleyen bir Pazar ekonomisine ve ayrıca, AB içindeki rekabet baskısı ve Pazar güçleri ile başedebilme yeteneğine sahip olma"yı gerektirmektedir. Dolayısıyla gümrük birliği süreci tam rekabet koşullarıyla, işleyen bir piyasa ekonomisinde belirlenen standartlara uygun kaliteli üretime yönelik bir yapılanma gerektirmiştir.

---

²⁷⁹ Karluk, 1997, ss.469-481.

²⁸⁰ Ünal Tekinalp ve Gülören Tekinalp, **Avrupa Birliği Hukuku**, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ., 2.Baskı, İstanbul, 2000, s.60.

²⁸¹ Kamuran Reçber, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üye Adayı Olarak Kabul Edilmesine Hukuksal Açıdan Bir Bakış", **A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Ekim-Aralık, 2001, s.159.

Gümrük Birliği ulusal ve uluslararası düzeyde rekabet kapasitesinin artırılması için yapılan çalışmalara çerçeve oluştururken, üretim kalitesi ve tüketici memnuniyetinin sağlanması yönünde değişikliklere de yol açmıştır. GB ile Türk sanayi, ileri teknoloji kullanan AB firmaları ile yoğun bir rekabet içine girmiş, bu süreç firmalarımızı teknoloji geliştirmeleri ve AR-Ge faaliyetlerini artırmaları yönünde teşvik etmiştir. Ayrıca AB teknik mevzuatına ve standartlarına uyum çerçevesinde yerine getirilen yasal ve idari düzenlemeler, Türk sanayinin üretim anlayışının köklü bir değişim içine girmesini sağlamıştır. GB çerçevesinde gerçekleştirilen mevzuat uyumu, hem ülkemizin ihtiyaç duyduğu kapsamlı yapısal reformların, Rekabet Kurumu vb. kurumsal yapıların oluşumunu sağlamakta ve AB katılım müzakereleri sırasında Kopenhag Kriterlerinden Mevzuat Uyumu Kriterinin yerine getirilmesi açısından Türkiye'nin işini büyük ölçüde kolaylařtırmaktadır²⁸².

Özetlemek gerekirse Türkiye-AB gümrük birliği iki açıdan tam üyeliği hızlandıran bir nitelik göstermektedir. Öncelikle gümrük birliğinin varlığı, Türk ekonomisinin Avrupa Birliği ile rekabete dayanabilecek bir güce sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, tam üyelik için en önemli şart olan Kopenhag Kriterlerinden ekonomik kriterlere uyumun bir göstergesidir. Öte yandan AB ile gümrük birliğine giren Türkiye, malların serbest dolaşımı bağlamında Birlik müktesebatının çok önemli bir kısmını, daha tam üye olmadan üstlenmek zorunda kalmış ve bu yükümlülüğünü yerine getirmiştir. Bu durum da Türkiye'nin Kopenhag kriterlerinden “mevzuat uyumu kriteri”ni yerine getirmesini ve dolayısıyla tam üyeliğini hızlandıran bir diğer etkidir²⁸³.

2.6.2. Tam Üyeliği Tıkayıcı Bir Etki Olarak Gümrük Birliği

Türkiye'nin Gümrük Birliği yönünde özellikle 1994 yılında yapmış olduğu yoğun çalışmalar ve atmış olduğu adımlar sonucunda ortaya çıkan Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin tamamlanmasına ilişkin 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde 1.1.1996 tarihinde tesis olunan Gümrük Birliği, Türkiye'nin, Avrupa ile bütünleşme politikası doğrultusunda önemli bir aşamayı

²⁸² İKV, **Avrupa Birliği ve Türkiye-AB ilişkileri Hakkında Doğru Bilinen Yanlışlar**, İKV Yayınları, Sayı:178, Nisan 2004, ss.50-51.

²⁸³ Özen, 2002, ss.137-140.

oluşturmaktadır²⁸⁴. Zira Türkiye, AB ile gümrük birliği oluşturarak ulusal pazarını tamamen AB üyesi ülkelere açmıştır.

Gümrük Birliği'nin Türk kamuoyunda yapılan haklı itirazlara rağmen benimsenmesinin temel sebebi, üyeliğe götürecek en hızlı araç olarak kabul edilmesidir. 1/95 sayılı Ortaklık konseyi Kararı'ndaki birçok teknik düzenleme, çok gecikmeksizin üyeliğin gerçekleşeceği varsayımına dayanılarak hazırlanmıştır. Malların serbest dolaşımı, Türkiye Avrupa Birliği bütünleşme sürecinde AB'nin lehine sonuçlar doğurabilecek en önemli faktördür. Dolayısıyla Türkiye AB üyesi olamazsa Gümrük Birliği, üyelik için bir araç olma niteliğini yitirecek, sadece AB ile dış ticareti düzenleyen bir nitelik kazanacaktır²⁸⁵. Söz konusu bütünleşmenin, kişilerin serbest dolaşımı, hizmetlerin serbest dolaşımı, tarım ürünleri ticareti gibi diğer unsurları Türkiye'nin lehine sonuçlar doğuracak ve AB'nin kaynak sarf etmesine neden olacak konulardır. Bu konular, ileride yaşama geçirilecek hedefler olarak Ankara Anlaşması ve Katma Protokolde yer almasına rağmen bugüne kadar yaşama geçirilememiştir.

Gerek ortaklık ilişkilerindeki malların serbest dolaşımı (gümrük birliğini içerecek şekilde) dışındaki diğer unsurlar ve özellikle de işçilerin serbest dolaşımıyla mali yardımlar konuları, gerekse de tam üyelik durumunda ortaya çıkabilecek yeni faktörler Türkiye'ye avantaj, AB'ne yük getirecek konulardır. Gümrük birliğinin gerçekleşmesi AB'ne, Türkiye ile ilgili hiçbir külfete katlanmadan, Türk pazarının sağladığı tüm nimetlerden yararlanma imkânını vermektedir. Dolayısıyla AB için, artık, ilişkileri, gümrük birliği sınırları içinde derinleştirmek söz konusudur. Mevcut yapılanma, Türkiye'yi hiçbir şekilde tam üyeliğe götürmemekte, aksine, Türkiye'nin elindeki bütün kozları ortadan kaldırmaktadır. Bundan sonra, mevcut yapılanmanın değiştirilmesi veya tam üyelik konusunda atılacak her adım, karşılıklı çıkarlara değil Türkiye'nin çıkarlarına hizmet edecek ve AB'ye yeni bir bedel yükleyecektir²⁸⁶.

---

²⁸⁴ İsmail Özsoy ve Osman Özsoy, "1838 Baltalimanı Sözleşmesi'nden Gümrük Birliği'ne:Türkiye-Avrupa Ticari İlişkileri", **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomi-Politik Tezler**, Ed. İrfan Kalaycı, Beta Basım, İstanbul, 2006, s.337.

²⁸⁵ Rıdvan Karluk, "AB'nin Türkiye, Türkiye'nin AB politikası", **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomi-Politik Tezler**, Ed. İrfan Kalaycı, Beta Basım, İstanbul, 2006, ss.25-26.

²⁸⁶ Erol Manisalı, **Türkiye Avrupa İlişkileri**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1998, ss.124-125.

Öte yandan Türkiye'nin Avrupa Pazarındaki payının oldukça düşük olmasından hareketle, AB'nin Türkiye ile gerçekleştirdiği gümrük birliğinden elde ettiği faydanın abartılmaması gerektiği düşünülse bile, Türkiye'nin tam üyeliğinin getireceği yükler dikkate alındığında AB'nin sadece gümrük birliğiyle yetinmek istemesinin ne kadar doğal olduğu anlaşılacaktır²⁸⁷. Bu açıdan bakıldığında bugüne kadar sadece alan AB, ortaklık ilişkisinin tam üyelik yönünde gelişmesi ve sonunda tam üyelikle sonuçlanması durumunda artık vermeye başlayacaktır. Mevcut gümrük birliği modeliyle Türkiye'yi daha baştan Avrupa'ya bağladığını fark eden AB'nin Türkiye'nin tam üyeliği konusunda daha az istekli davranması olasılığı oldukça yüksektir²⁸⁸.

Sonuç olarak yukarıdaki değerlendirmeler ışığında, gümrük birliğinin tam üyelik olmadan gerçekleştirilmesinin, başlı başına tam üyeliği tıkayıcı bir etki yarattığı söylenebilir. Bu gerekçeler tam üyelik öncesi yaşama geçen Türkiye-AB gümrük birliğinin, Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üyeliği üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla daha başından beri Türkiye'ye biraz mesafeli duran AB ülkeleri, Türkiye'yi birliğe dâhil etmeden GB'ye kabul etmek suretiyle, Türkiye'yi ne daha yakın, ne de daha uzak tutmuşlardır. Türkiye'yi AB'nin çekim etkisinde tutmakla beraber, AB'den de yeterince istifade edemeyeceği bir formül oluşturmuşlardır²⁸⁹.

2.7.TAM ÜYELİĞİN GERÇEKLEŞMEMESİ DURUMUNDA GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN GELECEĞİ

Türkiye Gümrük Birliği kapsamında Ortak Ticaret Politikası, üçüncü ülkelerle imzalanan ticaret anlaşmaları, sanayi ürünleri ticaretinde teknik engellerin kaldırılması, rekabet, sınaî ve fikri mülkiyet hukuku ve gümrük mevzuatı alanlarında uyum sağlamakla yükümlüdür. Tam üye olunmaması halinde Gümrük Birliği ile ilgili olarak yaşanması muhtemel ilk sıkıntı, ekonomik boyutunun yanı sıra siyasi önemi de olan ticaret politikasının belirlenmesinde, Türkiye'nin Ortak Ticaret Politikası'na uyum zorunluluğu ile ilgili olabilir. Ortak Ticaret Politikası

---

²⁸⁷ Özen, 2002, ss.141-143

²⁸⁸ Mehmet Uğur, *Avrupa Birliği ve Türkiye: Bir Dayanak/İnandırıcılık İkilemi*, Everest, İstanbul, 2000, s.101

konusundaki görüşmeleri Konseyden aldığı yetkiyle Komisyon yürütür ve Konsey nitelikli oy çoğunluğu ile karara bağlar. Türkiye'nin ise bu düzenlemelerde oy hakkı yoktur sadece danışma mekanizması öngörülmüştür. Türkiye'nin dış ticaret politikasındaki karar yetkisini AB'ye devrettiği bu durum, AB ve Türkiye'nin farklı siyasi tutumlar içinde olduğu zamanlarda Türkiye'yi zor şartlara sokabilir. Örneğin, Kıbrıs veya Azerbaycan gibi Türkiye açısından önem taşıyan kriz bölgeleri ile ticaret söz konusu olduğunda AB ve Türkiye'nin tutumları farklılaşabilir ve Türkiye AB'den farklı bir tutum sergilemek isterse sorunla karşılaşabilir²⁹⁰.

Karar mekanizmasında yer almamanın yarattığı sıkıntılar son dönemde Gümrük Birliği ile ilgili tartışmaların temelinde yer almaktadır. Gümrük Birliğinin gözden geçirilmesiyle ilgili talepler, özellikle iş dünyası odaklı sivil toplum kuruluşları tarafından dile getirilmektedir. İş dünyası, uygulamadan doğan sıkıntılarının giderilmesi amacıyla Gümrük Birliğinin günümüz koşullarına uygun biçimde yenilenmesi çağrısını yapmaktadır. Gümrük Birliğinin işleyişine ilişkin en önemli sorunlar olarak, AB'nin 3. ülkelerle kendi ihtiyaç ve önerileri doğrultusunda yaptığı serbest ticaret anlaşmalarına Türkiye'nin katılmaması ancak bu anlaşmalarda belirlenen tarifeleri uygulamak zorunda olması, bu serbest ticaret anlaşmalarında Türkiye'nin hassasiyetlerinin dikkate alınmamasının yaratabileceği ticaret sapması²⁹¹, Türkiye'nin uyum fonlarından yararlanamaması ve Türk işadamlarının vize alırken yaşadığı sorunlar dile getirilmektedir²⁹².

Türkiye, AB Gümrük Birliği alanının AB üyesi olmayan tek üyesidir. Bu nedenle, AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı serbest ticaret anlaşması müzakerelerinde temsil edilmemektedir. Ancak Türkiye, Gümrük Birliği ile AB iç pazarına eklemlenmiştir ve bu nedenle üçüncü ülkelerle yapılan serbest ticaret anlaşmalarında temsil edilmemesi ve hassasiyetlerinin korunmaması sıkıntı yaratabilecek ticaret

---

²⁸⁹ Özsoy ve Özsoy, s.338.

²⁹⁰ Özen, 2002, ss.145–147.

²⁹¹ <http://www.sabah.com.tr/2007/07/31/haber.098FAC6BA12149DCB1FE91A6EB887703.html> ve “Şener: Gümrük Birliği'nin gözden geçirilmesi gerektiğini düşünüyorum”, 22 Mart 2007, <http://www.milliyet.com.tr/2007/03/22/son/soneko24.asp>, (29.4.2007).

²⁹² “İKV Başkanı Kabaalioğlu: AB'nin 3. ülkelerle yaptığı anlaşmalara Türkiye de dâhil edilsin”, http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=18487, (11.10.2007)

sapmalarını beraberinde getirebilir²⁹³. Örneğin, AB'nin Güney Kore ve Hindistan ile serbest ticaret anlaşması imzalamayı gündemine alması, otomotiv ve tekstil sektörleri söz konusu olduğunda Türkiye'yi bu ülkelerle AB iç pazarında karşı karşıya getirmektedir. Bu durumda, Türkiye AB pazarındaki payını kaybetme riskinin yanı sıra bu ürünlerin AB üzerinden Türkiye'ye gümrüksüz girme imkânı bulması nedeniyle üretimde de sıkıntı yaşayabilir²⁹⁴.

Türkiye, Gümrük Birliği'nden doğan yükümlülükleri nedeniyle AB'nin serbest ticaret anlaşması imzaladığı üçüncü ülkelerle aynı anlaşmaları yapmak zorundadır. Ancak bu ülkeler AB'ye tanıdıkları tavizleri Türkiye'ye tanımakta her zaman istekli olmayabilirler ve Türkiye'nin bu ülkelerle serbest ticaret anlaşmaları imzalaması uzun zaman alabilir. Bu nedenle, serbest ticaret anlaşması müzakerelerinde Türkiye'nin AB ile birlikte temsil edilmesi önem taşımaktadır. Üçüncü ülkelerle ticaret müzakerelerinin AB ile birlikte veya paralel olarak aynı anda yürütülmesi ve her iki anlaşmanın aynı anda akdedilip aynı anda yürürlüğe girmesi sağlanmalıdır²⁹⁵.

Türk işadamlarının, Avrupalı işadamlarının aksine vize alabilmek için büyük sorunlar yaşamaları, serbest dolaşımlarının kısıtlanması bir anlamda tarife dışı engel haline dönüşmekte, Avrupalı rakipleri karşısında rekabet kaybına yol açmaktadır. Gümrük Birliği'nin bu sıkıntıyı giderecek şekilde güncellenmesi gereği doğmaktadır. Gümrük Birliği'ne yönelik bir diğer eleştiri, AB'nin sosyal fon, yapısal fon, bölgesel fon gibi uyum fonlarından yararlanan AB girişimcileri ile bu fonlardan faydalanmayan Türk girişimcilerinin aynı rekabet koşullarında karşı karşıya gelmelerinin yarattığı haksız rekabet durumudur²⁹⁶. Türk sanayi sektörünün Gümrük Birliği sonrasındaki yeni rekabet ortamına uyum sağlayabilmesi amacıyla öngörülen mali yardımın 1996–1999 dönemi için, 2.275 milyon Euro, gerçekleşme oranı

---

²⁹³ http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=75160&KTG_KOD=245&ForArsiv=1 ve <http://www.sabah.com.tr/2007/07/31/haber,098FAC6BA12149DCB1FE91A6EB887703.html> , (15.09.2007).

²⁹⁴ “İKV Başkanı Kabaalioğlu: AB'nin 3. ülkelerle yaptığı anlaşmalara Türkiye de dâhil edilsin” ve http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=75160&KTG_KOD=245&ForArsiv=1, (15.9.2007).

²⁹⁵ “İKV Başkanı Kabaalioğlu: AB'nin 3. ülkelerle yaptığı anlaşmalara Türkiye de dâhil edilsin”

²⁹⁶ “İKV Başkanı Kabaalioğlu: AB'nin 3. ülkelerle yaptığı anlaşmalara Türkiye de dâhil edilsin”

yarısından azdır (%33). Türkiye aday ülke olarak AB mali yardımlarından faydalanmaktadır. Katılım öncesi strateji kapsamında 2000–2003 dönemi için 698 milyon Euro, 2004–2006 dönemi için 1,050 milyar Euro hibe olarak öngörülmüştür²⁹⁷. 2007–2013 döneminde Türkiye’ye verilen mali yardımda, 2,256 milyar Euro²⁹⁸, artış göze çarpsa da Türkiye’nin nüfusu dikkate alındığında kişi başına düşen mali yardım miktarı diğer aday ülkelere göre oldukça düşük kalmaktadır²⁹⁹.

Tam üyelik olmaması durumunda, Gümrük Birliği’nde öngörülen ticari bütünleşme alanı tarım ve hizmetler sektörlerini kapsayacak şekilde genişletilebilir³⁰⁰. İşgücünün büyük bir kısmının tarımda istihdam edilmesi bakımından Türkiye, Polonya ve Romanya’ya benzemektedir. Türkiye tarım sektöründe AB’nin görece olarak açık olduğu ürünlerde uzmanlaştığı için AB’yle olan tarım ticaretinde fazlalık vermektedir. Ancak, AB’ye yapılan ihracat görece olarak küçük bir modern kesim tarafından gerçekleştirilirken, istihdamın çoğunu sağlayan diğer kesimin rekabet edebilirlik kapasitesi düşüktür³⁰¹.

Son dönemde, tarımın istihdam ve GSYH içindeki payında düşüş eğilimi gözlenmektedir. 2005 yılında tarım istihdamının toplam istihdam içindeki payı %33 ve tarımın GSYH içindeki payı %11,7 iken 2006 yılında tarım istihdamı toplam istihdamın %26’sını oluşturmuştur, tarımın GSYH içindeki payı % 10,7 olarak gerçekleşmiştir. Sanayi ve hizmet sektörlerinde, tarımdaki azalan istihdamı telafi edecek ölçüde istihdam yaratılamamıştır. Sanayi sektörü ve hizmetler sektörünün GSYH içindeki payları sırasıyla %31,2 ve %58’dir. Sanayi ve hizmetler sektörünün

---

²⁹⁷ Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, <http://abgs.gov.tr>, (27.09.2007).

²⁹⁸ Hüseyin Gösterici and Burhan Ormanoğlu, **Bütçe Dünyası**, Cilt:2, Sayı:25, Bahar 2007, s.106.

²⁹⁹ 2007–2013 döneminde kişi başına düşen mali yardım Türkiye için 2,256 milyar Euro, Hırvatistan için 589,9 milyon Euro’dur. Nüfus dikkate alındığında (Türkiye’nin nüfusu 72 milyon ve Hırvatistan’ın nüfusu 4,437 milyon) kişi başına düşen mali yardım Türkiye için yaklaşık 31 Euro olarak öngörülürken Hırvatistan için yaklaşık 132 Euro’dur. Bkz. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA) Multi-Annual Indicative Financial Framework for 2008–2010 ve Hüseyin Gösterici and Burhan Ormanoğlu, **Bütçe Dünyası**, Cilt:2, Sayı:25, Bahar 2007 adlı eserlerdeki bilgiler kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

³⁰⁰ Sinan Ülgen and Yiannis Zahariadis, “The Future of Turkish-EU Trade Relations Deepening vs Widening”, EU-Turkey Working Paper No.5, August 2004, p.1.

³⁰¹ Derviş ve diğerleri, s.91.

istihdamdaki payı sırasıyla %19,4 ve %45,8'dir³⁰². Gümrük Birliği'nin genişletilmesi kararı, bu sektörlerin AB pazarından kaynaklanabilecek rekabet baskısı ile baş edebilme kapasitesi göz önünde bulundurularak alınmalıdır.

Tam üyelik olmaması durumunda, Türkiye ve AB ilişkilerinin alacağı şekli değerlendirilirken bu ilişkinin dinamik yapısı unutulmamalıdır. Türkiye bugün Ankara Ortaklık Antlaşması'nı imzalamış Türkiye'den nasıl farklıysa, AB de genişleme dalgalarının ardından 27 üyeli bir topluluk olarak geçmiş kırk yılda olduğundan çok daha farklı bir birlik haline gelmiştir. AB homojen bir yapı değildir. Özellikle son iki genişleme dalgası sonrasında eski ve yeni üyeler arasında önemli farklılıklar meydana gelmiş, Birlik içindeki kurumsal düzenlemeler artış ve çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Süreç içinde AB tek pazarı genişlese de üretim faktörlerinin serbest dolaşımı özellikle kişilerin serbest dolaşımı konusu uzun geçiş dönemlerine bağlı kalmıştır.

Diğer yandan AB, birbiriyle örtüşen daireler şeklinde çok kademeli yönetim sistemiyle hareket eder olmuştur. Örneğin, Norveç ve İsviçre Avrupa Ekonomik Alanı'na üye iken Norveç AB üyesi olmamasına rağmen Schengen sistemine dâhildir diğer yandan AB üyesi olan İngiltere Schengen'e katılmamayı tercih etmiştir³⁰³. Türkiye ise AB üyesi olmamasına rağmen Gümrük Birliğine dâhildir. Tam üyeliğin gerçekleşmemesi halinde, Türkiye'nin bu iç içe geçmiş halkalar sisteminde dıştaki halkalardan birinde yer alacağı düşünülebilir.

Tek merkezli iç içe geçmiş halkalar sisteminde en içteki halka, bütünleşme sürecinde derinleşmeyi ve hızlanmayı hedefleyen ülkelerden oluşan merkez çekirdektir³⁰⁴. Dışarı doğru gidildikçe bütünleşme derecesine göre daha esnek bir yapı gözlenir. İkinci halkada tüm üye ülkeler, üçüncü halka da aday ülkeler yer alır. En dıştaki halka da ise AB'nin en az ilişkisi olduğu veya ilişkisinin olmadığı ülkeler yer alır. Türkiye aday ülke olarak, merkez halkanın yakınında yer almaktadır ancak üyeliğin gerçekleşmemesi halinde daha dış halkaya geçecektir. AB'nin Türkiye'nin ticaretindeki payı 2006 yılında %44 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin AB'nin

---

³⁰² Commission of the European Communities, 2006 Regular Report on Turkey's Progress towards Accession, Brussels, 2006, ss.30, 79.

³⁰³ Derviş ve diğerleri, ss.16-17.

ticaretindeki payı ise % 3,13'tür³⁰⁵. Türkiye, adaylık statüsü dışında AB ile olan yoğun ticari ilişkisinden ve gümrük birliğinden kaynaklanan daha ileri ekonomik bütünleşmesi nedeniyle AB ile serbest ticaret anlaşması imzalayan diğer ülkelere nazaran daha içeride bir halka da yer alabilir.

Tam üyeliğin gerçekleşmemesi halinde, Türkiye-AB ilişkilerin sürdürülmesi için işler bir kurumsal yapıya ihtiyaç vardır³⁰⁶. Tam üyelik ilişkisinin ortadan kalkması halinde de Türkiye, Avrupa pazarıyla bütünleşme çabalarına devam etmek isteyebilir. Bu durumda, Türkiye'nin AB iç pazarındaki yerini muhafaza edebilmesi ve aynı zamanda mevcut Gümrük Birliği modelinin yarattığı sıkıntıların giderilmesi önem kazanmaktadır. Türkiye ile AB arasındaki ekonomik bütünleşmeye zarar verilmeksizin ilişkilerin gümrük birliği yerine serbest ticaret bölgesi temelinde geliştirilmesi önerilebilir. Serbest ticaret bölgesine geçiş, Türkiye'ye AB'nin serbest ticaret anlaşması yapmadığı ülkelerle serbest ticaret anlaşması yapma fırsatı verecektir³⁰⁷.

Gümrük Birliği modelinde, taraflar üçüncü ülke menşeli mallara aynı gümrük tarifelerini ve aynı hukuki mevzuatı uygularken, serbest ticaret bölgelerinde tarafların serbest ticaret bölgesi dışında kalanlara ortak dış tarife ve uyumlaştırılmış bir ithalat rejimi uygulama zorunluluğu yoktur ve üçüncü ülkelere uyguladıkları tarife ve ticaret kurallarını farklılaştırabilirler³⁰⁸. Aslında Gümrük Birliği altında, Türkiye'nin AB'ye kıyasla korumacı olmadığı bir durumda AB ile uyumlaştırma adına korumacılığını artırdığı da olmuştur. Örneğin, Türkiye tekstilde kota uygulamasını daha 1981 yılında tüm dünyaya kaldırmış iken gümrük birliği nedeniyle AB'nin tekstil anlaşmalarına uyum sağlamak amacıyla AB'nin kota uyguladığı ülkelere, bu arada Orta Asya Cumhuriyetlerine kota uygulamaya başlamıştır³⁰⁹. Serbest ticaret bölgesine geçişle Türkiye dış ticaret politikasını belirleme konusundaki yetkilerini

---

³⁰⁴ Karluk, 2005, s.53.

³⁰⁵ Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://dtm.gov.tr>, (25.9.2007).

³⁰⁶ Derviş ve diğerleri, ss.16-17.

³⁰⁷ Aylin Ege, "Türkiye'nin AB'ye Üyeliğinin Ekonomik Etkileri:Üç Muhtemel Senaryo üzerine Düşünceler", **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomi-Politik Tezler**, Der. İrfan Kalaycı, Beta Yayınları, İstanbul, 2006, s.102.

³⁰⁸ Özen, 2002, ss.147-148.

³⁰⁹ Ege, s.95.

kendinde toplayacaktır ve AB'nin Türkiye'nin üçüncü ülkelerle ticari ilişkileri üzerindeki mevcut denetimi ortadan kalkmış olacaktır³¹⁰.

Diğer yandan, Türkiye'nin Gümrük Birliği'nden çıkarak mevcut ekonomik bütünleşme derecesini serbest ticaret bölgesine taşıması geriye atılmış bir adım olarak görülmekte ve eleştirilmektedir³¹¹. Sadece ekonomik açıdan bakıldığında, serbest ticaret anlaşmasına dayalı ilişkilerin Türkiye ve AB'ye ciddi biçimde zarar vermeyeceği söylenebilir. Serbest ticaret anlaşmaları AB'nin son yıllarda daha sık olmak üzere üçüncü ülkelerle ilişkilerini geliştirmek amacıyla tercih ettiği bir araçtır. Genel olarak, daha korumacı olan üçüncü ülkelerin, AB ile serbest ticaret anlaşması içinde AB'ye sıfır vergi uygularken, AB dışındaki ülkelere AB'nin ortak gümrük tarifesiinden yüksek oranda vergi uygulamaları AB açısından sorun teşkil etmez.

Türkiye örneğine bakıldığında, Türkiye'nin AB'nin ortak gümrük tarifesiinden daha düşük vergi uygulaması ve zaten düşük olan gümrük vergilerini daha da fazla düşürmesi de gerçekçi bir yol değildir. Türkiye'nin Gümrük Birliğinden çıkması, Ankara Anlaşması'nın sona ermesi demektir. Ankara anlaşması madde 28'de en azından tam üyeliğe atıf yapması nedeniyle iyi bir anlaşma olarak değerlendirilmektedir. İlişkilerin daha esnek bir bütünleşme modeli olan serbest ticaret anlaşması kapsamına çekilmesinin, Türkiye'nin tam üyeliğine karşı AB ülkelerinin işine gelebileceği ve tam üyelik sürecinin tümüyle rafa kaldırılmasına yol açabileceğinden endişe duyulmaktadır³¹².

---

³¹⁰ Özen, 2002, s.148.

³¹¹ Aylin Ege, s.101.

³¹² Aylin Ege, s.102.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE TAM ÜYELİK PERSPEKTİFİ

3.1.TÜRKİYE’NİN AVRUPA BİRLİĞİ’NE ÜYELİK SÜRECİNDE ORTAYA ÇIKAN TEMEL SORUNLAR

Türkiye’nin AB’ye tam üyeliği AB ve Türkiye kamuoylarında tartışılan ve gündemi meşgul eden önemli bir konudur. Üyelik sürecinin Türkiye’den daha çok AB tarafı için daha zorlu bir hale dönüştüğünü görebiliriz. Zira Türkiye’nin AB’nin talep ettiği birçok reformu kendisi açısından zor olan hatta devlet yapısı temellerine dokunmakta buna rağmen bunları AB’nin bu süreçte üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmede isteksiz ve hatta reddedici bir tavır sergilediği görülmektedir. Müzakere sürecinde gerek Avrupa Birliği üyesi ülkelerde gerekse Türkiye’de, Türkiye’nin AB’ye tam üyeliği ile ilgili olarak yapılan bu tartışmalarda belli başlı hususlar ön plana çıkmaktadır. Bunlar kimi çevrelerce Türkiye’nin AB’ye üye olmasının önündeki engeller olarak yansıtılmaya çalışılmaktadır. Oysaki objektif bir değerlendirme bu tip olumsuz bakış açılarının yersiz olduğunu ve bu noktaların Türkiye’nin AB’ye tam üyeliğinin önünde bir engel olarak algılanamayacağını ortaya koymaktadır.

3.1.1.Kıbrıs Sorunu ve Gümrük Birliği’ne Yansımaları

Türkiye AB ilişkilerini etkileyen önemli unsur Kıbrıs sorunu olmuştur. Kıbrıs meselesi sorunun geçmişi, siyasi ve hukuki boyutları itibariyle Türkiye AB ilişkileri çerçevesinde doğrudan ilgili olmasa da Yunanistan’ın, Türkiye’nin ve Kıbrıs’ın Avrupa Birliğiyle olan ilişkileri nedeniyle Avrupalaşma sürecinin zaman içinde yadsınamaz bir parçası olmuştur³¹³. Kıbrıs’ın Avrupa Birliği ile ilişkisi 19 Aralık 1972’de imzalanan Ortaklık Anlaşmasıyla başlamıştır. 1994 yılında, Yunanistan’ın başkanlığı döneminde, Korfu’da yapılan Avrupa konseyi Kıbrıs AB ilişkilerini incelemiş ve sonuç bildirgesinde Kıbrıs meselesi çözülsün de çözülmese de Güney Kıbrıs’ı AB’ye tam üye kabul edeceğini açıklamıştır. 15 Temmuz 1997’de yayımlanan Gündem 2000 de bu karar bir kez daha onaylanmıştır. Avrupa Birliği

³¹³ Fulya Kip-Barnard, “Soğuk Savaş ve Sonrasında Türkiye-AB İlişkileri”, **Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye**, Der. Cem Karadeli, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003, s.239.

Konseyi'nin Aralık 1997 Lüksemburg zirve toplantısında Gündem 2000 Paketi önerileri ışığında genişleme sürecine içlerinde Güney Kıbrıs'ın da yer aldığı, toplam 11 aday üye dâhil edilirken, Türkiye AB'nin genişleme sürecinin dışında bırakılmış, Mart 1998'de Güney Kıbrıs-AB tam üyelik görüşmeleri başlamıştır³¹⁴.

Türkiye, Kıbrıs adına Güney Kıbrıs Rum Kesimi ile AB'nin tam üyelik görüşmelerini başlatmasına itiraz etmiştir. 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu hukuku unsurlarından olan Londra ve Zürih Anlaşmalarındaki amir düzenlemeler, AB tarafından Kıbrıs adına muhatap alınan Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nce köklü bir şekilde ihlal edilmiş, Türk Kesiminin (KKTC) ve garantör Devletlerin hakları hiçe sayılmıştır³¹⁵. Zira Kıbrıs'ın kişiliğinin salt Rum Kesimi tarafından temsil edilemeyeceği, üstü örtülüde olsa Kıbrıs'ın kuzeyinde hukukun öngördüğü coğrafi, demografik ve kamu otoritesi unsurlarına bütünüyle sahip olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin varlığı, Kıbrıs'ın kişiliğinin temsilinde sadece Güney Kıbrıs Rum kesimi'nin temsil yeteneğine sahip olmadığını göstermektedir³¹⁶. Ayrıca, sorun çözümlenmeden Güney Kıbrıs Rum kesimi'nin AB'ne tam üye olarak alınması, sorunun AB sürecine yansıtılmasına neden olabilecektir. Bu nedenle, Fransa, Hollanda gibi bazı AB üyeleri, sorun çözümlenmeden Kıbrıs'ın AB'ne tam üye olarak alınmasının, sorunun AB sürecine yansıtılmasına neden olabileceğini savunmaktadırlar³¹⁷.

Kıbrıs'ın Türkiye aleyhine işleyen uluslararası bir sorun haline getirilmesinin dönüm noktası, 1999'daki Helsinki Zirvesi kararlarıdır. Türk hükümetinin, bu Zirve'de Kıbrıs konusunun AB gündemine taşınmasını kabul etmesi, Kıbrıs

---

³¹⁴ Müftüler Baç, s.49.

³¹⁵ **1959 Londra ve Zürih Anlaşmaları:**

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Temel Yapısı;

Md. 8: “Kıbrıs Cumhuriyeti'nin, Yunanistan ve Türkiye'nin birlikte üye oldukları uluslararası kuruluşlar ve ittifaklara katılması veya Ek I'de tanımlanan savunma ve güvenlik meseleleri hariç, Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcısı, gerek ayrı ayrı gerek birlikte, dış işlerine taalluk eden herhangi bir yasa veya karar üzerinde nihai veto hakkına sahip olacaklardır”.

1960 Garanti Anlaşması:

Md.1: “(Kıbrıs Cumhuriyeti) her ne şekilde olursa olsun herhangi bir Devletle kısmen veya bütün olarak siyasi ve ekonomik bir birliğe girmemeyi taahhüt eder”.

Md.2: “Benzer şekilde, Yunanistan, İngiltere ve Türkiye'de kendilerini ilgilendirdiği ölçüde, doğrudan veya dolaylı olarak Kıbrıs Cumhuriyeti'nin herhangi bir Devletle birleşmesini veya Ada'nın bölünmesini amaçlayan bütün faaliyetleri yasaklamayı taahhüt ederler”.

³¹⁶ Reçber, 2001, ss.150–151.

³¹⁷ Müftüler Baç, s.46.

konusunun³¹⁸ Ada'daki Türk halkı ve Türkiye'nin çıkarlarına uygun düşmeyen bir yola girmesine neden olmuştur³¹⁹. Avrupa Birliği, Türkiye'den Kıbrıs adasında mevcut olan sorunun çözülmesi için adımlar atmasını, AB 2004 yılı sonuna kadar iki ülke arasında tam üyeliğe engel teşkil edebilecek sorunların çözülememesi halinde, bu sorunların Uluslararası Adalet Divanı yoluyla çözümlenmesini sağlanmasını açıkça ifade etmiştir³²⁰.

Gerek adaylığı gerçekleştirilen Aralık 1999 Helsinki Zirvesinde gerekse Türkiye'nin yükümlülüklerini AB tarafından saptayan Katılım Ortaklığı Belgesi'nde (2000), Kıbrıs'ın, Türkiye'nin üyelik sürecinde hukuki bir "koşul" değil, "siyasal diyalogun bir unsuru olduğu" açıkça belirtilmişse de. Türkiye'nin AB'ye özellikle 1980'lerden sonra gösterdiği "aşırı bağlanma isteği" doğal ve kaçınılmaz olarak, Avrupa Birliği'ne Kıbrıs konusunu istedikleri yönde "çözme" olanağını vermiştir³²¹. Aralık 2002 Kopenhag zirvesi'nde Türk hükümet lideri'nin "...Kıbrıs sorunu ve AB sorunu bir bütündür" açıklamasını yapması ile köklü bir siyaset değişimini gerçekleştirmiştir. AB tarafı, yıllardır uğraştığı fakat Türkiye'ye yaptıramadığı bu değişimden yararlanarak, Kıbrıs sorununun "çözümünü", Türkiye'nin üyelik sürecinin önüne hukuki bir koşul olarak ilk kez getirmiş, 2002 sonrasının değişik aşamalarında da, Kıbrıs AB süreci önündeki vazgeçilmez koşul olma özelliğini devam ettirmiştir³²².

Birleşmiş Milletler tarafından da resmen tescillenen, adanın fiilen bölünmüşlüğünden kaynaklanan sorunlar, Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin adanın tamamını temsil edecek şekilde 1 Mayıs 2004 tarihinde Avrupa Birliği üyesi olmasıyla daha karmaşık bir yapıya bürünmüştür. 24.04.2004 tarihinde sorunun çözümüne yönelik, Ada'nın her iki kesiminde eş zamanlı olarak yapılan

---

³¹⁸ Kıbrıs' ele alan 1999 Helsinki Kararı, Md.9: "*AB Konseyi, politik bir çözümün Kıbrıs'ın AB'ye katılımını kolaylaştıracağına altını çizer, üyelik müzakerelerinin tamamlanmasına kadar kapsamlı bir çözüme ulaşılamamış olursa Konsey, üyelik konusundaki kararını, yukarıda belirtilen husus çerçevesinde bir ön şart olmaksızın verecektir.*"

³¹⁹ Metin Aydoğan, **Avrupa Birliği'nin Neresindeyiz: Tanzimattan Gümrük Birliği'ne**, Umay Yayınları, 16. Basım, İzmir, 2005, s.308.

³²⁰ Hacı Can, "Türkiye'nin Avrupa Birliği İle Bütünleşme Sorunları," **Türkiye-AB İlişkileri: Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, Der., Ertan Efegil ve Mehmet Seyfettin Erol, Orion Yayınevi, Ankara, 2007, s.291.

³²¹ İsmail Cem **Avrupa'nın "Birliği" ve Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, ss.323-324.

referandumda, Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin menfi tutum takınması nedeniyle, birleşik bir Kıbrıs'ın AB'ne üyeliği gerçekleşmemiştir. Böyle olmasına rağmen AB, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni muhatap alarak Kıbrıs'ı bu haliyle üyeliğe almıştır³²³. Fransa, Avusturya gibi kimi üye devletler, Türkiye'nin üyelik sürecinde Güney Kıbrıs Rum Hükümeti'ni, Kıbrıs Hükümeti olarak tanıyacağına dair iradesini siyasi ve hukuki açıdan geçerli olacak bir metin veya protokolle ortaya koymasını talep etmişlerdir³²⁴.

Bunun üzerine Türkiye, Güney Kıbrıs Rum Yönetimini hukuken tanımak olan bir hukuk değişimini yapacağını, 2004 Aralık ayındaki AB zirvesinde, resmen taahhüt etmesiyle Kıbrıs, Türkiye'ye karşı sürekli kullanılan bir tehdide, sürekli bir yaptırıma dönüşmüştür³²⁵. Bu çerçevede Ankara Anlaşması'nı Güney Kıbrıs'ı da kapsayacak şekilde genişleten Ek Protokol'ün (Uyum Protokol'ü) imzalanması, 3 Ekim'de müzakerelerin başlatılabilmesi için Avrupa Birliği tarafından bir ön şart olarak öne sürüldü³²⁶.

AB, 17 Aralık 2004 tarihinde şartlı da olsa 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile müzakerelere başlanacağını kararlaştırmıştır. Böylelikle, Türkiye'nin 3 Ekim 2005 tarihine kadar Güney Kıbrıs'ı Ankara Anlaşması kapsamında gümrük birliğine dâhil etmek için taahhüt altına girmesi söz konusu olmuştur³²⁷. Türkiye 29 Temmuz 2005 tarihinde 1963 tarihli Ankara Antlaşması'nı, 1 Mayıs 2004 tarihinde AB üyesi olan 10 ülkeyi kapsayacak şekilde genişleten ek protokolü imzalamıştır. Türkiye, Ek Protokol'ü imzalamasının Protokol'de "Kıbrıs Cumhuriyeti" adıyla ifade edilen Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni tanıdığı anlamına gelmeyeceğine yönelik bir bildiri beyan etmiştir³²⁸.

Bildiri'de, Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin "Türk hava ve deniz limanlarını kullanamayacağı" çekincesine yer verilmiştir. Protokol'ün, Güney Kıbrıs Rum

---

³²² Cem, s.324.

³²³ Reçber, 2004, s.50.

³²⁴ Can, 2007, s.291.

³²⁵ Cem, s.324.

³²⁶ Karluk, Kış 2006, s.74.

³²⁷ Karluk, 2005, s.975.

³²⁸ Tezcan, ss. 320, 329.

Yönetimi'ni tanıma anlamına gelmediği, güçlü ifadelerle vurgulanmıştır³²⁹. Ancak, Türkiye'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni tanımaması uyum protokolü ile getirilen yükümlülüklerin uygulanmasında önemli sorunları beraberinde getirecektir. Bu noktada ortaya çıkan temel sorun ise, Ankara Anlaşması'nın Türkiye'nin tanımadığı bir devlete, yani Güney Kıbrıs Rum Kesimine nasıl teşmil edileceği konusunda oluşmaktadır³³⁰.

Diğer taraftan AB, 21 Eylül 2005 tarihinde yayınlamış olduğu karşı bildiri ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni bu defa uluslararası hukukun bir gereği olarak tüm Kıbrıs adına tanıdığını açıklamış, en kısa sürede Türkiye'nin Birlik üyeleri ile alınan ilişkilerin normalleştirilmesini Türkiye'den talep etmiştir. 11 Aralık 2006'da gerçekleşen AB Genel İşler Konseyi 8 başlıkta müzakerelerin başlatılmamasını öneren 29 Kasım tarihli Komisyon Tavsiyesini kabul etmiştir. Bu bağlamda, Komisyon Türkiye'nin Ek Protokol'e ilişkin taahhütlerini yerine getirdiğini doğrulayana kadar, Türkiye'nin Güney Kıbrıs'a yönelik kısıtlamalarını ilgilendiren politika alanlarını kapsayan 8 başlığın³³¹ açılmayacağı ve geçici olarak kapatılmayacağı kararlaştırılmıştır.

Türkiye GKRY'ni tanımadığını belirtmiş olsa, da Ankara anlaşması'nın GKRY'ne uygulanmasına ilişkin ek Protokol'ün imzalaması, ileride Türkiye'nin başını ağrıtabilir. Çünkü Ek Protokol'de GKRY'i, aynen AB'nin Kıbrıs Bildirisi'nde olduğu gibi Kıbrıs Cumhuriyeti (Republic of Cyprus) olarak tanımlanmaktadır³³². Ek Protokol ile birlikte Bildiri'nin TBMM tarafından onaylanması durumunda, bu Bildiri'nin Ek Protokol'ün bir parçası olması hukuken kesinleşecektir. Böylece, ek Protokol ile atılan imzanın GKRY'nin tanınmadığının TBMM tarafından da kabul edilmesi sağlanacak ve Türkiye'nin konumu kısmen güçlenmiş olabilecektir.

Diğer taraftan da Ek Protokol'ün TBMM'den geçirilmesinin Ek protokol'ün hukuki bağlayıcılığının artacak olmasıdır. Bu nedenle Ek Protokol ve Türkiye'nin

---

³²⁹ Karluk, Kış 2006, ss.74–75.

³³⁰ Can, 2007, s.294.

³³¹ Malların Serbest Dolaşımı, Yerleşim Hakkı ve Hizmet Sunma Serbestisi, Mali Hizmetler, Tarım ve Kırsal Kalkınma, Balıkçılık, Ulaştırma Politikası, Gümrük Birliği, Dış İlişkiler.

³³² Karluk, Kış 2006., s.76.

Kıbrıs Bildirisi TBMM'ne 3 Ekim'den sonra getirildiğinde, Türkiye'nin mutlaka GKRY'ni Kıbrıs'ta BM çatısı altında bir çözüme ulaşıncaya kadar tanımadığının vurgulanması açık bir şekilde belirtilmelidir. Aksi halde bu açıklama yapılmadan ek Protokol TBMM'den geçerse, Türkiye hukuken de GKRY'ni Kıbrıs Cumhuriyeti olarak tanımış olacaktır³³³. Türkiye Ankara anlaşması yürürlükte bulunduğu ve bu anlaşma'nın hedefi Türkiye'nin AB üyeliği olduğuna göre, eğer tam üyelik olmayacak ise, Ankara Anlaşması'nın tüm hüküm ve sonuçlarıyla fesih edileceğine ve Türkiye'nin bu Anlaşma'nın yerine bir serbest ticaret anlaşması akdedebileceğini, Ek Protokol'ün TBMM'de kabulü sırasında ek bir bildiri ile açıklaması gerekir³³⁴.

3.1.2. Türkiye'nin Ulusal Egemenliğin Devri Sorunu

Avrupa Birliği'ne tam üyelik süreci, uluslararası değil uluslararası bir yapılanmaya ve hukuk sistemine katılımı ifade etmektedir. Ulusüstü özellik, Birliğin kendi hak ve yetkilerine sahip olmasını gerektirmektedir³³⁵. AB hukuku ortak hukuk özelliği, bağımsız özelliği ve objektif hukuk özelliği gibi özelliklerinin yanısıra üye devletlerin anayasalarını ve diğer müktesebatını değiştirici özellik taşımaktadır. AB hukukunun üye devletlerin anayasalarını değiştirici etkisi AB'ne katılma aşamasında ortaya çıkmaktadır. Ancak AB hukukunun dinamik karakteri sonucu özellikle kurucu anlaşmalardaki değişiklikler nedeniyle de anayasa değişiklikleri gerekli olmaktadır (Maastricht Anlaşması'nın diğer deyişle Avrupa Birliği Andlaşması'nın onayı aşamasında ortaya çıktığı gibi)³³⁶.

AB hukukunun üye ülkelerin anayasalarını değiştirici etkisi özellikle, münhasır ulusal egemenlik yetkilerinin Avrupa Birliği organları tarafından kullanılması sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Fakat aynı egemenlik alanında ulusal irade ve Topluluk iradesi olmak üzere iki farklı iradenin ürünü olan hukukların bir arada uygulanması da diğer bir anayasa değişikliği konusu olarak ortaya çıkmaktadır³³⁷. Ancak burada belirtilmesi gereken, üye ülkelerin AB'ye aktardığı

³³³ Karluk, Kış 2006, s.79.

³³⁴ Karluk, Kış 2006. s.88.

³³⁵ İKV, 2004, s. 16.

³³⁶ Füsün Arsava, "Geleceğin AB Üyesi Olarak Türkiye Egemenlik Haklarının Devri Sorunu", der. Harun Gümrukçü, **Küreselleşme ve Türkiye**, Avrupa-Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Hamburg, 2003, s. 121.

³³⁷ Arsava, 2003, s.122.

münhasır yetkilerin sınırlı alanları kapsamıdır. Bu alanlar arasında, gümrük birliği, iç pazarın işleyebilmesi için gerekli olan rekabet kuralları, ortak ticaret politikası, ekonomik parasal birlik üyeleri için para politikası ve balıkçılık politikası altında yer alan canlı deniz kaynakları yer almaktadır. Belirtilmelidir ki, Türkiye sayılan ilk üç alanda 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararı ile yetki devrini gerçekleştirmiştir³³⁸. Egemenlik devrinin bütün alanlarda olmaması sebebiyle, bu egemenlik devrini egemenlik paylaşımı olarak değerlendirmek mümkündür³³⁹.

Bu alanlardaki hükümlerde AB hukukunun gereksinimleri, bu hukukun tüm üye ülkelerde aynı anlamı taşıması, bu hukukun üye ülkelerde aynı ölçüde bağlayıcı olması yani ulusal seviyede yargı denetiminden geçirilememesi ve Topluluk Hukuku'nun önceliği ilkesi çerçevesinde bu hukukun ulusal hukukla değiştirilememesidir³⁴⁰. Öte yandan, AB'nin münhasır yetki alanına girmeyen alanlarda üye ülkeler ile AB'nin paylaştığı yetki alanları söz konusudur. Bu durumda AB, ikincilik (subsidiarity) ilkesine uyacak yani “ancak sorunun boyut ve niteliği nedeniyle AB düzeyinde müdahalenin üye devletlerinkinden daha etkin olacağı hallerde” yetkisini kullanacaktır. Fakat orantılılık ilkesi gereğince yetki kullanımı kurucu anlaşmalarda belirtilen amaçları aşacak şekilde olamaz. Yetki paylaşımı olan alanlar arasında ise, iç pazar, özgürlük, güvenlik ve adalet alanı, tarım ve balıkçılık (sudaki biyolojik kaynakların korunması dışında), ulaşım ve trans-Avrupa ağları, enerji, sosyal politika, ekonomik, sosyal ve bölgesel uyumlaşma, çevre, tüketici haklarının korunması ve kamu sağlığına ilişkin alanlardır³⁴¹.

Türkiye Anayasası'na bakılacak olursa, egemenlik yetkilerinin uluslararası kuruluşlara devri konusu 1961 Anayasası'nda olduğu gibi 1982 Anayasası'nda da düzenlenmemiştir³⁴². Anayasanın 90. maddesinin 5. fıkrasındaki “uluslararası anlaşmaların Anayasa Mahkemesi'nce denetlenemeyeceği” hükmü AB'ye yetki devri için yeterli bir hukuki bir dayanak oluşturmamaktadır. Bu sebeple, üyelikten

---

³³⁸ Kemal Başlar, “Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Türk Anayasası'nın Uyumlaştırılması Sorunu”, *Journal of Turkish Weekly*, 2005, www.turkishweekly.net, (10.3.2007).

³³⁹ İKV, 2004, ss. 17–18.

³⁴⁰ Arsava, 2003, s. 122.

³⁴¹ İKV, 2004, ss. 18–19.

³⁴² Arsava, 2003, s. 123.

önce Anayasa'ya AB'ye egemenlik yetkilerinin devrine ilişkin açık bir hüküm getirilmesi gerekmektedir³⁴³.

AB'ye katılım anlaşmasına karşı yapılabilecek en önemli itiraz bu anlaşmanın anayasanın temel prensipleri ile bağdaşmadığı yolunda olabilecektir. Anayasanın temel prensipleri egemenlik konusunu düzenleyen 6. maddesinde ve diğerlerinde düzenlenmiştir. 6. maddede “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” denilmektedir. Millet, bu egemenliği “anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eli ile kullanır”. Egemenlik, özü itibariyle millete ait olmakla beraber, anayasanın öngördüğü organlar tarafından kullanılmaktadır. Anayasada açık olarak düzenlenmediği takdirde, anayasada belirtilen ulusal organlar yerine AB organlarının ulusal egemenlik alanında yetki kullanması mümkün değildir. Anayasanın 7. maddesinde yasama yetkisinin devri lâfzî olarak yasaklanmaktadır. Yasama yetkisi bu hükme göre sadece TBMM tarafından kullanılabilir³⁴⁴. Bu bağlamda, 1982 Anayasası'nın egemenlik devrine hiçbir şekilde cevaz vermeyen bir yapısı olduğu ifade edilmelidir³⁴⁵.

Yapılması gereken anayasa değişikliğinin milli egemenliğe ilişkin olmasından ötürü ve 6. maddenin bunu gerektirdiğinden dolayı halkoylamasına sunulması gerektiği ifade edilmektedir. Bununla birlikte, söz konusu olan ulusal egemenliğin bizzat kendinin devri değil, yalnızca ulusal egemenlikten doğan yetkilerin kullanılmasının devridir. Bu bağlamda, 6. maddede belirtilen “egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” hükmüne zarar gelmeyeceği için halkoylamasının gerekli olmadığı belirtilebilir³⁴⁶.

Ulusal egemenlik alanında münhasır bir yasama yetkisini haiz olan TBMM'nin Birliğe tam üyelik durumunda, Birliğin münhasır yetkisinin olduğu alanlarda yasama yetkisini kullanmaktan feragat etmesi, yetki paylaşımı olan alanlarda ise, yasama yetkisini Birlik hukukunun gereklerine göre kullanması

---

³⁴³ Can, 2007, ss. 298–299.

³⁴⁴ Arsava, 2003, s.124.

³⁴⁵ Özdal ve Genç, s.46.

³⁴⁶ Can, 2007, ss.298–299.

gerekecektir. Yasama yetkisi bakımından varılan bu sonuç, yargı yetkisinin ve yürütme yetkisinin kullanılması bakımından da geçerli olmaktadır³⁴⁷.

Avrupa Birliği üyeliği ile ulusal egemenliğin tamamen devredileceği yanlı bir ifade olmaktadır. Buradaki temel konu, üye devletlerin içerisinde bulunduğu ortak karar alma mekanizmasına belirli konularda egemenlik aktarımının gerçekleştirilmesidir. Aktarılan bu yetkiler ise, üye ülkelerin içerisinde bulunduğu kolektif bir karar alma mekanizması ile kullanılmaktadır. Diğer bir bakış açısıyla, Türkiye üye olduğunda Almanya, Fransa, İngiltere gibi ülkeler egemenlik haklarını ne kadar devrediyorlarsa veya paylaşıyorlarsa Türkiye de egemenlik haklarını o kadar devredecek veya paylaşacaktır³⁴⁸.

AB müktesebatına uyumun AB'ye katılımın önkoşulu olması sebebiyle, diğer aday ülkeler gibi Türkiye de anayasasında Birlik müktesebatının oluşumuna temel oluşturan Birlik egemenlik yetkisinin kullanılmasını sağlamak amacıyla ve diğer taraftan da bir anayasa ihlali problemi yaşamamak için üyelik öncesinde gerekli hazırlıkları yapmalıdır³⁴⁹.

3.1.3. Nüfusun Türkiye'nin AB Üyeliğine Etkileri

Nüfus bir ülkenin gücünü oluşturan unsurlardan biri olarak kabul edilir. Nüfus, Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde siyasi ve jeopolitik konular kadar tartışma yaratan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye, 72 milyon nüfusu ile nüfus büyüklüğü açısından, AB ülkeleri arasında en büyük nüfusa sahip ülke olan Almanya'dan (83 milyon) sonra ikinci sırada gelmektedir³⁵⁰. Türkiye'nin nüfusunun 2015'te 77,9 milyona yükselmesi ancak Almanya'nın nüfusunun 2015'te 78,7 milyon'a düşmesi beklenilmektedir. Dünya Bankası'nın verilerine göre Fransa, İtalya, İngiltere gibi diğer büyük AB ülkelerinin nüfusları 2015'te sırasıyla 61,1 milyon, 54,4 milyon ve 59,2 milyon olacaktır³⁵¹. Bu durum, Türkiye dinamik nüfus

³⁴⁷ Arsava, 2003, ss.124–125.

³⁴⁸ İKV, 2004, ss. 16–17

³⁴⁹ Arsava, 2003, s. 131.

³⁵⁰ "EU-Turkey Relations", <http://www.euractiv.com/en/enlargement/eu-turkey-relations/article-129678>

³⁵¹ World Bank, Statistics, <http://www.worldbank.org/depweb/english/modules/social/pgr/dataeuro.html>

yapısını korurken AB ülkelerinde nüfus artış hızının gerilemeye başlamasının bir sonucudur.

Fransa, Almanya, İtalya ve İngiltere’de nüfus artış hızı 1998 için sırasıyla 0,5, 0,3, 0,1 ve 0,3 iken 2015 yılı için nüfus artış hızının Fransa, Almanya, İtalya ve İngiltere için sırasıyla 0,2, -0,2, -0,3 ve 0,0 olacağı tahmin edilmektedir. Polonya, Romanya, Hırvatistan gibi AB’nin yeni üye ülkelerinde de nüfus artış eğilimi eski AB ülkelerine benzer durumdadır. Polonya, Romanya, Hırvatistan için nüfus artış hızı 1998 yılında 0,5, 0,1 ve -0,1 iken 2015 yılında 0,0, -0,3 ve -0,3 olması beklenilmektedir. Türkiye söz konusu olduğunda nüfus artış hızının 1998 yılında 2,0 iken 2015’de 1,2’ye düşeceği tahmin edilmektedir³⁵². Türkiye’nin nüfus artışının yeni üyeler de dâhil çoğu AB ülkesinin aksine devam edecek olması olumlu bir özelliktir.

Türkiye’nin nüfusu söz konusu olduğunda tartışma yaratan diğer konu, kişilerin serbest dolaşımı ile ilgilidir. Müzakere çerçeve belgesinde işçilerin serbest dolaşımıyla ilgili olarak “kalıcı sınırlamalar”dan bahsedilmesi aslında AB’nin gelecekteki ihtiyaçlarıyla örtüşmemektedir. Çünkü yukarıdaki istatistikî verilerin gösterdiği gibi artık yaşlanan ve dinamizmini kaybeden Avrupa’nın genç nüfusa ihtiyacı artmaktadır. “Türkiye’nin AB üyeliğinden kaynaklanan konular” başlıklı çalışma belgesinde, Komisyon Türkiye’nin AB üyeliğinin Türkiye’den AB’ye bir miktar ek göç getireceğini belirtmekle birlikte, bu durumun nüfusunun yaşlanması nedeniyle ortaya çıkan büyüme potansiyelindeki azalışı hafifletebileceğini ifade etmektedir. Türkiye’den AB’ye işgücü göçünün sadece kişi başına düşen milli gelir oranlarındaki yakınsamaya değil aynı zamanda İstanbul, Kocaeli gibi Türkiye içindeki ekonomik büyüme merkezlerinin kırsal alandan gelen göçü hazmetme kapasitesine bağlı olacağını belirtmektedir³⁵³.

Türkiye’nin nüfusunun AB üyeliğine etkileri değerlendirilirken, Türkiye’nin AB kurumsal yapısında nasıl yer alacağına bakmak gereklidir. AB’de mevzuat oluştururken karar alma sürecinde yer alan başlıca kurumlar AB Konseyi ve Avrupa

³⁵²

World Bank, <http://www.worldbank.org/depweb/english/modules/social/pgr/dataeuro.html>

Statistics,

Parlamentosudur. AB Konseyi tek başına ya da Avrupa Parlamentosu ile birlikte mevzuat çıkartabilmektedir. Avrupa Parlamentosu'nun başlangıçta sadece danışma rolü bulunurken karar alma sürecindeki etkinliği yıllar içinde artmış ve birçok alanda mevzuat çıkarma yetkisini AB Konseyi ile birlikte paylaşır duruma gelmiştir. Karar alma yöntemi açısından ele alındığında, AB Konseyinde oybirliği yönteminin geçerli olduğu alanların sayısının zamanla azalarak yerini birçok alanda nitelikli çoğunluk usulüne bıraktığı görülmektedir. Nitelikli çoğunluk yönteminde, üye ülkeler, esas itibarıyla nüfuslarına göre belirlenen ağırlıklandırılmış oylara sahiptirler³⁵⁴. Böyle bir yapı içinde, nüfus büyüklüğünün Türkiye'ye AB karar mekanizmaları içinde güçlü bir yer sağlayacağı açıktır. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı tarafından hazırlanan etki raporunda nüfusun etkileri ile ilgili şöyle denilmektedir:

“Türkiye AB üyesi olursa, AB'nin beş büyük ülkesinden biri olacaktır. Avrupa Parlamentosunda güçlü bir şekilde temsil edilecek ve Konseydeki ağırlıklı oyu Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya ile eşit düzeyde olacaktır. Ancak, gözden kaçırılmaması gereken husus, artık genel usul haline gelen nitelikli çoğunluk usulüyle bir kararın alınabilmesi için, üye ülkelerin yaklaşık dörtte üçlük bir çoğunluğunun gerekli olmasıdır. Söz konusu çoğunluğun oluşabilmesi için toplam 321 oyun en az 232'sinin lehte olması ve lehte oy kullanan ülkelerin nüfusunun AB nüfusunun yüzde 62'sinin altında olmaması gerekmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin, mevcut karar alma usulleri çerçevesinde tek başına etkili olması mümkün değildir”³⁵⁵.

Türkiye'nin nüfus açısından tam üyelik için kalabalık mı yoksa gerekli mi olduğu sorusuna verilecek yanıt, adaylık sürecinde Türkiye ve AB'nin kendi içinde değişimlerle de büyük ölçüde ilgilidir. Örneğin, Komisyon'un inisiyatifiyle oluşturulan bağımsız yüksek düzey çalışma grubu tarafından 2004 yılında hazırlanan

---

³⁵³ European Commission, Issues Arising From Turkey's Membership Perspective, Commission Staff Working Document,, SEC(2004) 1, Brussels, 6.10.2004, ss.15–16.

³⁵⁴ Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Muhtemel Etkileri, 2004, http://www.ibb.gov.tr/IBB/DocLib/pdf/birimler/avrupa_birligi/TRuyeliginAByemuhtemeletkileri.pdf, s.11. (10.11.2007).

³⁵⁵ Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Muhtemel Etkileri, 2004, http://www.ibb.gov.tr/IBB/DocLib/pdf/birimler/avrupa_birligi/TRuyeliginAByemuhtemeletkileri.pdf, s.12. (22.9.2007).

“Büyüyen Avrupa için Gündem” başlıklı raporda, AB ülkelerindeki yaşlanan nüfusun emeklilik ve sağlık sistemlerinde sürdürülebilirliği tehdit ettiğine yer verilmektedir. Raporda, bağımlılık oranının 2020’de 47 iken 2050’de 70’e ulaşacağı tahmini yapılmaktadır³⁵⁶. Bu eğilim, çalışan daha az sayıdaki insanın daha fazla emekli insanı desteklemesi anlamına gelmektedir. AB ve Türkiye’deki genç nüfusun oranına uzun vadeli bir projeksiyonla bakıldığında, 2020 yılında, 0–14 arası grubun nüfus içindeki payı AB-15’te %12,5’e düşerken, Türkiye’de %23 oranında kalacağı tahmin edilmektedir. Bu ise, Türkiye’nin genç nüfusuyla yaşlanan Avrupa’ya katkıda bulunabileceği anlamına gelmektedir. Ayrıca, Türkiye’nin nüfusunun artışının 2050’li yıllarda yerini düşüşe bırakacağı tahmin edilmektedir. Dolayısıyla, gelecekte Türkiye’nin nüfus büyüklüğü Avrupa için tehdit olmaktan uzaklaşacaktır³⁵⁷.

3.1.4. Kültürel Dini Farklılıklar

Avrupa kelimesinin coğrafya parçasının ötesinde bir değer olan Avrupa kimliği bilinci kazanması modern dönem öncesinde, Hıristiyanlıkla başlar. Modern dönemle birlikte Avrupa kimliğinin şekillenmesinde, ulus-devletlerin ortaya çıkışının yanı sıra, insan merkezli rasyonel düzenin hâkim olmasıdır. Bu itibarla bugün Avrupa’yı tanımlarken kullanılan “birlik içinde çoğulluk, bütünlük içinde çeşitlilik” ifadelerinin temelini Ortaçağ feodal düzeninde bulunduğu ileri sürülebilir³⁵⁸.

Avrupa Birliği’nin köklerini Rönesans hareketinden alan Aydınlanma değerleri ve Hıristiyanlık üzerine kurulduğu ve bu ikisine sahip olmayan ülkelerin AB’nin parçası olamayacağı şeklindeki tartışmaların da Türkiye ile ilgili olarak dile getirildiği görülmektedir³⁵⁹. Türkiye’nin AB üyeliğine karşı olanların öne sürdüğü en önemli argümanlardan biri, Türkiye’nin kültürel ve dini değerlerinin Avrupa’nın değerleriyle çeliştiğidir. Fakat küreselleşen ve tüm kültürlerin ortak bir potada eriyip aradaki farklılıkları eksi değil tam tersine kültürlerin artışı olarak değerlendirildiği

³⁵⁶ Bağımlılık oranı : 60 yaş üstü kişilerin sayısının 15–59 yaş arası her yüz kişiye oranı. Bkz. “An Agenda for a Growing Europe, Making the EU Economic System Deliver”, Report of an Independent High-Level Study Group, 2003, <http://www.euractiv.com/ndbtext/innovation/sapirreport.pdf>, s.95

³⁵⁷ Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, 2004, ss. 39–40.

³⁵⁸ A.Nuri Yurdusev, “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği”, **Türkiye ve Avrupa**, Haz. Atilla Eralp, Ankara, 1997, ss.33–38.

³⁵⁹ Palabıyık ve Yıldız, s.98.

günümüzde, toplumları dini veya kültürel özellikleri ile değerlendirmek pek de mantıklı görünmemektedir³⁶⁰.

Avrupa Birliği tek yönlü bir değerler manzumesi ve ortak tarih mirası ile tek bir dini akım üzerine kurulmuş değildir. Bu durum Avrupa Anayasası oluşturulması sırasında Hıristiyanlığa AB'nin ortak bir değeri olarak atıfta bulunulması yönündeki görüşlerin kabul görmemesi ile de kanıtlanmıştır. Diğer taraftan genel kabul gören anlayış ise, Avrupa da bugün esas olan çoğulculuktur³⁶¹. Zira Avrupa Birliği farklılıkları tanıyan ve onlara saygı gösteren kültürel ve dini bir mozaiktir³⁶². İçinde farklı dini anlayış, mezhep, kültür ve geleneklerden ülkeler mevcut olan AB'nin gelecek yönetimi bu alt-kültürleri ve ulusal özellikleri tek tipleştirmeden ve homojen bir birlik haline gelmeden yapılanmaya çalışmaktadır.

Türkiye tarihinde farklı medeniyet ve kültürlerle bir araya geldiğinde hiçbir zaman aslını yitirmemiş, aksine kimliğine daha fazla sarılmıştır. Türkiye'nin kendisinden büyük ve farklı bir birlik içine girmek istemesinin ciddi bir özgüven ve cesaret olduğu doğrudur, ancak bugün kimlik kaygısı yaşayan Türkiye değil, Avrupa Birliği'dir. Zira bugün AB üyesi ülkelerin vatandaşlarının benimsemiş oldukları bir Avrupalı kimliği de oluşturulabilmiş değildir. AB'ye üye ülkelerde yaşayan insanlar hala kendilerini, öncelikle İngiliz, Fransız, Alman ve Yunanlı olarak tanımlamaktadır. Bu sebeple de ulusal kültürlerin yerini alabilecek, sınırları çok belirgin bir kimlik ya da kültür politikasından bahsetmek mümkün değildir³⁶³.

Türkiye AB'ye üye olmayı istemekle, çok kültürlü ve belli bir dini hassasiyete sahip toplum yapısını birlik içinde eritmek amacıyla değildir, çünkü orijinalliği ve tercih sebebi olan özelliği buradan gelmektedir³⁶⁴. Dolayısıyla Türkiye'nin kimlik ve kültür değerleri ile Avrupalılarınkinin farklı olması uzlaşmaz oldukları sonucunu getirmez. Dahası, bütün bir Avrupa kimliğinin varlığı Avrupa

---

³⁶⁰ Şen, s.84.

³⁶¹ Bozkurt, s.316.

³⁶² Palabıyık ve Yıldız, s.98.

³⁶³ Bozkurt, s.316.

³⁶⁴ Yalçın Akdoğan, **Kırk Yıllık Düş:Avrupa Birliği'nin Siyasal Geleceği ve Türkiye**, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2004, s.49.

içindeki farklılıkları ve diğer yerel kimlikleri yok etmediğine göre, Türkiye ile Avrupa'nın beraber olması farklarının yok olmasını da gerektirmez³⁶⁵.

Türkiye, pek çok ulus devlet gibi, küreselleşmenin zorluklarıyla, yerel ve ulusal aidiyet duygularıyla modern dünyada ekonominin yarattığı birbirine bağımlılık arasında denge kurma gereğiyle ve göreceli yoksullukla artan yüksek refah beklentisinin karşılanmasıyla başa çıkmak zorunda kalmaktadır. AB üyesi olmuş bir Türkiye, bu tür zorlukların ve ihtiyaçların üstesinden gelmekte kendisine çok daha fazla güvenebilecek, Avrupalı ortaklarıyla birlikte, ulusal duygular ile Avrupalı olmayı, bağımsız hareket edebilmek ile uluslarüstü yönetişime uymayı, geçmişinden gurur duymak ile daha küresel bir geleceğe doğru ilerlemeyi doğru bir denge içinde birleştirebilecektir.

Türk vatandaşlarının büyük bir çoğunluğunun Müslüman olması ise, bir yandan bu zorlukları daha da ilginç ve karmaşık kılarken, diğer yandan da bu zorlukların tümünün üstesinden gelmenin başarısını da daha çekici hale getirmektedir. Türkiye, Avrupa'yı bütün Avrupalıların yeni çatışma korkularını önleyecek ve çeşitliliği, kültür ve din boyutlarıyla birlikte, kutlanacak ve korunacak bir unsur haline getirecek çağdaş bir çerçeve olduğu için istemekte, kendi çeşitliliğini daha rahat hissedebilmek ve uzun zamandır istediği ulusal güvenlik ve refah düzeyine tam olarak ulaşmak için Avrupa'nın sunduğu çerçeveye ihtiyaç duymaktadır³⁶⁶.

AB'nin birçok ülkesinde Hıristiyanlıktan farklı dinlere, örneğin İslamiyet'e, mensup olan AB vatandaşları nüfusun önemli bir kısmını oluşturmaktadır³⁶⁷. AB sınırları içinde bugün 13 milyon Müslüman yaşamakta, bunların 3,6 milyon kadarı Türk kökenlidir. Bu derecede Müslüman nüfus AB'de yaşıyor olsa da, bütünleşme konusunda pek de başarılı oldukları söylenemez. AB sınırları içinde Müslüman kimlikleri ile yaşadıkları topluma en fazla uyum sağlayanlar Türklerdir³⁶⁸. Bu da göstermektedir ki AB üyesi olacak bir Türkiye'nin kültürel ve dini bakımdan AB üyesi ülkelerle olan farklılıkları bir sorundan ziyade AB'nin kültürel ve sosyo

---

³⁶⁵ Yurdusev, s.69.

³⁶⁶ Derviş ve Diğerleri, s.19

³⁶⁷ Palabıyık ve Yıldız, s.99.

ekonomik yapısına zenginlik katacak bir kazanım olacaktır³⁶⁹. Diğer taraftan da Türkiye'nin olası AB üyeliği bütünleşme konusunda pek de başarılı olamayan Müslüman topluluklara iyi bir örnek teşkil edecek ve AB'nin Hıristiyan Kulübü ve diğer dinlere, kültürlere hoşgörü göstermeyen görüntüsünü aşmasında büyük bir adım olacaktır³⁷⁰.

3.1.5. Türkiye'nin Üyeliği Yerine, “Özel Statü” Önerilmesi

AB-Türkiye arasındaki katılım müzakereleri 3 Ekim 2005 itibariyle başlamıştır. Görüşmeler, “açık uçlu”dur ve en azından 10 yıl sürmesi beklenilmektedir. Fransa ve Almanya'nın Türkiye'nin AB üyeliğine karşı tutumlarını tam üyelik yerine “ayrıcılık ortaklık” önermeleri ile göstermiş olması gerek Türkiye³⁷¹ gerekse Avrupa Komisyonu tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Genişlemeden sorumlu komiser Olli Rehn, politikacıları AB-Türkiye ilişkileri hakkındaki tartışmalarında sorumluluk sahibi davranmaya çağırmıştır. Olli Rehn, 4 Ekim 2006 tarihinde Ankara'da yaptığı konuşmasında, imtiyazlı ortaklık tartışmalarının sadece AB'nin Türkiye açısından güvenilirliğini zedeleyeceğini ve koşulluluğu zayıflatacağını ve bu nedenle reformlar için gereken siyasi teşviği zayıflatacağını belirtmiştir³⁷².

Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy ise Türkiye'nin üyeliğine karşı olumsuz tutumunu devam ettirerek, Türkiye ve AB arasında bağların kurulması gerektiğini ancak ilişkinin tam üyeliğe kadar gitmemesi gerektiğini ifade etmektedir³⁷³. Sarkozy Avrupa vizyonunu açıkladığı bir konuşmasında, AB'nin istikrar ve demokrasiyi geliştirerek sınırlarında muhafaza etmeyi amaçlaması gerektiğini ifade etmiştir. Buna göre, genişleme sınırlandırılmalıdır, AB'nin komşularına önerebileceği ilişki tam üyelik değil imtiyazlı ortaklıktır. Sarkozy'nin Avrupa vizyonunda Türkiye, bir dost

---

³⁶⁸ Şen, s.84.

³⁶⁹ Palabıyık ve Yıldız, s.99.

³⁷⁰ Şen, s.84.

³⁷¹ Evren, s.165.

³⁷² “Rehn dismisses 'privileged partnership' for Turkey”, Yayınlanma tarihi, 5 October 2006 , <http://www.euractiv.com/en/enlargement/rehn-dismisses-privileged-partnership-turkey/article-158513?Source=RSS> , (06.12.2007).

³⁷³ “Rehn dismisses 'privileged partnership' for Turkey”.

ve bir komşu olarak yer almaktadır³⁷⁴. Angela Merkel, "Türkiye'nin AB'ye siyasal, ekonomik ve sosyal açılardan yük getireceğini ve AB'nin bütünleşme sürecini tehdit edeceğini ifade ederek, Türkiye'ye tam üyelik teklif edilemeyeceğinin anlaşılması halinde, masada bir diğer seçeneğin bulunmasının gerekli olduğunu savunmaktadır³⁷⁵.

AB, Brezilya, Rusya, ABD, Hindistan ve Çin ile ayrıcalıklı ortaklıklar (stratejik ortaklıklar) imzalamıştır³⁷⁶. Ancak Türkiye, AB ile ilişkilerinin geçmişi ve gelecekteki hedefi itibariyle bu ülkelerden farklı bir konumda bulunmaktadır. Türkiye'deki çevrelerin genel olarak tutumu tam üyelik dışında hiçbir seçeneğin dikkate alınmaması şeklindedir. Türkiye, gümrük birliği, güçlü siyasi diyalog gibi mekanizmalara dahil olduğu mevcut durumda zaten AB ile ayrıcalıklı bir ilişki modeli içindedir. 1963 yılından itibaren tam üyelik hedefine ulaşmak istemektedir. Olli Rehn'in yaklaşımı da hiçbir tür ayrıcalıklı ortaklığın AB-Türkiye ilişkilerinin mevcut durumundan daha ileri gidemeyeceğini şeklindedir. Rehn, Türkiye'nin GB'de olduğunun, NATO üyesi olduğunun ve AB programlarına katıldığının altını çizmektedir³⁷⁷.

Sarkozy'nin, Cumhurbaşkanlık seçimini kazanmasının ardından yaptığı konuşmada bir Akdeniz Birliği kurarak Avrupa ve Afrika arasında köprü görevi yapmanın zamanının geldiğini söylemesi ve Türkiye'ye bu birlik içinde yer göstermesi³⁷⁸, tam üyelik hedefinden uzak olması nedeniyle Türkiye tarafından kabul edilemez olarak görülmüştür. AB, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Avrupa Komşuluk Politikası olmak üzere iki temel politikayla Akdeniz ülkeleriyle olan ilişkilerini yürütmektedir³⁷⁹. Türkiye, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'na katılmaktadır ancak aday

---

³⁷⁴ "Nicolas Sarkozy's European Vision", Friends of Europe, 8 September 2006, <http://www.friendsofeurope.org/Portals/6/Documents/Reports/FoE%20Policy%20Spotlight%20Nicolas%20Sarkozy%20sept%202006.pdf>, (06.12.2007).

³⁷⁵ Ray Furlong, "Merkel'den imtiyazlı ortaklık mektubu", Yayınlanma tarihi 26 Ağustos, 2005, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/08/050826_merkel_turkey.shtml, , (06.12.2007).

³⁷⁶ "EU, Brazil join in strategic partnership", Yayınlanma tarihi 5 July 2007, <http://www.euractiv.com/en/trade/eu-brazil-join-strategic-partnership/article-165263> (06.12.2007).

³⁷⁷ "Rehn dismisses 'privileged partnership' for Turkey",

³⁷⁸ "Sarkozy: Türkiye Akdeniz birliğinin belkemiği olsun", <http://www.milliyet.com.tr/2007/02/08/dunya/dun01.html> (06.12.2007).

³⁷⁹ "Mediterranean project vs. EU: An illusion or reality for Turkey", 30 May 2007, <http://www.turkishdailynews.com.tr/article.php?enewsid=74479> (06.12.2007)

ülke statüsünde olması nedeniyle Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında yer almamaktadır. Merkel ise Akdeniz Birliği fikrini AB'yi bölme riskini taşıması nedeniyle eleştirmektedir. Merkel, işbirliğinin tüm AB üyelerine açık olmasını ve tüm üyeler tarafından kabul edilmesi gerektiğini, AB fonlarının bazı üyelerin katılacağı Akdeniz Birliği için kullanılmaması gerektiğini söylemiştir.³⁸⁰

İmtiyazlı ortaklığın ya da benzer nitelik taşıyan önerilerin müzakerelere başlama kararı alınmasına paralel olarak gündeme taşınması Türkiye'de AB üyeliğini önleme çabaları olarak algılanmış ve kuşkuyla karşılanmıştır³⁸¹. Diğer yandan, bu dönem Mayıs 2004 genişlemesini ve Fransa ile Almanya'daki referandum sonuçlarını yaşayan AB'nin, geleceğini yeniden düşünmeye başladığı ve bu anlamda kamuoyunu rahatlatmaya çalıştığı bir dönemdir. Kronikleşen durgunluk ve işsizlik gibi yapısal nedenlerle özellikle Fransa'da oluşan AB karşıtı duyguların AB'nin derinleşme projesine yansıyan etkisi anayasa tartışmalarında ortaya çıkmıştır. Türk ve müslümanlara karşı önyargının yaygın olduğu Fransa ve Almanya'nın tam üyelik dışındaki seçenekleri kamuoyunu rahatlatmak amacıyla açıkça sunduğu dile getirilmektedir³⁸².

Türkiye 1999 yılında AB üyeliği mukadder bir ülke olarak (destined in Europe) görülürken, adaylık statüsünün diğer aday ülkelerle eşit olduğu belirtilirken, 2004 yılında Türkiye'ye kuşkulu ve belirsiz yaklaşılmasının Türk halkının AB'ye desteğinin düşmeye devam etmesine ve Türkiye'ye yönelecek yatırımcılarda güven kaybı yaşanmasına yol açması beklenmektedir³⁸³. Diğer yandan, AB, müzakere çerçeve belgesinde, Türkiye'nin tam üyeliğinin gerçekleşmemesi durumunda bile AB yapılarına mümkün olan en güçlü bağlarla bağlanması gereğinin altını çizmektedir. Günter Verheugen Türkiye'nin "bir ortak ve güvenlik eklemi" olarak AB açısından öneminin büyük olduğunu dile getirmektedir³⁸⁴.

³⁸⁰ "Merkel Criticises Sarkozy's Mediterranean Union Plans", 06.12.2007, <http://euobserver.com/?aid=25284> (06.12.2007).

³⁸¹ "Sarkozy, 'Akdeniz Birliği' için bastırıyor", <http://www.milliyet.com.tr/2007/07/31/son/sondun13.asp>

³⁸² Selim Somçağ, **AB Kıbrıs Ermenistan Bir Teslimiyet Güncesi**, 2006 Yayınevi, İstanbul, 2006, ss.80-82.

³⁸³ Cem, s.300.

³⁸⁴ Somçağ, s.96.

Almanya'daki Birlik Partisi milletvekillerinden Karl-Theodor Freiherr zu Gutenberg, imtiyazlı ortaklık ile Avrupa ekonomik alanı gibi bir yapının hedeflendiğini belirtmiştir. İmtiyazlı ortaklıkta önerilen kurumsal yapılanma şu şekildedir: Avrupa Komisyonu ve AB ülkelerinin temsilcileri ve Türk büyükelçisinden oluşan bir AB-Türkiye Ortak Komisyonu; AB ülkeleri Dışişleri Bakanları ile Türk Dışişleri Bakanı'ndan oluşan bir AB-Türkiye Konseyi; Avrupa Parlamentosu milletvekillerinden ve TBMM üyelerinden oluşan bir AB-Türkiye Karma Parlamenter Komisyonu; Malların serbest dolaşımı (yoğurt, margarin gibi bazı ürünlerin AB pazarına giremezken tarım ürünlerine uygulanan sınırlamalar kaldırılabilir); Sermayenin serbest dolaşımı, Hizmetlerin serbest dolaşımı; İşgücünün serbest dolaşımı (sınır bölgelerinde yaşayanlara vize kolaylığı sağlanabilir) ve Ortak para birimi (Balkan ülkelerinde olduğu gibi tek taraflı olarak Euro'ya geçilmesi ve sabit döviz kuru veya Türk Lirası'nın desteklenmesi)³⁸⁵.

Emekli Büyükelçi Gündüz Aktan, Radikal gazetesinde yayınlanan imtiyazlı ortaklık ile ilgili yazısında Fransa'daki bir düşünce kuruluşunun başkanı ile olan görüşmesine dayanarak imtiyazlı ortaklığın içeriği hakkında şu noktalara değinmektedir: “Üyelik müzakereleri 15-20 yıl sürebilecekken, imtiyazlı ortaklık gecikmeden oluşturulabilir ve Türkiye tam üyelik hedefinden vazgeçmeden paralel müzakereler yapılabilir. İmtiyazlı ortaklık durumunda, Türkiye, Avrupa savunma ve güvenliği konusunda oy hakkına sahip olarak Savunma Bakanları Komitesi'ne üye olabilir. İmtiyazlı ortaklıkta, Türkiye'ye tam üyelik sürecinde sağlanması planlanan ekonomik yardım miktarına yakın bir oranda yardım sağlanır. Türkiye, üretim maliyetlerini büyük ölçüde artıran AB standartlarını uygulamak zorunda kalmaz. İmtiyazlı ortaklıkta, AB sınırlarının korunması için Türkiye ve AB birlikte önlem aldıktan sonra Türklere karşı vize uygulamasında esnekliğe gidilir³⁸⁶. Aktan, ortaklığın çekici yönü olarak, Kıbrıs ve Ege sorunlarının, Ermeni soykırımı iddialarının artık Türkiye-AB ilişkileri gündeminden düşecek olmasını dile

---

³⁸⁵ Karluk, 2006, ss.15–16.

³⁸⁶ Gündüz Aktan, “İmtiyazlı ortaklık”, Yayınlanma tarihi 19.05.2005, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=153171>, (06.12.2007).

getirmektedir. Süreçte karşılaşılabilecek bir sorun olarak da borsanın imtiyazlı ortaklığa olumsuz tepki verme ihtimalini görmektedir³⁸⁷.”

Diğer taraftan imtiyazlı ortaklığı, “ikinci sınıf ortaklık” olarak yorumlayan görüşler de mevcuttur. Buna göre, Türkiye Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyon gibi AB kurumlarında temsil edilmeyerek, mali kaynaklardan eşit faydalanamayarak, işgücünün serbest dolaşımı gibi AB iç pazarının getirdiği bir

---

³⁸⁷ Emekli Büyükelçi Gündüz Aktan’ın 19.05.2005 tarihli Radikal Gazetesindeki yazısının tam metni: “17 Aralık kararları sonucu 3 Ekim’de giriş müzakerelerine başlamamız kabul edildi. Fransa ve Almanya’nın bu konuda mutabık kaldıkları biliniyor. Alman muhalefeti (CDU-CSU) ile Fransa’da iktidar partileri UMP ile UDF imtiyazlı üyelikten yanalar. 2006 sonbaharında yapılacak Alman seçimlerinde muhalefetin, 2007’de Fransa’da yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimlerindeyse UMP Başkanı Sarkozy’nin iktidara gelme olasılığı yüksek. Türkiye’nin üyeliği ve bu amaçla müzakere tarihi verilmesi bir AB taahhüdü olduğu kadar iki ülke için de bir devlet taahhüdü. İktidarlar değiştiği için bu taahhütlerin de değişmesi devlet ciddiyetiyle bağdaşmaz. Ama üyeliğimize muhalif olanlar, imtiyazlı ortaklığa tereddütsüz kayacakları izlenimi veriyor. Kısa bir süre önce Chirac’a yakınlığıyla bilinen bir düşünce kuruluşunun başkanıyla görüştüm. Kendisini imtiyazlı ortaklık konusunda olağanüstü hazırlıklı görmek beni şaşırttı. İmtiyazlı ortaklık lehine söylediklerini şöyle toplayabiliriz: Üyelik müzakereleri 15–20 yıl sürecek; sonucu da belli değil. Oysa imtiyazlı ortaklığı gecikmeden oluşturmak mümkün. Kaldı ki Türkiye’nin tam üyelikten vazgeçmesi de gerekmiyor. İki paralel müzakere süreci yapılabilir. Türkiye, Avrupa savunma ve güvenliği konusunda oy hakkına sahip olarak Savunma Bakanları Komitesi’ne üye olur. Türkiye’ye tam üyelik sürecinde ne kadar ekonomik yardım sağlanacaksa imtiyazlı ortaklık için de ona yakın bir meblağ sağlanır. Türkiye, üretim maliyetlerini büyük ölçüde artıran AB standartlarını uygulamaktan kurtulur. Bu sağlık, çevre ve işyeri standartları, yeni 10 üyenin GSYİH’lerinin yüzde 3-4’üne ulaşmıştı. Türkiye için bu meblağ yaklaşık 9–12 milyar dolar olacak. Özel sektörün ödeyeceği, istihdam yaratmayan, belki de istihdamı azaltacak olan bu masraflar yüzünden, yeni üyelerin hangi sektörü müzakere edilirse, o sektör AB üyeliğine muhalif hale gelmişti. İmtiyazlı ortaklıkta sınırlarımızın korunması için birlikte önlemler alındıktan sonra Türklere karşı vize uygulaması yumuşatılacak. Konunun asıl cazip yönü, şimdi artık birer şart haline gelmiş olduğu için bizden tek yanlı ödün beklenen Kıbrıs (ve daha sonra Ege) sorununun AB gündeminden düşecek olması. Muhatabımız imtiyazlı üyelik müzakere sürecinde Kıbrıs Rumları ve Yunanistan’ın veto hakkına sahip olmayacağını veya veto kullanmalarına izin verilmeyeceğini söylüyor. Tabii Ermeni soykırım iddialarının da esamisi okunmayacak ve Kürt sorunu Kopenhag siyasi kıstası niteliğini kaybedecek. Sorun borsanın tam üyelikten imtiyazlı ortaklığa geçişe karşı olumsuz tepki gösterip göstermeyeceğinde. O da iki taraf arasında yapılacak işbirliğiyle yumuşatılabilecek. Bu düşünce kuruluşunun Fransız politikasına etkisini veya söylediklerinin yapıp yapılamayacağını kesin biçimde bilmek kuşkusuz imkânsız. Ama geliştirdiği seçeneğin tamamen gayriciddi olduğu da söylenemez. Yunan/Rum açgözlülüğü Kıbrıs sorununda çözümü engelliyor. Papadopoulos, bizim tarafımızdan tanınmakta, Türk birliklerinin yerleşiklerle beraber çekilmesinde, kuzeye sınırsız yerleşme ve Rum emlakın tümüyle iadesinde ısrar ediyor. Böylece çözüm AB içinde kendiliğinden gerçekleştirilecek. 1963–74 dönemi meşrulaştırılarak azınlık statüsüne indirilecek Kıbrıs Türkleri kısa zamanda tasfiye edilecek. Yunanistan da Ege’de oldubittilerle lehine değiştireceği statükoyu meşrulaştırmanın peşinde. Fransa, Ermeni soykırımını bize kabul ettiremezse, giriş anlaşmasını referandumda reddedebilecek. Öcalan’ın yeniden yargılanması ve yeni Katılım Ortaklığı Belgesi’yle Kürtlerin kolektif azınlık haklarına kavuşturulmasına çalışılıyor. Türkiye bunlardan hiçbirini kabul edemez. Zaten bu konular sanki kabul edilemesin ve üyeliğimize engel oluştursun diye bu hale getiriliyor. Böyle giderse, sürecin bir aşamasında zaten daha ileri gidemeyeceğimiz bir veya birkaç engelle karşılaşacağız. Sorun bu engellere çarpmayı beklemek mi, yoksa olacağı şimdiden görüp gereğini yapmak mı? Her iki seçenek de çok zor ve maliyetli.” Gündüz Aktan, “İmtiyazlı ortaklık”, Yayınlanma tarihi 19.05.2005, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=153171>, (06.12.2007).

haktan vazgeçerek ayrıcalıklı bir ortak olamaz³⁸⁸. Müzakere çerçeve belgesinde işgücünün serbest dolaşımı ve tarım gibi konularda özel düzenlemeler ve kalıcı tedbirler getirilebileceğinin belirtilmiş olması, Türkiye'nin tam üyelik halinde bile ekonomik anlamda AB'den daha önceki üyeler kadar getiri sağlayamayacağını göstermektedir. Bu durumda, imtiyazlı ortaklık ya da özel statünün Türkiye'ye şu anki konumuyla sahip olmadığı avantajları getirmesi mümkün görünmemektedir³⁸⁹.

3.2.TÜRKİYE'NİN AB'YE ÜYELİĞİNE YÖNELİK SENARYOLAR

Türkiye'ye Avrupa Birliği'ne aday ülke statüsünün verildiği 9-10 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nden bu yana, Türkiye'nin çok daha istikrarlı bir düzeyde devam eden reform sürecinin özellikle insan hakları başta olmak üzere, birçok alandaki hukuki düzenlemelerin değiştirilmesi ve modernize edilmesi biçiminde somutlaşmasının sonucu olarak, Avrupa Birliği Komisyonu'nun 6 Ekim 2004 tarihinde yayınladığı İlerleme Raporu ve Tavsiye'sinde, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiği belirtilmiş ve Türkiye'yle üyelik müzakerelerinin açılması tavsiye edilmiştir. Devlet ve Hükümet Başkanları da, 17 Aralık 2004 tarihinde aldıkları kararla, üyelik müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlamasını kararlaştırmışlardır³⁹⁰.

Türkiye'nin AB'ye tam üyelik amacıyla geçmişten günümüze harcadığı yoğun çabalara rağmen, 17 Aralık Brüksel Zirvesi sonuç belgesinde, Türkiye ile tam üyelik müzakerelerinin açılması öngörülmekle birlikte, tarım, serbest dolaşım, yapısal fonlar gibi alanlarda kalıcı koruma hükümleri getirilebileceği ifadesi yer almaktadır. Hatta müzakerelerin tam üyelikle sonuçlanmaması ihtimali de bulunmaktadır. Bazı AB ülkelerinin yetkililerinin Türkiye ile tam üyelik konusunu referanduma götüreceklerini bildirmeleri ile bazı AB üyesi ülkelerde Türkiye ile ilişkilerin imtiyazlı ortaklık veya özel statü gibi bir çerçevede tutulması gerektiği şeklindeki görüşlerin sıkça dile getirilmesi bu ihtimali desteklemektedir.

Özellikle, AB'de siyasi ağırlığı bulunan Almanya'da son eyalet seçimlerinde 39 yıllık Sosyal demokrat hükümetin seçimleri kaybetmesi ve Fransa ile Hollanda

---

³⁸⁸ Evren, s.165.

³⁸⁹ Somçağ, ss.80-82.

referandumlarından çıkan “hayır” oyları ile Hıristiyan batı kültürüne dayalı ve dolayısıyla Türkiye’yi kültürel gerekçelerle dışlayan eğilimlerin ortaya çıkma ihtimali Türkiye’nin AB yolunu biraz daha zorlaştıracak gibi görünmekte; hatta bazı AB ülkelerinin Türkiye’nin üyeliği önüne ulusal hassasiyetlerini zorlayıcı koşullar getirme çabaları ise Türkiye’nin AB ile ilişkilerinin nasıl gelişeceğini giderek daha belirsiz bir hale getirmektedir³⁹¹. Türkiye’de ise AB’ye tam üyelik yönündeki geçmişten günümüze kadar devam eden çabalar yine yoğun biçimde devam ederken gümrük birliğinin gözden geçirilmesi veya ekonomik bütünleşme modelinin serbest ticaret bölgesine dönüştürülmesi önerileri dile getirilmektedir. Bütün bunlar dikkate alınarak, bu bölümde Türkiye’nin ve AB’nin, Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecinden nasıl etkileneceği değişik açılardan ele alınmaktadır³⁹².

3.2.1. Türkiye’nin Üyeliğinin AB’ye Etkileri ve AB Ülkelerinin Türkiye’ye Olumsuz Yaklaşımları

Türkiye’nin AB üyeliği için aday ülke ilan edilmesiyle birlikte Türkiye’nin olası üyeliğinin AB’ye etkileri en çok tartışılan konulardan birisi haline gelmiştir. Türkiye’nin AB’ye katılımının siyasi, ekonomik ve güvenlik gibi değişik boyutlarda yaratacağı etki nedeniyle, Birliğin önceki genişlemelerinden farklı olacağı sık sık vurgulanmaktadır. Zira Türkiye yeni üyeler ve mevcut aday ülkeler içinde AB verilerini tek başına en fazla etkileyecek ülkedir konumundadır.

AB’nin penceresinden bakıldığında; Türkiye’nin üyeliğinin etkileri konusunun oldukça tartışmalı olduğu görülmektedir. Bazı çevreler, Türkiye’nin AB’ye katılımının yol açacağı maliyetlerin Birliğe getireceği kazanımlardan çok daha fazla olacağını ileri sürmektedir. Hatta Avrupa Anayasası’nın hazırlanması sürecinde oldukça etkin bir rol oynayan Konvansiyon başkanı Giscard D’Estaing Türkiye’nin Birliğe katılımının “AB’nin sonu” olacağını dahi iddia etmiştir³⁹³. Öte yandan, diğer bazı çevreler ise Türkiye’nin muhtemel üyeliğine daha ılımlı yaklaşmakta ve Türkiye’nin üyeliğinin AB üzerinde önemli ama yönetilebilir etkileri olacağını

---

³⁹⁰ Tezcan, s.309.

³⁹¹ Şen, s.67.

³⁹² Ege, s.98.

³⁹³ BBC News, “Turkey Entry Would Destroy EU”, 8 Kasım 2002, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/2420697.stm>.

vurgulamaktadır³⁹⁴. Nitekim süreç doğru yönetildiği takdirde, her iki taraf için de önemli fırsatlar ortaya çıkabilecektir³⁹⁵. Esasen Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin fayda ve maliyetleri çok yönlü bir konu olup jeo-politik boyut, ekonomik boyut, siyasi boyut, kurumlar, iç pazar gibi çok çeşitli alanlarda değerlendirme yapılmasını gerektirmektedir.

Türkiye'nin üyeliğinin AB'ye etkileri konusu, Avrupa Komisyonu tarafından 2004 yılında hazırlanan Türkiye'nin AB üyeliğinden kaynaklanan konular" başlığını taşıyan çalışma belgesinde ayrıntılı olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu belgede; Türkiye'nin AB'ye katılımının hem Türkiye hem de AB açısından zorlu bir süreç olduğu vurgulanmaktadır. Türkiye'nin geçmekte olduğu değişim sürecine dikkat çekilerek bu sürecin devam etmesinin herkesin yararına olduğu belirtilmektedir. Raporla göre Türkiye, çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu ve özgürlük, demokrasi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü gibi temel ilkelere bağlı kalan önemli bir model ülke olabilecektir. Üyeliğin ekonomik etkileri ise olumlu olmakla birlikte, Türk ekonomisinin orta büyüklükte bir ekonomiyi temsil etmesinden ötürü ve katılımdan önce gümrük birliği sayesinde belli bir derecede ekonomik bütünleşmenin zaten gerçekleşmiş olmasından dolayı, nispeten küçük kalacaktır. Ancak nüfusunun yoğunluğu, genç nüfusu ve dinamik ekonomisi göz önüne alındığında AB'nin dış ekonomik ilişkilerini etkileyeceği ve ekonomik bir aktör olarak küresel etkisine yön vereceği öngörülmektedir.

Türkiye'nin iç pazara entegrasyonu gümrük birliği kapsamındaki mevcut yükümlülüklerini yerine getirmesi, düzenleyici çerçeveleri güçlendirmesi ve yolsuzlukla mücadele gibi reformları gerçekleştirmesi halinde yararlı olabilecektir³⁹⁶. Bugün önemli bir ekonomik güç olarak AB'nin yaşadığı en önemli sorun ekonomik büyümenin oldukça yetersiz olmasıdır. Bu bağlamda Türkiye'nin Avrupa'ya uzun vadede büyüme katkısı sağlayacak bir ülke konumunda olduğu da düşünülebilir³⁹⁷. Öte yandan düşük-orta gelir ülkesi olarak, Türkiye'nin katılımı, AB'de bölgesel ve

---

³⁹⁴ Kirsty Hughes, "Turkey and the European Union: Just Another Enlargement? Exploring the Implications of Turkish Accession", A Friends of Europe Working Paper, 2004, <http://foe.link.be/pdfs/TurkeyandtheEuropeanUnion-WorkingPaperFoE.pdf>, s. iii.

³⁹⁵ European Commission, Issues Arising From Turkey's Membership Perspective, s. 2.

³⁹⁶ European Commission, Issues Arising From Turkey's Membership Perspective, s. 5.

³⁹⁷ Yonca Özer, "Küresel Ekonomik Bir Güç Olarak AB ve Türkiye'nin Üyeliğinin Muhtemel Etkileri", **Türkiye-AB İlişkileri: Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, der.Ertan Efeğil ve Mehmet Seyfettin Erol, Orion Yayınevi, Ankara, 2007, s.143.

ekonomik farklılıkları artırabilecek ve uyum politikası açısından önemli sıkıntılar oluşturabilecektir³⁹⁸. Gerek ülkenin ekonomik kalkınmışlık düzeyinin Avrupa Birliği ortalamasının altında olması, gerek ülkede bölgelerarası gelişmişlik farkının çok yüksek bulunması, Avrupa Birliği'nin bugüne kadar uyguladığı ve bütçesinin yaklaşık üçte birinden fazlasına tekabül eden uyum politikasına ve yapısal fonlara ayrılan miktarlarda önemli artışlara gidilmesini gerektirecektir.

Jeopolitik açıdan bakıldığında Türkiye, Avrupa Birliği'nin küresel bir güç haline gelmesine imkân sağlayacak, Asya, Avrupa ve Ortadoğu arasındaki konumu, kültürel kimliği ve potansiyeliyle AB'nin çok geniş bir alanda etkin bir güç olabilmesi için en önemli partnerlerden biridir³⁹⁹. Ayrıca Türkiye'nin katılımı AB'nin daha iyi enerji arzı yollarını güvence altına almasında etkili olacaktır. Öte yandan, Türkiye'nin katılımı Birliği çatışmaların yoğun olarak yaşandığı Orta Doğu gibi bölgelerle doğrudan komşu haline getirecektir.

Diğer taraftan Avrupa Birliği'nin genişlemesiyle birlikte, karar alma mekanizmalarına katılım ve bütçe konusunda üye devletlerarasında önemli sorunlar meydana gelmiştir. Türkiye'nin üyeliğinin, mevcut sorunları daha karmaşık hale getireceği söz konusudur. Şöyle ki Türkiye bir üyelik durumunda, sahip olduğu nüfus gereğince kararların alınmasında Almanya, Fransa ve İngiltere gibi Avrupa Birliği'nin büyük üye devletleri düzeyinde temsil edilecektir. Aynı zamanda da yetkileri devamlı şekilde genişleyen Avrupa Parlamentosu'nda, Almanya'dan sonra en çok temsilci gönderme imkânına sahip olacağından Türkiye, Avrupa Birliği içerisindeki güç dengelerini esaslı şekilde değiştirme potansiyelini haizdir⁴⁰⁰.

Türkiye'nin olası üyeliğinin AB'ye etkileri ele alındığında Türkiye'nin üyeliğini destekleyenler ve üyeliğe karşı çıkanlar farklı noktalardan hareket etmektedir. AB'de Türkiye'nin üyeliğine kamuoyu desteğinin genel olarak düşük olduğu da bir gerçektir. 2006 yılında AB'nin genişlemesine ilişkin olarak Birlik vatandaşlarının tutumlarını tespit etmek üzere özel olarak gerçekleştirilen bir Eurobarometer araştırmasının sonuçlarına göre; AB vatandaşlarının %48'i Türkiye

---

³⁹⁸ European Commission, Issues Arising From Turkey's Membership Perspective, s. 5.

³⁹⁹ Akdoğan, s.53.

⁴⁰⁰ Can, 2007, s.303.

Birliğin tüm koşullarını yerine getirirse dahi Türkiye'nin AB'ye katılımına karşı bir tutum sergilemektedir⁴⁰¹.

Bu durum, Türkiye'nin üyeliğinin olumlu etkileri ile ilgili argümanların AB kamuoyu üzerindeki etkisinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Burada vurgulanması gereken nokta birçok kişi için Birliğin genişlemesi ve Türkiye'nin olası üyeliği ile ilgili olumsuz görüşlerin işini kaybetme, ulusal kültürün zayıflaması korkusu ve dinsel faktörler gibi daha somut ve kişisel endişelerden kaynaklanıyor olmasıdır. Oysa Türkiye'nin üyeliğinin olumlu etkileri, ekonomik büyümeye, enerji güvenliğine, daha güçlü bir AB dış politikasına katkı gibi daha çok stratejik ve uzun vadede ortaya çıkacak ve kişilerin çıkarlarını doğrudan etkilemeyecek konularda ortaya çıkmaktadır⁴⁰².

AB ülkeleri temelinde değerlendirildiğinde ise, Türkiye'nin AB'ye katılımına en güçlü muhalefet Avusturya (%81), Almanya (% 69), Lüksemburg'da (%69) görülmektedir. Bu ülkelerde genişlemeye yönelik genel tavır da olumsuzdur. Öte yandan, genişlemeye yönelik genel tavrı olumlu olmakla birlikte Güney Kıbrıs (%68) ve Yunanistan'da da (%67) Türkiye'nin AB üyeliğine muhalefet yüksek oranlardadır. Ayrıca Belçika (%55), Finlandiya(%55), Fransa'da (%54) vatandaşların yarısından fazlası Türkiye'nin AB'ye katılımına karşı bir tavır sergilemektedir⁴⁰³.

Son dönemde özellikle Almanya ve Fransa'da Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkan liderlerin yönetimde olması nedeniyle AB içinde Türkiye'nin üyeliğine olumsuz yaklaşımların daha şiddetli bir şekilde dile getirildiği görülmektedir. Türkiye'nin AB'deki en önemli ekonomik partneri olan Almanya Türkiye'nin AB üyeliğine eleştirel yaklaşmaktadır. Hristiyan demokrat lider, Angela Merkel, "katılım tek yönlü bir yol" ifadesini kullanmaktadır. Merkel'e göre Türkiye kriterleri yerine getirmelidir⁴⁰⁴. Bu çerçevede Almanya Başbakanı Angela Merkel, Türkiye'ye

---

⁴⁰¹ Eurobarometer, "Attitudes Towards European Union Enlargement", **Special Eurobarometer 255**, 2006, ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_255_en.pdf, s. 70.

⁴⁰² Katinka Barysch, "What Europeans Think About Turkey and Why", **Centre for European Reform Briefing Note**, 2007, <http://www.cer.org.uk>, s. 2.

⁴⁰³ Eurobarometer, s. 71.

⁴⁰⁴ "EU-Turkey Relations", <http://www.euractiv.com/en/enlargement/eu-turkey-relations/article-129678>, (10.12.2007).

AB'ye tam üyelik yerine "imtiyazlı ortaklık" verilmesini önerirken⁴⁰⁵, Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'de Türkiye konusunda AB üyeliği yerine stratejik ortaklığın hedeflenmesi gerektiği görüşündedir⁴⁰⁶. Sarkozy'nin tutumu, Türkiye'nin Avrupa'ya ait olmadığını ve bu durumun netleştirilebilmesi için de Avrupa'nın sınırlarının mutlaka belirlenmesi gerektiği yönündedir⁴⁰⁷. Bu doğrultuda Sarkozy'nin AB'nin sınırlarının belirlenmesine yönelik olarak bir "Akil Adamlar" Komitesi oluşturulması fikri AB içinde tartışmaya açılmıştır⁴⁰⁸. Ayrıca Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında bir Akdeniz Birliği oluşturma hedefini açıklayan Sarkozy, Türkiye'nin AB'ye alternatif olarak bu Birliğe katılması önerisinde bulunmuştur⁴⁰⁹.

İngiltere, önemli bir ticaret ortağı olan Türkiye'nin AB üyeliğinin en güçlü destekçisidir. İngiliz Dış İşleri sekreteri, David Miliband Eylül 2007'deki bir konuşmasında "AB'nin açık bir hedef olarak Türkiye'nin AB üyeliğine ihtiyacı " olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin AB üyeliğine şüpheli yaklaşan Fransa ile Avusturya ise Türkiye'nin AB üyeliği durumunda referanduma gitmeyi planlamaktadır. Chirac, Ankara'nın üyelik isteğinin ılımlı destekçisi iken Anayasanın referandumda ret edilmesi Fransa'nın Türkiye konusundaki çekincelerini ön plana çıkarmıştır. Yeni Cumhurbaşkanı Sarkozy, Türkiye'nin üyeliğine karşıdır, AB'nin sadece bir fikir olmadığını aynı zamanda coğrafi bir birlik olduğunu dile getirmektedir. Sarkozy'e göre, Türkiye tam üyelikten vazgeçmeli, imtiyazlı ortaklığı kabul etmelidir⁴¹⁰.

Diğer taraftan Fransa-Türkiye ilişkilerinin geliştirilmesi için 1998 yılında bir eylem planı imzalanmıştır. Fransız şirketler, Türkiye'deki en büyük yatırımcılardır ve Fransa, turizm açısından dördüncü büyük pazardır. Ancak, Fransız siyasetinde ön plana çıkmaya başlayan İslam karşıtı sağ görüş, halkın genişlemeye verdiği desteğin

⁴⁰⁵ CNN Türk, "Türkiye'ye Bir Kez Daha İmtiyazlı Ortaklık", 3 Aralık 2007, http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&HID=3&haberID=408903.

⁴⁰⁶ CNN Türk "Türkiye Konusunda Tavımda Değişiklik Yok", 30 Kasım 2007, http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&HID=5&haberID=408307.

⁴⁰⁷ CNN Türk, "Sarkozy: Türkiye AB'ye Ait Değil", 17 Şubat 2006, http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&HID=2&haberID=158531.

⁴⁰⁸ AB Haber, "Fransa Yeni Bir Sorun Çıkarttı", 7 Aralık 2007, http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=20026.

⁴⁰⁹ BBC Turkish, "Sarkozy'den Türkiye'ye Öneri", 8 Şubat 2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2007/02/070208_sarkozyturkey.shtml.

azalması ile birlikte daha da etkili olmaya başlamaktadır. Komisyon Başkanı Jose Manuel Barroso'ya göre, Türkiye'nin mevcut müzakereleri devam etmelidir ve üye ülkeler müzakereler tamamlanıncaya kadar Türkiye'nin üyeliği konusunda belirleyici bir adım atmamalıdır⁴¹¹.

Yunanistan da, Türkiye'nin AB üyeliğinin en önemli destekçilerinden biri haline gelmiştir. Yunanistan'a göre, Türkiye'yi kulübün içine almak dışarıda bırakmaktan daha iyidir. Polonya, AB'nin Türkiye'yi hazmetme kapasitesinden endişe duysa da Türkiye'nin üyeliğine olumlu yaklaşmaktadır. Lüksemburg Başbakanı Jean-Claude Juncker AB genişlemeye devam ederse, birbirinden farklılaştırılmış dereceleri içeren yeni bir üyelik modeli geliştirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. ABD, Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemekte, AB'nin "nüfusunun büyük kısmı Müslüman olan bu Akdeniz ülkesini" kabul etmesi gerektiğini dile getirmektedir⁴¹².

3.2.2.Mevcut Koşullarda Tam Üyeliğin Türkiye'ye Etkileri

Türkiye'nin AB'ye üye olması yeni şekillenen dünya düzeninde yer tutması açısından önem taşımaktadır. Bu çerçevede Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşuyla Batı dünyasının bir parçası olarak kendini konumlandırmış; İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise tesis edilmeye çalışılan barış düzeninde uluslararası örgütlerin üyesi olarak bu konumunu pekiştirmeye çalışmıştır. Soğuk savaş sonrasında yeniden şekillenen dünyada Türkiye'ye en yakın bölgesel güç ve birlik olan Avrupa Birliği içinde yer edinmesi de, kırk yıllık bir iradenin sonucu olacaktır⁴¹³. Bu irade ile 1963 tarihli Ankara anlaşması ile kurulan ortaklık ilişkisi modeli aşamalı biçimde Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğini öngörmüştür. Bu aşamalardan sadece birisi olan gümrük birliğinin yanısıra tarım ürünleri ticareti, hizmetlerin, işçilerin serbest

---

⁴¹⁰ "EU-Turkey Relations", <http://www.euractiv.com/en/enlargement/eu-turkey-relations/article-129678>, (10.12.2007).

⁴¹¹ "EU-Turkey Relations", <http://www.euractiv.com/en/enlargement/eu-turkey-relations/article-129678>, (10.12.2007).

⁴¹² "EU-Turkey Relations", <http://www.euractiv.com/en/enlargement/eu-turkey-relations/article-129678>, (10.12.2007).

⁴¹³ Akdoğan, s.59

dolaşımı ve yerleşme hakkı, Birliğin diğer ortak politikalarına Türkiye'nin zaman içinde katılımı ortaklığın diğer hedefleridir⁴¹⁴.

Türkiye AB ile ortaklık ilişkisi çerçevesinde, ekonomik bütünleşme alanında oldukça önemli bir mesafe kat etmiş bulunmaktadır⁴¹⁵. Malların serbest dolaşımıyla ilgili olarak, Türkiye AB ile gümrük birliğinin içindedir ve teknik engellerin kaldırılması alanındaki mevzuatını da AB'ninkiyle uyumlaştırmaya çalışmaktadır. AB'nin ortak ticaret politikası, rekabet politikası ve fikri mülkiyet alanındaki politikasına uyum konusunda çok ciddi adımlar atmış, hatta Türkiye AB ile bütünleşmesinin gümrük birliği ve sermayenin serbest dolaşımı aşamalarının etkilerini de yaşamış olmasına rağmen de gümrük birliği dışındaki aşamalarda bugüne kadar bir ilerleme kaydedememiştir⁴¹⁶. Ancak tam üyeliğin gerçekleşmesi durumunda birinci olarak, malların serbest dolaşımında kotalar, miktar kısıtlamaları ve gümrüklerde zaman kaybı yaratan diğer formaliteler ortadan kalkacak, ikinci olarak da, farklı teknik standartların karşılıklı olarak tanınması yahut ilgili kural ve tüzüklerin uyumlaştırılması yoluyla teknik engeller de tam üyelikle birlikte hukuken ve fiilen yok olacaktır.

Diğer taraftan Türkiye ile AB arasındaki ortaklık ilişkisi çerçevesinde tesis edilen gümrük birliği nedeniyle faktör akışkanlığını sınırlandıran birçok hukuksal engeli ortadan kaldırılmış ise de, fiili durum tam üyelik halinden geridir. Tam üyelik halinde ise, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında idari engeller ya tamamen ortadan kalkacak, ya da günümüzde AB üyeleri arasında olduğu gibi ihmal edilebilecek seviyeye inecektir⁴¹⁷.

Avrupa Birliğinde, ortak ticaret politikası Birliğin yetki alanındadır. Türkiye gümrük birliği nedeniyle AB'nin ortak dış ticaret politikasını “ortak gümrük vergisi, üçüncü ülkelerle yapılan tercihli ticaret anlaşmaları ve ticari korunma araçlarıyla”

---

⁴¹⁴ İşçilerin serbest dolaşımı için Ankara Anlaşması mad. 12, Katma Protokol mad. 36; Yerleşme hakkı için Ankara Anlaşması mad. 13, Katma Protokol mad. 41; Hizmetlerin serbest dolaşımı Ankara Anlaşması mad. 14, Katma Protokol mad. 41; Ulaştırma Politikası Ankara Anlaşması mad. 15, Katma Protokol mad. 42; Tarım ürünleri ticareti Ankara Anlaşması mad. 11, Katma Protokol mad. 32–35.

⁴¹⁵ Ege, s.94.

⁴¹⁶ Ege, s.98.

⁴¹⁷ İrfan Kaya Ülger, “Avrupa Birliği'nde Gelecek Tartışmaları ve “Türkiye Sorunu”, **Türkiye-AB İlişkileri: Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, der. Ertan Efeğil ve Mehmet Seyfettin. Erol, Orion Yayınevi, Ankara, 2007, s.91.

aynen benimsemiştir. Kendisinden daha gelişmiş bir birlikle gümrük birliğine gittiği için kendi dış ticaret politikalarından daha liberal olan AB dış ticaret politikasının benimsemek durumunda kalmıştır. Yani Türkiye AB dışı ülkelere uygulayacağı tarifelerde önemli bir indirim gitmiş ve daha liberal politikalar uygulamaya başlamıştır⁴¹⁸. Ancak, Gümrük birliğinin işleyişiyle doğrudan ilgili alanlar başlığı altında bulunan ortak ticaret politikası, AB'nin üçüncü ülkelerle yürüttüğü ticari ilişkileri belirleyen temel politika anlamına gelmektedir. Dolayısıyla AB'nin ortak ticaret politikasında gelecekte yapacağı düzenlemeleri belirlendiği karar mercilerinde Türkiye'nin, oy hakkının olmaması konuyla ilgili sadece bir danışma mekanizması öngörülmesi Türkiye'nin egemenlik kaybı açısından sorun yaratacaktır.

Türkiye, AB'ye tam üyeliği ile AB'nin, ortak ticaret politikası da dâhil olmak üzere her türlü ortak politika alanında temsil ve oy hakkına sahip olacaktır. Dolayısıyla da tam üyelik hedefinin gerçekleşmesi ortak ticaret politikasıyla ilgili olarak, teknik olmaktan çok siyasi yönü ağır basan bu egemenlik kaybı sorununu çözecektir. Avrupa Birliği karar organlarında temsil ve oy hakkına sahip bir Türkiye ise uluslararası dengelerde hesap dışı kalmaktan kurtulacak, inisiyatif gücünü daha etkin kullanan bir ülke haline gelecektir. Yani Türkiye AB üyeliği üzerinden dünyayla bütünleşme ve uluslararası rekabette etkin bir güç olma şansını güçlendirecektir⁴¹⁹.

Türkiye'nin AB'den daha hızlı adımlar attığı bir alan sermayenin serbest dolaşımıdır. Sermayenin serbest dolaşımı gümrük birliği koşulu olmamakla beraber, Türkiye'de sermaye hareketleri üzerinde kısıtlamaların 1989 yılında, AB'de ise 1990 yılında kaldırılmış olması nedeniyle Türkiye ve AB arasında sermaye hareketleri de serbesttir. Yani, Türkiye AB ile bütünleşmesinin gümrük birliği ve sermayenin serbest dolaşımı aşamalarının etkilerini yaşamış durumdadır⁴²⁰. Dolayısıyla Türkiye'nin yapacağı sadece Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı girişi için gerekli koşulların yaratılmasıdır⁴²¹. Bu itibarla oluşan güven ortamında sermaye kaçışının büyük bölümünün ülkeye geri dönmesi sağlanmış olacak, dolayısıyla Türkiye'nin

---

⁴¹⁸ Özer, s.143.

⁴¹⁹ Akdoğan, s.59.

⁴²⁰ Ege, s.98.

⁴²¹ Derviş ve diğerleri, s.91.

borç, oranın düşmesiyle birlikte, ülke gelecekte çok daha fazla sermaye ithalatı yapabilecektir⁴²².

Türkiye, AB'ye üye olmasının sonucunda İspanya ve Yunanistan örneğinde de olduğu gibi Türkiye'ye yabancı sermaye girişinde patlama olmasıyla birlikte, hem Avrupa Birliği'nin kendisinden, hem de dolaylı olarak üyelik vizyonunun katkısıyla ekonomik faydalar sağlayacaktır. Bu, özellikle yabancı sermaye ve yatırım çekme noktasında Türkiye'nin ekonomik durumunu rahatlatıcı bir etki yapacaktır. Türkiye'nin dış ticaretinin %50'si, yabancı yatırımların %65'i AB üyesi ülkeler olması, aslında Türkiye'nin ekonomik açıdan en ciddi partnerinin AB üyeleri olduğunu göstermekle birlikte, Türkiye'nin, AB'ye üyeliğinin gerçekleşmesi sonucunda Orta Asya'dan Ortadoğu'ya kadar birçok ülkeden yabancı sermayeyi çekeceğini de göstermektedir⁴²³.

Avrupa Birliğine tam üyelik süreci nedeniyle uygulamaya aktarılan kurumsal reformlar ve buna paralel olarak ortaya çıkan siyasal istikrar, yabancı sermaye yatırımları başta olmak üzere, girişimciler için yeni fırsatlar yaratacak bu süreç, Türkiye'de üretim verimliliği ve bunun sonucu olarak da fert başına düşen milli gelirden büyük bir artışa neden olabilecektir. Bu çerçevede en belirgin değişim, ekonomi içerisinde, hizmet sektörünün payının artması, sanayinin payının mevcut düzeyini koruması ve tarımın payının düşmesi şeklinde gerçekleşecektir. Tam üyelikle birlikte Avrupa kökenli yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'de artması beklenmektedir. Dolayısıyla bu durum, bir yandan Türk ekonomisinin rekabet gücünü olumlu yönde etkilerken, diğer yandan da Avrupa Ekonomisinin gelecek yıllarda büyük ihtiyaç duyacağı kalifiye elemanın yetişmesini sağlayacaktır⁴²⁴. Bu çerçevede eğitim ve öğrenim imkânları ve kalitesi daha da artacak hatta bu eğitim ve öğrenimin artmasını da devamlı zorlayacaktır⁴²⁵.

AB'nin ortak politikaları arasında Türkiye'yi en fazla etkileyecek olan ortak tarım politikasına uyumdur. AB'nin tarım sektörü ile karşılaştırıldığında Türkiye'de

---

⁴²² Derviş ve diğerleri, s.123.

⁴²³ Akdoğan, ss.61-62.

⁴²⁴ Ülger, s.95.

⁴²⁵ Ergün Sönmez, **Türkiye ve Avrupa Birliği:Türkiye'nin AB'ye Üyelik Sürecinde Devam Eden Problemleri**, Tevn Yayınları, İstanbul, 2005, s.78.

tarımsal üretimin verimi düşüktür, idari yapılar dağınıktır ve etkili bir denetim mekanizması mevcut değildir, hatta tarım çalışanlarının sosyal haklarına yönelik bir politika da bulunmamaktadır⁴²⁶. Genel olarak bakıldığında Türk tarım politikaları AB'nin Ortak Tarım Politikası'nın uyguladığı yaklaşıma doğru yol almaktadır. Türkiye bu sektörde AB'yle önemli bir ticaret fazlası bulunan tek aday ülkedir. Çünkü Türkiye'de, işgücünün büyük bir kısmı resmen tarımda istihdam edilmesine rağmen diğer Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine (özellikle Polonya ve Romanya'ya) benzemekle birlikte, Türkiye bu sektörde AB'nin görece olarak açık olduğu ürünlerde uzmanlaştığı için AB'yle bu alandaki ticaretinde önemli bir fazlalık veren tek aday ülke konumuna gelmiştir. Ayrıca, yine Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden farklı olarak, Türkiye bazı tarım ürünlerini uzun zamandır AB'den de daha fazla korumuş olması nedeniyle, üyelik bu sektörde koruma kaybına yol açacaktır⁴²⁷.

Tarım aynı zamanda Türk ekonomisinin ikili yapısını da yansıtmaktadır: AB'ye yapılan büyük miktarda ihracat, görece olarak küçük bir modern sektör tarafından gerçekleştirilirken, istihdamın çoğunu sağlayan diğer kesim rekabetçi olmaması nedeniyle sektörün gelişmesine ilişkin görünüm de belirsizlik içermektedir. AB üyeliği sektörün gelişmesine ilişkin belirsizliği ortadan kaldıracak, özellikle düşük işgücü maliyetlerinin hala bir fark yarattığı ender alanlar arasında yer alan taze meyve ve sebze alt sektörlerinde önemli büyüme fırsatları getirecektir⁴²⁸.

Diğer yandan Avrupa Birliği verdiği destek primleriyle üye ülkelere doğrudan yardımda bulunmaktadır. Özellikle tarım politikaları için önemli oranda bütçede pay ayıran AB, süt ürünleri ve hayvancılık için de desteklemede bulunmaktadır. Bu açıdan Türkiye'nin üyeliği de çiftçilerin destek görmesi açısından bir açılım sağlayacaktır⁴²⁹. Ayrıca tam üyelikle birlikte Türkiye, şu ana kadar yararlanamadığı AB'nin Tarımsal Garanti Fonu (FEOGA), Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu gibi fonları ile kısmen faydalandığı Akdeniz Fonu, Avrupa Yatırım Bankası kaynaklarından diğer üye ülkeler gibi faydalanabilecektir⁴³⁰.

---

⁴²⁶ İKV, 2004, s.39.

⁴²⁷ Derviş ve Diğerleri, s.91.

⁴²⁸ Derviş ve Diğerleri, ss.114–115.

⁴²⁹ Akdoğan, s.62.

⁴³⁰ Akdoğan, s.61.

AB'nin Türkiye'yi en çok etkileyecek olan, ortak bir politika olmayıp daha çok koordinasyon içeren politikası ise bölgesel politikadır. Türkiye, AB üyeliği ile birlikte AB'nin yapısal fonlarından, kalkınmada yavaş ilerleyen bölgelerini ekonomik ve sosyal yönden uyumlaştırmak ve mevcut yapısal sorunlarının çözümü için finansman sağlayacaktır. Ancak bu kaynakların kullanılmasıyla sağlanacak ekonomik ve sosyal gelişimin sonuçları orta ve uzun vadede görüleceğinden, üye olur olmaz milli gelirin kısa sürede artması beklenmemelidir⁴³¹.

Daha ileri bir bütünleşme biçimi olarak ekonomik ve parasal birliğin içinde yer almak da Türkiye'yi önemli biçimde etkileyecektir. Çünkü Türkiye'nin ekonomik yapısının para birliğinin çekirdeğini oluşturan ülkelerin ekonomisine göre farklı olmasıdır. Yani, optimum para birliği teorisinin koşullarından birinin, Türkiye örneğinde oldukça eksik kalmasıdır. Bu faktör, para birliğinin Türkiye açısından maliyetini arttıran bir faktör olmasına rağmen, AB üyesi olmuş, dolayısıyla mal ve sermaye hareketleri artmış bir Türkiye'de ulusal para politikasının şimdikine göre daha az etkili olması söz konusudur. Bu itibarla AB üyeliğinden sonra Türkiye'nin para birliğine girme konusunda istekli ve ciddi olduğunu belirtmesi, birbiriyle tutarlı olmayan politikalar izlememesi ve böylece istikrarlı kur için gerekli zemini hazırlamasıdır. Bu zemin hazırlığı, bütçe açıklarının borç yükünün ve enflasyon oranının Maastricht Kıstasları'na uygun bir süreç içine girmesi demektir⁴³². Bu süreçte Türkiye'nin en çok zorlanacağı alan, bütünleşmenin ekonomik ve parasal birlik aşamasına geçişte Maastricht kıstaslarına uyum yapmanın yaratacağı daraltıcı etki olacaktır⁴³³.

AB'nin ortak politikalarının uygulanmasını sağlayan bir bütçesi bulunmaktadır ve aynı zamanda AB'nin ortak politikalarının harcamalarına ayrılan bütçe gelirleri, AB'nin ortak politikalarından sağlanmaktadır. Bu çerçevede Üye ülkeler, ortak gümrük vergisi gelirlerini, tarım ürünleri ithalatından elde ettikleri gelirleri, KDV gelirlerinin bir bölümünü ve GSYİH'lerinin %1,2'yi geçmeyecek bir

---

⁴³¹ İKV, 2004, s32.

⁴³² Mehmet Uğur, "Dünya Parası Olarak Avro'nun Kaderi ve AB Üyeliğinin Türkiye Ekonomisine Muhtemel Katkıları", **Müzakerelerden Üyeliğe:AB-Türkiye Gündemindeki Sorunlar**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005, ss.123-124.

⁴³³ Ege, s.99.

bölümünü AB bütçesine aktarmaktadırlar⁴³⁴. Günümüzde Avrupa Birliği bütçe harcamalarının büyük bir bölümü tarım sübvansiyonları ve geri kalmış ülkelerin ve bölgelerin kalkınma finansmanı için kullanılmaktadır⁴³⁵. Diğer iç politikalara ait harcamalar (Ar-Ge politikası, sanayi politikası, enerji politikası, çevre politikası gibi koordinasyon öngören politikaların harcamaları), dış politikaya ilişkin harcamalar, AB kurumlarının işlemlerine yönelik harcamalar hep AB bütçesinden karşılanmaktadır.

Türkiye'nin AB'ye üyeliği halinde AB bütçesine katkısı Devlet planlama Teşkilatı'nın yapmış olduğu bir çalışmasına göre, 2014 yılında 6 milyar Euro olacaktır⁴³⁶. Türkiye'nin yıllık %6 büyüme hızını sürdürmesi halinde bu rakam, 2020 yılında 9 milyar Euro düzeyine yükselecektir. 2004 Mayıs ayında gerçekleşen genişlemenin ardından bütçe harcama kalemlerinde yenilenme yapılması konusunda üye ülkeler arasında genel bir uzlaşma eğiliminin ortaya çıkmış olmasıdır. Bir yandan bütçe harcama kalemlerinde tarım sübvansiyonları ve bölgesel kalkınma fonları payının düşürülmesi, diğer yandan araştırma-geliştirme ve dış yardım oranının artırılması ve aday ülkelere yapılacak tahsisatın azaltılması tartışılmaktadır. Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak Türkiye'nin tam üyelik maliyeti, önümüzdeki yıllarda, hem Türkiye ekonomisinde kaydedilecek gelişmeler, hem de AB'nin politikalarında ve bütçe harcama kalemlerinde yenilenme yapılması eğilimi nedeniyle beklenenlerden çok daha düşük düzeyde gerçekleşecektir⁴³⁷.

Ekonomik düzeyde AB, Türkiye ekonomisinin en önemli hareket alanını oluşturmaktadır. Bu çerçevede AB'nin Türkiye'nin ekonomik olarak büyümesine ve gelişmesine katkısı hem günümüzde hem de gelecekte çok önemlidir⁴³⁸. AB bütünleşmesinin mevcut kurallarının tümü işler hale getirilerek AB'ye tam üye olmak Türkiye'ye çok olumlu etki yapacak olmakla birlikte, kendisi çeşitli sıkıntılarla boğuşan, henüz son genişlemesini hazmedememiş ve tek para birimini tam oturtamamış bir AB'nin, Türkiye gibi büyük bir ülkenin tam üyeliğinin tüm

---

⁴³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Karluk, 2005, ss.603–617.

⁴³⁵ Ülger, s.93.

⁴³⁶ Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, 2004.

⁴³⁷ Ülger, ss.94–95.

⁴³⁸ Akgür, s.78.

unsurları içine girerek getireceği yükü taşıması mümkün görünmemektedir. Bu nedenle böyle bir senaryonun gerçekleşme olasılığı çok yüksek değildir.

3.2.3.Kalıcı Koruma Tedbirlerinin Uygulanması Durumunda Türkiye'nin AB'ye Üyeliklerinin Etkileri

Avrupa Komisyon'u 6 Ekim 2004 tarihinde yayınladığı Türkiye İlerleme Raporu ve rapora bağlı tavsiye belgesinde, Türkiye'nin siyasi kriterleri gerekli ölçüde yerine getirdiğini belirterek, AB'ye katılım müzakerelerinin başlatılması önerisinde bulunmuştur. Bunu takiben 17 Aralık 2004'te Brüksel'de yapılan Avrupa Birliği Zirvesi'nde Avrupa Konseyi, Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine kanaat getirerek 3 Ekim 2005 tarihinde Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlatılmasını kararlaştırmıştır. Katılma müzakerelerinin resmen başlaması kararı, tarihi bir karar olmuştur. Avrupa birliği ile katılım müzakereleri, aday ülkenin AB müktesebatını ne şekilde ve hangi takvim çerçevesinde kabul edeceğinin, uygulayacağı ve uygulama için gereken idari yapıyı nasıl oluşturacağı saptandığı bir süreçtir⁴³⁹.

Müzakerelerin AB açısından temel ilkelerini saptayan Müzakere Çerçeve Belgesi⁴⁴⁰, diğer belgelerde olduğu gibi, Türkiye'nin tam üyelik yolunda Avrupa bütünleşmesinin merkezine doğru ilerleyebileceği yolu açarken, aynı zamanda oldukça kırılğan bir yapıyı da bu sürecin belirleyicisi konumuna sokmuştur⁴⁴¹. 17 Aralık 2005 tarihli Brüksel Zirvesi Sonuç Belgesiyle Türkiye için öngörülen müzakere sürecinin, daha önceki müzakere süreçlerinden farklı iki yönü vardır. Birincisi, müzakere süresi eski genişleme örneklerinden daha uzun olarak belirlenmiştir. İkincisi ise, müzakere çerçevesi daha önceki genişleme müzakerelerinde ifade edilmeyen ek koşullar ve şerhler içeriyor olmasıdır.

Öyle görünüyor ki, müzakereler 2014'ten önce sona ermeyecektir. Bilindiği gibi, 1997 Lüksemburg konferansında Türkiye, Doğu ve Orta Avrupa ülkelerini kapsayan, Romanya ve Bulgaristan'a da üyelik perspektifini veren genişleme sürecinin dışında tutulmuşsa da 1999 Helsinki zirvesinde Türkiye, Doğu ve Orta

⁴³⁹ Palabıyık ve Yıldız, ss.87-89.

⁴⁴⁰ Müzakere Çerçeve Belgesinin ayrıntıları için bkz. Reçber, 2006.

Avrupa genişlemesine hem bağımlı hem de bu genişlemeden ayrı bir aday ülke haline gelmiştir. Bağımlılık, Türkiye'nin, adaylığı daha önce kabul edilen Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinden daha önce üye olmaması; farklılık ise, Türkiye'nin Doğu ve Orta Avrupa genişlemesini hesaba katan ve 2002 tarihli Nice Antlaşması'nda kabul edilen oy dağılımına ve o sıralarda çizilen uzun vadeli bütçe çerçevesine dâhil olmaması anlamına geliyordu. Sonuç itibarıyla, Türkiye'nin 2013'te sona erecek iki aşamalı bütçe uzlaşmasının sonuna kadar üye olma ihtimali kalmamıştır⁴⁴². Bu anlamda, Türkiye'yle ilgili müzakere sürecinin uzun tutulmasına neden olarak, Türkiye'nin tam üyeliğinin büyük bir mali yük getireceği öngörülerek, katılımın ancak 2014 sonrası dönem bütçesi hazırlandıktan sonra gerçekleşebileceği gösterilebilir⁴⁴³.

Türkiye'yle müzakere çerçevesinde daha önceki genişleme müzakerelerinde ifade edilmeyen ek koşulların ve şerhlerin olması, AB'nin kolaycı tutumuyla ilgili olarak, risk minimizasyonundan kaynaklanan bir “zamana oynama taktiği olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede AB; Türkiye'deki uyum reformlarının geri dönülemez bir noktaya geldiğini önceden görmek ve AB ülkelerinin kamuoyunda işsizlik, din, kültür, kimlik, vs. sorunlarıyla bağlantılı olarak ortaya çıkan Türkiye aleyhtarlığının zaman içinde azalmasını beklemektedir⁴⁴⁴. Bu itibarla Brüksel Zirvesi'nde Başkanlık Bildirisi'nin 23.maddesinde yer alan üç koşul ve şerh Türkiye'nin AB'ye üyelik perspektifini belirleyiciliği açısından son derece önemlidir.

Bunlardan birincisi, müzakere sürecinin “ucu açık ve sonucu tam üyeliği garanti etmeyen” bir süreç olduğu ve sonucunun önceden kestirilemeyeceği şerhidir⁴⁴⁵. Türkiye, müzakerelerin amacının tam üyelik olduğunu; AB tarafı ise, müzakerelerin başarıyla sona ereceğinin bugünden garanti edilemeyeceğini karara ekletmenin yanında, tam üyeliğin gerçekleşmemesi halinde, aday ülkenin Avrupa

---

⁴⁴¹ Özen ve Yazgan, s.274.

⁴⁴² Uğur, 2005, s.149–150.

⁴⁴³ Evren, s146.

⁴⁴⁴ Uğur, 2005, ss..150–151.

⁴⁴⁵ Türkel Minibaş, “Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Türkiye'nin Tam Üyeliği”, **Türkiye-AB İlişkileri Üzerine:Ekonomi-Politik Tezler**, Der. İrfan Kalaycı, Beta Yayınları, İstanbul, 2006, s.432.

kurumlarına sağlam şekilde bağlanması temennisini de ortaya koymuştur⁴⁴⁶. 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'ye diğer aday ülkelerle eşit muamele yapılacağı karar ve kayıt altına alınmasına rağmen, AB konseyi, net ve koşulsuz şekilde tam üyeliğe odaklanmış bir perspektif vermeyen bir müzakere süreci öngörmektedir. Böylelikle imtiyazlı ortaklık statüsü tam üyeliğe alternatif olarak gündemde tutulmaktadır⁴⁴⁷.

Diğer bir açıdan bu şerhin açıkça ifade edilmiş olmasının nedeni, AB'nin Türkiye'nin üyeliğini önlemek için bir bahane bulmaktan ziyade, AB ülkelerindeki kamuoyunu "yönetme" kaygısı olarak değerlendirilebilir⁴⁴⁸. Zira başta Fransa olmak üzere, bir dizi ülke, müzakere sürecini tam üyelikten koparmaya çalışmıştır. Bunun en açık göstergesi, referandum tartışmalarıdır. Müzakere sürecinde hazırlanacak Katılım Anlaşması, üye ülkelerin anayasal süreçlerine göre ulusal bir onay sürecinden geçecektir. Aynı zamanda Avrupa Parlamentosu da, bu anlaşmayı onaya sunacaktır. Bunlardan biri onaylamayı bir şekilde reddederse, tam üyelik gerçekleşmeyecektir⁴⁴⁹.

Müzakere süreciyle ilgili ikinci koşul ise, Türkiye'nin Kopenhag kriterlerini "ciddi ve kalıcı bir şekilde" ihlal etmesi durumunda, müzakerelerin nitelikli oy çoğunluğuyla askıya alınabileceği koşuldur. Kopenhag kriterlerini "ciddi ve kalıcı bir şekilde" ihlal eden bir Türkiye'nin, AB üyeliğiyle pek fazla ilgilenen bir Türkiye olmayacağı açıktır. Diğer taraftan, Kopenhag kriterlerini "ciddi ve kalıcı bir şekilde" ihlal etmeyen bir Türkiye'yi, müzakereleri askıya alarak cezalandırmak AB'nin alacağı bir risk değildir. AB'nin böyle bir risk almayacağını açık göstergesi olarak, bazı Avrupa ülkelerinde oluşan kamuoyu muhalefetine karşın, Türkiye'yle müzakerelerin başlatılacak olması örnek gösterilebilir⁴⁵⁰.

Müzakere çerçeve belgesinde yer alan üçüncü bir husus da, derogasyonlar ve özel düzenlemelerle ilgili esnek bütünleşmeye yönelik yaklaşımların dile getirildiği alanlardır. Böylelikle Türkiye, Avrupa Birliği üyeliğine kerhen de olsa kabul edilecek; ancak bu üyeliğin bazı alanlarda sürekli veya uzun süreli derogasyonlar

---

⁴⁴⁶ Özen ve Yazgan, s.272.

⁴⁴⁷ Minibaş, s.432.

⁴⁴⁸ Uğur, 2005, ss..151.

⁴⁴⁹ Özen ve Yazgan, s.272.

⁴⁵⁰ Uğur, 2005, ss.152,153.

altında yürütülmesi esas alınacaktır. Türkiye için en önemli koşul ve şerh budur. Müzakere çerçeve belgesinde; “tarım, yapısal politikalar ve kişilerin serbest dolaşımı gibi alanlarda uzun geçiş süreleri, derogasyonlar, daimi koruma tedbirleri düşünülebileceği” açıkça belirtilmiştir. Komisyon bunları, uygun hallerde, kişilerin serbest dolaşımı, yapısal politikalar veya tarım gibi alanlardaki tekliflerinin içerisine dâhil edebilecek, hatta üye devletler de kişilerin serbest dolaşımının nihai inşasına ilişkin kararda da söz sahibi olabileceklerdir. Üyeliğin içinin boşaltılması anlamına gelen bu modelin Türkiye tarafından kabul edilmesi mümkün olmadığı gibi Avrupa Birliği’nin temelleri ile bağdaşırılığı da şüphelidir⁴⁵¹.

AB’nin yapmaya çalıştığı şey, Türkiye’nin üyeliğinin getireceği maliyeti mümkün olduğunca azaltmaktır. Çünkü nüfusu yüksek, tarımın hala çok önemli bir istihdam kaynağı olduğu ve bölgeler arasındaki eşitsizliklerin yüksek olduğu bir Türkiye, AB açısından ciddi maliyetleri olan bir üye olacaktır. Bu çerçevede Müzakere çerçeve belgesiyle istisnalar getirilmesi, AB’nin mevcut mekanizmalarının tümü geçerli olacak biçimde Türkiye’nin AB’ye üyeliğinin AB ekonomisi üzerinde yaratacağı baskıları giderme amacını taşımaktadır. Nitekim geçmiş genişleme örneklerinde de buna benzer durumlar ortaya çıkmış, AB’nin küçük hesaplar nedeniyle ne denli bencil olabileceği sık sık tekrarlanmıştır.

Bu Türkiye’nin, sadece AB’ye üye olmayı istemesinin yeterli olmayacağını, öncelikle Avrupalı bir “oyuncu” olduğunu kanıtlaması gerektiğinin yanında ayrıca, uyum reformlarını yapmaya devam etmeyi, dış politika tercihlerini AB’li büyük bir ülke perspektifiyle yeniden tanımlamayı ve geleceğin Avrupa’sının kurulmasında yapacağı katkıları ortaya koymayı gerektirdiğinin bir göstergesidir⁴⁵². Diğer taraftan bu alanlar AB üyeliğinin Türkiye üzerinde en olumlu etkileri yaratacak alanlardır Bu alanların bütünleşme sürecinin dışında kalması demek, gümrük birliği ve sermayenin serbest dolaşımı zaten geçerli olduğuna göre, Türkiye’nin AB ile bütünleşmesinin bir de hizmetlerin serbest dolaşımını ve belki de ekonomik ve parasal birliği kapsayacak şekilde genişletilmesi anlamına gelmektedir⁴⁵³.

---

⁴⁵¹ Can, 2007, s.306.

⁴⁵² Uğur, 2005, s.154.

⁴⁵³ Ege, s.99.

Son yıllarda Avrupa genelinde üzerinde en fazla tartışılan konulardan biri de, Avrupa bütünleşmesinin geleceğidir. Birlik içinde bütünleşme adımlarının tüm üye devletler tarafından birlikte atılması mevcut realiteye uymadığı gibi, geleceğin gereksinimine de uymamaktadır⁴⁵⁴. Gerçekten de günümüzde 25 üyeli hale gelen, yakın gelecekte 30'lu rakamlara ulaşması beklenen AB'nin, bugüne kadar kısmen de olsa koruyabildiği yeknesak bütünleşmeyi bundan sonra sürdürüp sürdüremeyeceği merak konusudur. Beşinci genişleme ve hemen ardından Türkiye'nin üyeliğinin gündeme gelmesiyle birlikte hızlanan gelecek tartışmalarının, önümüzdeki yıllarda da sürmesi beklenmektedir.

Değişken yapısı gereği, Avrupa Birliği'nde hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığı/olmayacağı, genişlemeye paralel olarak karar alma mekanizmasında, ortak politikalarda revizyon yapılması gerektiği sıklıkla dile getirilmektedir⁴⁵⁵. Dolayısıyla AB'nin yeni genişlemelerde mevcut yapısını aynı biçimde sürdürebilme ihtimali çok fazla bulunmamaktadır. Özellikle tarım alanındaki sıkıntıları çok büyüktür, fiyat desteğinden gelir desteğine geçmek AB bütçesi üzerindeki baskıyı azaltmakla beraber tamamen giderememiş; ortak tarım politikası, desteğin üretime göre verilmediği, çevreye duyarlı tarım yapanlara verildiği bir yapıya dönüştürülmüş; ancak bu da AB'yi tam olarak rahatlatmamıştır. Öyle ki, tarım desteklerinin belirli bir süre sonra tümüyle kalkmasını destekleyen görüşler de telaffuz edilmektedir. Türkiye AB'ye tüm kurallarıyla birlikte katılsa dahi tarıma verilen desteklerin kalktığı bir AB'den mevcut üyelerin geçmişte elde ettikleri yararları elde edememiş olacaktır⁴⁵⁶.

AB bütünleşmesinin geleceğine ilişkin olarak, gerçekleşmesi en muhtemel senaryo⁴⁵⁷, AB'nin ileride, belki de Türkiye ile müzakereler sona ermeden önce “çok vitesli bir Avrupa modeli”ne dönüşmesidir. Bu modelde bütünleşmenin belirlenen ortak hedeflerine, üye ülkelerin farklı tarihlerde ulaşmaları öngörülmesinin yanında, üye ülkelerden ortak hedeflere hem ulaşabilme yeteneği, hem de ulaşmak için siyasi irade isteyen bir yaklaşım modelidir. Burada önem taşıyan husus, tüm üyelerin ortak

⁴⁵⁴ Füsün Arsava, “Hangi Avrupa İçin Ne Kadar Esneklik”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, Güz 2001, s. 43.

⁴⁵⁵ Ülger, s.76.

⁴⁵⁶ Ege, s.100.

bir bütünleşme seviyesine ulaşmalarının zorunlu olmasıdır⁴⁵⁸. Bu modelin ilk örneklerini, AT Anlaşmasının 7c (yeni madde:15)⁴⁵⁹ ve 115.(yeni madde:134)⁴⁶⁰ maddelerinde görmek mümkündür.

Anlaşmanın 7/c maddesine göre, ekonomik bakımdan ileri seviyede olmayan ülkeler için geçici istisnalar getirilebileceği hüküm altına alınmıştır. Ancak burada amaç istisna tanımak değil, anlaşmanın 7/a (yeni madde:14)⁴⁶¹ maddesinde düzenlenen hedefe ulaşmaktır. Madde 115 de (yeni madde. 134)⁴⁶² ise, üye devletlerin üçüncü ülkeden ithal edilen mallara karşı geçici koruma önlemleri alabileceği de ayrıca düzenlenmiştir. Çok Vitesli Avrupa yaklaşımı ilk genişlemeden (Danimarka, İngiltere, İrlanda) sonra Tindemans raporu ile gündeme gelmeye başlamıştır⁴⁶³. Bu yaklaşım, AB'nin kuruluş felsefesiyle yöntem açısından farklılık gösterse de, sonunda bütün üye ülkelerin ortak hedeflere ulaşmasını öngörmesi bakımından kuruluş ilkelerine bir aykırılık göstermesi söz konusu değildir⁴⁶⁴.

Böyle bir modelde ekonomik bütünleşmenin tüm unsurlarının geçerli olduğu bir çekirdek ülkeler grubu bulunabilir, hatta bu ülkeler arasında siyasi bütünleşmenin gerçekleşmesi ve ortak bir Anayasa'nın kabulü de söz konusu olabilir. Çekirdeğin hemen dışındaki viteste sadece ekonomik ve parasal birlik içine giremeyen ülkeler, onların dışındaki çeşitli viteslerde, Türkiye gibi, tarım politikası, yapısal politika, serbest dolaşım gibi bütünleşme unsurlarının bazılarının ya da hepsinin dışında kalacak ülkeler bulunabilir. Tarım politikası, yapısal politika ve serbest dolaşım gibi bütünleşme unsurlarının dışında kalmak tam üyelik olmayacağına göre, bu konumdaki bir ülkenin ilişki biçimi "imtiyazlı ortaklık" veya "özel statü" olarak adlandırılabilir⁴⁶⁵. Ya da Mevcut gösterge ve eğilimler, genişleyen ve derinleşen Avrupa Birliği'nin gelecek yıllarda yeknesak bütünleşme hedefinden fazla

---

⁴⁵⁷ Avrupa Birliğinde gelecek senaryoları için bkz. Karluk, 2005, ss.51–56.

⁴⁵⁸ Ülger, s.77.

⁴⁵⁹ Madde 15 için bkz. İKV, 2000, s.6.

⁴⁶⁰ Madde. 134 için bkz. İKV, 2000, s.45.

⁴⁶¹ Madde 14 için bkz. İKV, 2000, s.6.

⁴⁶² Madde 134 için bkz. İKV, 2000, s.115.

⁴⁶³ Arsava, 2001, s. 34.

⁴⁶⁴ Karluk, 2005, s.52.

⁴⁶⁵ Ege, s.100.

uzaklaşacağı ve Değişken Geometrilili Avrupa modeline doğru yol alacağına belirtisi olarak değerlendirilebilir⁴⁶⁶.

Türkiye'nin en muhtemel senaryonun böyle olduğunu çok iyi bilip, 2015 yılında katılacağı Avrupa'nın, bugünkü görünümünden oldukça farklı olacağına hesabıyla izleyeceği politika ve stratejilerin ulusal çıkarlarının korunmasının bir gereği olması açısından, ulusal çıkarlarından taviz verirken ona göre davranması büyük önem taşımaktadır. Diğer bir deyişle Avrupa'da ortaya çıkan bu yeni durumu hesaba katması ve kendi hedeflerini buna göre belirlemesi gereklidir.

3.2.4.Gümrük Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmasına Dönüştürülmesinin Türkiye'ye Etkileri

Avrupa Birliği'nde Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkanlar, imtiyazlı ortaklık önerisiyle Türkiye'yi Gümrük Birliği ile kendisine bağlayıp kendi etki alanı içinde tutmak istemektedirler, bunun için de AB hukukunda olmayan “kendine özgü” (sui generis) bir şekilde “gümrük birliğini” bir model olarak almaktadırlar⁴⁶⁷. Gümrük Birliği AB için en uygun bir formül olup sadece sanayi mallarının serbest dolaşımını öngörmesi sebebiyle de AB'nin bir tercihidir ancak malları üreten el emeğinin serbest dolaşımının kapsamaması ise Türkiye'nin aleyhinedir⁴⁶⁸.

Diğer taraftan Türkiye ile “özel statü” veya “imtiyazlı ortaklık” kurulmasını dile getirenlerin hepsinin zihninde aynı model olmamakla birlikte, bazılarının Türkiye ile bütünleşmesinin oldukça zayıf bir çerçevede, belki de en yavaş viteste tutulmasını istemeleri muhtemeldir. AB'nin üçüncü ülkelerle kurduğu en zayıf bütünleşme ilişkisi ise Serbest ticaret bölgesidir⁴⁶⁹. Bu bağlamda AB ile Türkiye

---

⁴⁶⁶ Ülger, s.80.

⁴⁶⁷ Rıdvan Karluk, “AB-Türkiye Gümrük Birliği”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Özel Sayı, No:3, Mart-Nisan, 1995, ss.190–191.

⁴⁶⁸ Karluk, 2006, s.27.

⁴⁶⁹ Avrupa Birliği, Avustralya, Kanada, Tayvan, Hong Kong, Japonya, Güney Kore, Yeni Zelanda, Singapur ve ABD dışında geri kalan DTÖ üyelerinin tamamıyla bir tercihli ticaret düzenlemesine sahiptir. AB'nin üçüncü ülkelerle kurmuş olduğu tercihli ticaret ilişkileri, gelişmişlik derecesine göre, hiyerarşik bir şekilde, üç katmanlı “tercihler piramidi” olarak tanımlanmaktadır. Tercihli ticaret ilişkileri hiyerarşisinin en yüksek seviyesinde karşılıklı tercihli anlaşmalar yer almaktadır. Bu anlaşmalar, liberalleşme yükümlülükleri açısından karşılıklı olmakla beraber, aynı hızda değildir. AB'nin Türkiye ile sahip olduğu “gümrük birliği” ilişkisi bu kategoriye en güzel örneği oluşturmaktadır. Tercihli ticaret ilişkilerinin ikinci katmanını, Afrika, Karayip ve Pasifik ülkeleri ile yapılmış olan ve ülkelere kalkınmaları amacıyla “karşılıksız” ticari tercihler sağlayan Cotonou

arasında tesis edilen GB değerlendirildiğinde ise; bu birliğin sadece AB ile Türkiye arasındaki değil, nerdeyse tüm dünya ülkeleri ile ticari ilişkileri belirlemekte olduğu görülmektedir.⁴⁷⁰

Avrupa bütünleşmesinin kaydettiği gelişmelere bakacak olursak Türkiye'nin gümrük birliğinden çıkıp, AB ile ilişkisini mevcut bütünleşme düzeyinin bir adım gerisine götürmesi çok da anlamlı görünmemektedir. Ancak, Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyeliğinin gerçekleşmesinin öngörüldüğü 2015 yılından sonraki belirsiz bir tarihe ertelenmek istenmesi ya da ulusal çıkarlarımızın gereği, Türkiye'nin gümrük birliğinden çıkarak, AB ile ilişkisini bir serbest ticaret anlaşmasına⁴⁷¹ dönüştürmek gibi bir adım atmaya zorlanması söz konusu olabileceğinden, böyle bir senaryonun etkilerinin değerlendirilmesinde de yarar bulunmaktadır.

AB ile tam üyelik öncesi gerçekleşen Gümrük Birliği, sadece Türkiye'ye özgü bir uygulamadır. Zira AB'nin kuruluşu, yapısı ve genişleme süreci incelendiğinde üye ülkelerin önce tam üye olup gümrük birliğine sonradan girdikleri veya tam üyelik ve gümrük birliği süreçlerinin eş zamanlı olarak başladığı görülmektedir⁴⁷². Türkiye AB ilişkilerini farklı bir boyuta taşıyan ve ekonomi tarihimizdeki en kapsamlı ticari bütünleşme sayılan Gümrük Birliği'nin 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmesinin ardından, tüm ekonomimiz bu bütünleşmeden doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmiştir⁴⁷³.

Gümrük Birliği'nin tamamlanmasıyla birlikte AB-Türkiye ilişkilerinin yapısı değişmiş, hatta ortaklar arasındaki var olan denge Türkiye aleyhine olmak üzere bozulmuştur. Böylece AB Türkiye'yi tam üye olarak kabul etmeden kendisine bağlamayı başarmış, bu yolla da Türkiye pazarına girme amacına ulaşmıştır⁴⁷⁴.

Anlaşmaları oluşturmaktadır. Son olarak da, diğer az gelişmiş ülkelere "Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi" mekanizması altında verilen, herhangi bir "sözleşmeye dayanmayana" (otonom) ve "karşılıksız" olan ticari tercihler gelmektedir. Ayrıntılar için bkz., Özer, ss.123-133.

⁴⁷⁰ Özsoy ve Özsoy, s.343.

⁴⁷¹ Serbest Ticaret Anlaşması için bkz. Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat:Teori Politika ve Uygulama**, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2003, ss.247-248; Nevzat Güran, **Uluslararası ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2002, ss.221-224.

⁴⁷² Erol Manisalı, **Gümrük Birliğinin Siyasal ve Ekonomik Bedeli**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s.55.

⁴⁷³ DPT, 2000, s.31.

⁴⁷⁴ Harun Gümrükçü, "Küreselleşme, Avrupa'nın Genişlemesi ve Türkiye-AB İlişkileri Bağlamında Gümrük Birliği'nin Değerlendirilmesi", **Türkiye-AB İlişkileri: Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere**

Demek ki ortaklık ilişkisinin temelini oluşturan gümrük birliğinin Türkiye ile Birlik arasında dış ticareti düzenleyen bir yapılanma olarak işlev görmesi ve Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin bu seviyede devam etmesi istenmektedir⁴⁷⁵. AB'nin bir "hazmedememe sorunu" gibi söylemleri dile getirmeye başlamasının yanında bir adım daha ileri giderek "kapasitesi" uygun olabilirse 43 yıl önce verdiği tam üyelik taahhüdünü yerine getirebileceğini dile getirmeye başlaması hatta "imtiyazlı üyelik/ortaklık" gibi bir kavramı da ortaya atarak, Avrupa kamuoyunda bunu tartışmaya açması bu görüşü destekler görünmektedir⁴⁷⁶.

Aslında Türkiye'ye önerilen "imtiyazlı üyelik/ortaklık", 2002 Aralık ayındaki Kopenhag Zirvesi'ndeki Gümrük Birliği'nin "derinleştirilmesi" ve "genişletilmesi"nden başka bir şey değildir Gümrük Birliği'nin derinleştirilmesi ve genişletilmesi, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı kapsamında olmayan hizmetler ve kamu ihaleleri gibi konuların da yer aldığı bir süreçtir. Gümrük Birliği'nin Ortaklık Konseyi Kararı kapsamında genişletilmesi ve derinleştirilmesi, Türkiye'nin Ankara Anlaşması ile belirlenen AB'ye üye olma hedefinden hiçbir şekilde sapma yaratmaz Türkiye'nin üyelik yerine "imtiyazlı ortaklık", "özel statü" gibi AB müktesebatında olmayan ilişki modellerini kabul etmesi, Ankara Anlaşması'nın lafzına ve ruhuna tamamen aykırıdır⁴⁷⁷.

Ancak burada imtiyazlı bir ilişki modelinden bahsetmek de doğru olmaz. Çünkü AB Türkiye'ye sağladığı gümrük indirimlerini kendi dışındaki birçok ülke ve bölgeye uygulamakta, hatta AB'ye üye olması söz konusu olmayan bazı ülkeler ise bu ayrıcalıklı durumdan yararlandırılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye, Gümrük Birliği'ne girmekle ayrıcalıklı bir konuma sahip olmamıştır⁴⁷⁸. Zira gümrük birliği ile söylenilenin aksine Avrupa Birliği tarafından Türkiye'ye imtiyazlı bir rejim tanınmasının aksine Türkiye bu imtiyazlı rejimi Avrupa Birliği'nin kendisine tanımıştır. Çünkü gümrük birliği rejiminin yürütülmesi genel olarak Avrupa

---

Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı, Der.Ertan Efeğil ve Mehmet Seyfettin Erol, Orion Yayınevi, Ankara, 2007, s.52.

⁴⁷⁵ Can, 2007, s. 306.

⁴⁷⁶ Gümrükçü, s.69.

⁴⁷⁷ Karluk, 2006, s.14.

⁴⁷⁸ Manisalı, 1995, s.53.

Birliği'nin güdümüne bırakılmış⁴⁷⁹, hatta Türkiye, tam üye olmaksızın “Tam üyelerin ulusal çıkarları doğrultusunda yönlendirilen bir ticari uygulamalar sürecine, hiçbir yönlendirme etkisi olmaksızın uymak durumunda” olan bir ülke konumunda olmuştur⁴⁸⁰.

Sadece ekonomik etki açısından bakıldığında, Türkiye ile AB arasındaki gümrük birliğinin serbest ticaret anlaşmasına dönüştürülmesinin AB'ye ciddi biçimde zarar vermesi beklenemez. Zira AB bütünleşme sürecinin başlangıcında gümrük birliği anlaşmaları yaparken, son yıllarda üçüncü ülkelerle ilişkilerini daha çok serbest ticaret anlaşmaları kapsamında yürütmeyi tercih etmektedir. İsveç, Avusturya, Finlandiya, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri gibi AB'ye sonradan katılan ülkelerin çoğuyla katılım öncesinde yapmış olduğu serbest ticaret anlaşmaları buna örnek oluşturmaktadır. Dolayısıyla genel olarak daha korumacı olan üçüncü ülkelerin, AB ile serbest ticaret anlaşması içinde AB'ye sıfır vergi uygularken, AB dışındaki ülkelere AB'nin ortak gümrük vergisinden daha yüksek bir vergi oranı uygulamaları doğal olarak AB'yi rahatsız etmeyecektir⁴⁸¹.

Yine sadece ekonomik etki açısından değerlendirildiğinde, gümrük birliğinin serbest ticaret anlaşmasına dönüştürülmesinin Türkiye'ye bir zarar vermesi beklenemez. Aksine Türkiye'yi Avrupa Birliğine tek yanlı olarak bağlayan “Türkiye-AB Gümrük Birliği modeli”, Türkiye açısından ancak tam üyelikle birlikte yararlı olabilecek bir modeldir. Çünkü AB'nin, üçüncü ülkelerle yürüttüğu ticari ilişkilerini belirleyen temel politika olan ortak dış ticaret politikasının, karar alma sürecinde yer almayan Türkiye, bu konu ile ilgili tüm düzenlemeleri üstlenme yükümlülüğu altına girmiştir.

Türkiye, AB tarafı açısından tam üyeliğinin desteklenmesi yönünde sahip olduğu en büyük olanağı üyelik öncesi kurulan Gümrük Birliği modeli ile büyük ölçüde yitirmiş⁴⁸², hatta beşinci genişlemesini tamamlaması sonucu üyeliği gerçekleşen diğer 10 aday ülkenin AB'ye katılması ile birlikte AB tarafının

---

⁴⁷⁹ Can, 2007, s.306.

⁴⁸⁰ Tomris Çavdar, “Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği Modeli'nin” Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Sonuçları”, **Mülkiye Dergisi**, cilt.XXVII, Sayı: 240, Ankara, 2003, s.111.

⁴⁸¹ Ege, s.101.

⁴⁸² Çavdar, s.115.

üstlenmesi gereken büyük ekonomik yükler nedeniyle tam üyeliği gerçekleştiremeyecektir. Bu itibarla tam üyelik sürecini destekler nitelikte ve üyelik öncesi ya da üyelik olmaksızın Türkiye'nin çıkar ve beklentilerine en uygun model Norveç ve İsviçre⁴⁸³ örneklerinde olduğu gibi Serbest ticaret Anlaşması modeli olarak görülmektedir⁴⁸⁴.

Diğer yandan Türkiye-AB arasında kurulacak bir serbest ticaret bölgesi ile Türkiye'nin üçüncü ülkelerle ticari ilişkileri üzerinde şu anda var olan Birlik hukuku denetimini ortadan kaldıracak, dolayısıyla da Türkiye dış ticaret politikasını belirleme konusunda yeniden egemenlik yetkilerine kavuşmuş olacaktır. Gümrük birliğini serbest ticaret bölgesinden ayıran temel fark da bundan kaynaklanmaktadır. Gümrük birliği modelinde taraflar, üçüncü ülkeler menşeli mallara aynı gümrük tarifelerini ve aynı hukuki mevzuatı uygulamalarıyla birlikte, bu mevzuatın mahkemeler tarafından yorumlanmasının bile aynı şekilde olması gerekmektedir. Buna karşılık serbest ticaret bölgesinde taraf ülkeler kendi aralarında gümrük vergileri ve eş etkili vergileri kaldırmakla beraber, üçüncü ülkelere ayrı gümrük tarifeleri ve gümrük ve ticaret kuralları uygulayabilmektedirler. Hatta serbest ticaret bölgesi üyesi olan ülkelerin, serbest ticaret sahası dışında kalanlara ortak dış tarife uyumlaştırılmış bir ithalat rejimi uygulamaları zorunluluğu da bulunmamaktadır⁴⁸⁵.

Türkiye'nin gümrük birliğini serbest ticaret anlaşmasına dönüştürmesinin AB'ye ekonomik açıdan herhangi bir zararı olmayacağına göre, tam üyelik gerçekleştirilinceye kadar ilişkilerin bir serbest ticaret anlaşması kapsamında sürdürülmesi teknik olarak mümkün olabilir. Zira böyle bir model, Türkiye'nin egemenlik haklarını gözetmesi, üçüncü ülkelerle ilişkilerinde ve ticaretinde kendi çıkarlarına aykırı yükümlülükler altına girmesini engellemesi nedenleriyle Türkiye-Avrupa Birliği ortaklık ilişkisinde "karşılıklı ve dengeli yükümlülükler" dayalı bir anlayışı da destekler nitelikte olacağını söylemek mümkündür⁴⁸⁶.

Ancak burada gümrük birliğinin daha ileri düzeyde bir bütünleşmeyi yansıttığını, serbest ticaret bölgelerinin ise, üyelerin üçüncü ülkelere farklı tarife

---

⁴⁸³ EFTA için bkz., Ceyhan, s.102; Güran, ss.221–223.

⁴⁸⁴ Bu yöndeki bir değerlendirme için bkz., Manisalı, 1996, s.63.; Çavdar, s.116.

⁴⁸⁵ Özen, 2002, ss.147–148.

uygulayabilme imkânı nedeniyle uluslararası ticareti dolaylı yollara saptırma riski taşıdığını belirtmekte yarar görüyorum⁴⁸⁷. Dolayısıyla Türkiye ile Avrupa Birliği arasında “Türkiye-AB Gümrük Birliği modeli” yerine kurulacak olan Serbest ticaret anlaşmasının Türkiye için, Birliğin ortak ticaret politikasına uyum yükümlülüğünü ortadan kaldırması açısından, ancak tam üyeliğin gerçekleşeceği tarihe kadar, geçici bir dönem için yürütülebilecek bir ekonomik bütünleşme modeli olabileceğini söyleyebiliriz. Ancak böyle bir tercih yapılmasının Türkiye’yi tam üye yapmak istemediği açık olan pek çok AB çevresinin işine gelmesi ve Türkiye’nin üyelik sürecinin tümüyle rafa kalkmasına yol açması daha büyük bir ihtimal olarak görülmektedir.

---

⁴⁸⁶ Çavdar, s.116.

⁴⁸⁷ Gümrük Birliği ve Serbest Ticaret Bölgesi’nin ortak ve farklı yönleri için bkz., Yusuf Bayraktutan, **Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri:Bölgeselleşme ve Küreselleşme**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004, ss.21–22.

SONUÇ

Bölgesel bütünleşme hareketleri içinde en başarılı olan Avrupa Topluluğu kurulduğu günden bu yana uluslararası alanda büyük öneme sahiptir. Kurulduğu tarihten itibaren batılılaşma ile modernleşmeyi bir tutan Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda böylesine önemli bir yere sahip olan AT'ye karşı kayıtsız kalması beklenilemez.

Türkiye AT ile ortaklık kurduğu 1963 tarihinden itibaren inişli çıkışlı da olsa AT ile ilişkilerine her zaman büyük önem vermiştir. Ankara Anlaşması'nın temelinde üç aşamada tesis edilen Gümrük Birliği bulunmaktadır. Hazırlık, geçiş ve son aşama olarak ifade edilen aşamaları içeren ortaklık ilişkisi çerçevesinde Ortaklık Anlaşması 1 Ocak 1973'de yürürlüğe giren Katma Protokol ile desteklenmiştir. Ankara Anlaşması ve Katma Protokol gibi hukuksal belgeler Türkiye-AT ortaklık ilişkilerini "karşılıklı ve dengeli yükümlülükler" çerçevesinde geliştirmiştir.

Türkiye 1970'li yıllarda içinde bulunduğu ekonomik krizler ve bazı siyasi tercihlerle Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınmıştır. Bunun sonucunda AT da kendi yükümlülüklerini aksatmaya ve ortaklık ilişkisinin geliştirilmesi istikametinde çaba harcamaktan kaçınmaya başlamıştır. Başlangıçta sadece ekonomik olan sorunlar, 12 Eylül döneminde ve Yunanistan'ın 1980'de Topluluğa tam üye olmasıyla siyasi boyutlar da kazanmaya başlamıştır. AT-Türkiye ilişkileri dondurulmuş ve mali işbirliğine son verilmiştir. Katma Protokolün ise sadece ticari hükümleri işlemeye devam etmiş, diğer bütün hükümleri atıl kalmış ve ilişkiler 1987 yılına kadar 6 yıl süreyle donmuştur.

Ankara Anlaşmasıyla öngörülen AT ile Türkiye arasındaki ortaklık ilişkisinde son dönemin temelini oluşturan Gümrük Birliği'nin 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmesi ile Türkiye-AB ilişkileri bambaşka bir boyut kazanmıştır. Türkiye AT gümrük birliği, Ankara Anlaşması ile belirlenmiş bir hedeftir. Bu hedef Türkiye AT ortaklık ilişkisinin ekonomik temelini oluşturmaktadır. Bu ekonomik temel ortaklık ilişkisinin siyasal hedefinin de aynı zamanda temelidir. Ortaklık ilişkisinin siyasal ve nihai hedefi tam üyeliktir. Dolayısıyla ortaklık ilişkisinin siyasal hedefi, ortaklık

ilişkinin de sonunu ifade etmektedir. Ortaklık ilişkisi ile tam üyelik arasındaki bu bağlantı Türkiye-AT ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır.

Türkiye ile Topluluk arasında kurulan ortaklık ilişkisi aşama aşama ilerleme sağlarken Türkiye 1987 yılında Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuştur. 1996 yılında gümrük birliğinin yürürlüğe girmesini takip eden yıl olan 1997 yılında yapılan Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'nin genişleme sürecinden dışlanması dikkat çekici bir gelişmedir. Dolayısıyla, ortaklık ilişkisinde ilerleme sağlanırken tam üyelik sürecinde bir duraksama meydana gelmiş ve Türkiye Topluluk ile siyasi ilişkilerini dondurmıştır. Ortaklık ilişkisi ile tam üyelik süreci arasındaki bu ters orantılı gelişme Türkiye'nin 1999 Helsinki Zirvesi'nde aday ülke olarak tanınması ile son bulmuştur. 3 Ekim 2005 tarihinde AB ile katılım müzakerelerinin başlaması tam üyelik sürecinde kilometre taşlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tam üyelik süreci ile ortaklık ilişkisi bütünsel olarak düşünüldüğünde ortaklık ilişkisinin tam üyeliği kolaylaştırıcı bir faktör olarak düşünülmesi gerekmektedir. Topluluk ile 1964 yılında beri ortaklık ilişkisi içerisinde bulunan Türkiye özellikle 1996 yılında gümrük birliğinin oluşturulması ile Topluluğun ortak ticaret politikalarına büyük ölçüde uyum sağlamıştır. Bu sebeple müzakere sürecinde gümrük birliği ile ilgili başlıklarda Türkiye'nin teknik anlamda uyum sağlamada diğer aday ülkelere kıyasla fazla zorlanmayacağı ifade edilebilir.

Tam üyelik perspektifinde Türkiye için kolaylaştırıcı bir etkisi olacağı düşünülen ortaklık ilişkisi, üyelik perspektifinin kaybedilmesi ihtimalinde ise tartışmalara yol açacaktır. 1999 Helsinki Zirvesi sonrası süreçte, tam üyelik sürecinin hız kazanmasıyla AB içerisinde Türkiye'ye "özel statü" verilmesi konusundaki tartışmalar hız kazanmıştır. 1963 Ankara Anlaşması'nın nihai hedef olarak tam üyeliği belirlemesi ve Avrupa Konseyi Zirve kararlarında Türkiye ile diğer aday ülkelere eşit davranılması kararları düşünüldüğünde böyle bir durum hukuki ve siyasi açıdan Türkiye açısından kabul edilebilir görülmemektedir.

Özel statü tartışmaları çerçevesinde Türkiye'nin tam üyelik perspektifini kaybetmesi durumunda ortaklık ilişkisi modeli AB ile ilişkilerde nihai bir model olarak kalmaz. Gümrük birliği sürecinde Türkiye tek taraflı olarak dış ticaret

politikasını saptama konusundaki egemen yetkisini AB otoritelerine devretmiş durumdadır. Türkiye'nin, siyasal niteliği ve sonuçları ağır basan bu egemenlik devrini nihai bir şekilde görmesi ve kabul etmesi er ya da geç Türkiye-AB ilişkilerinde çok önemli sorunlar yaratacaktır. Bu nedenle Türkiye tarafından karşı çıkılsa da tam üyelik perspektifinin kaybolması durumunda gümrük birliğinin alternatifi olabilecek Türkiye-AB ekonomik bütünleşme modelleri de gündeme gelebilir. Serbest ticaret bölgesi, bu anlamda gümrük birliğine alternatif bir Türkiye-AB ekonomik bütünleşme modeli olarak düşünülmektedir.

Sonuç olarak, tam üyeliğin Türkiye-AB ilişkilerinde bir hedef olmaktan çıktığı noktada, gümrük birliğinin varlığını sürdüremeyeceği sonucuna varılmaktadır. Zira ortaklık ilişkisi Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşmesi için bir adımdı, kademeli olarak üyeliğe geçiş fonksiyonu sağlamaktaydı. Ancak Ortaklığın Türkiye'yi üyeliğe hazırlama işlevi zaman içerisinde kaybolmuş ve sürenin uzaması nedeniyle de süreç tersine dönmüştür. Hatta günümüzde üyeliğin alternatifi olma yönünde ilerlemektedir. Bunun argümanı da AB'nin "imtiyazlı ortaklık" yaklaşımıdır. Nitekim Almanya ve Fransa gibi büyük üye devletlerin yaklaşımı da bu yöndedir.

Ortaklık ilişkisi ve tam üyelik süreci bir bütün olarak düşünüldüğünde 1963 yılından beri süregelen ortaklık ilişkisinin tam üyeliği olumlu yönde etkileyip "imtiyazlı ortaklık" ve "özel statü" tartışmaları bir kenara bırakılarak Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin gerçekleştirilmesi hem Türkiye hem de AB'nin için bir kazanım sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AB Haber, “Fransa Yeni Bir Sorun Çıkarttı”, 7 Aralık 2007, http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=20026 (10.12.2007).
- Akdoğan, Yalçın, **Kırk Yıllık Düş: Avrupa Birliği'nin Siyasal Geleceği ve Türkiye**, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 2004.
- Akgür, Hande, “Küreselleşme Sürecinde Entegrasyon Hareketleri ve Ulus Devlet: AB Ekseninde Oyun Teorik Bir Değerlendirme”, **D.E.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, İzmir, 2005.
- Akman, Vedat, **Avrupa Topluluğu ve Türkiye: Uluslararası Andlaşmalar ve Ekonomik Birliğin Ötesinde Bir Avrupa**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, Yayın No:248, Dizi No:29, İstanbul, 1996.
- Aktan, Gündüz “İmtiyazlı ortaklık”, Yayınlanma tarihi 19.05.2005, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=153171> (06.12.2007).
- “An Agenda for a Growing Europe, Making the EU Economic System Deliver”, Report of an Independent High-Level Study Group, 2003, <http://www.euractiv.com/ndbtext/innovation/sapirreport.pdf> (12.11.2007).
- Ankara Ticaret Odası, “Gümrük Birliği Kamuru raporu”, <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1054&l=1>, (25.3.2007)
- Arat, Tuğrul, “Avrupa Birliği İle Türkiye Arasındaki İlişkiler ve Gümrük Birliğinin Yeri”, **A.Ü.Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:44, Sayı: 1-4, 1995.
- Arjan M. Lejour and Ruud A. de Mooij, “Turkish Delight: Does Turkey's Accession to the EU Bring Economic Benefits?”, **Kyklos**, Vol. 58, no. 1, 2005.
- Arsava, Füsun “Geleceğin AB Üyesi Olarak Türkiye Egemenlik Haklarının Devri Sorunu”, der. Harun Gümrükçü, **Küreselleşme ve Türkiye**, Avrupa-Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Hamburg, 2003.

Arsava, Fusun, “Hangi Avrupa İçin Ne Kadar Esneklik”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, Güz 2001.

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, <http://abgs.gov.tr>

Avrupa Komisyonu, “Türkiye 2006 İlerleme Raporu”, Brüksel, 8 Aralık 2006.

Aydoğan, Metin, **Avrupa Birliği'nin Neresindeyiz: Tanzimattan Gümrük Birliği'ne**, Umay Yayınları, 16. Basım, İzmir, 2005.

Barysch, Katinka, “What Europeans Think About Turkey and Why”, **Centre for European Reform Briefing Note**, 2007, <http://www.cer.org.uk> (01.12.2007).

Başlar, Kemal, “Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Türk Anayasası'nın Uyumlaştırılması Sorunu”, **Journal of Turkish Weekly**, 2005, www.turkishweekly.net (10.03.2007).

Baykal, Sanem, “Katılım Ortaklığı Belgesi: Türkiye-AB İlişkilerinde Yeni Bir Dönemeç”, **Mülkiye Dergisi**, cilt: XXV, Sayı: 226, Ocak-Şubat 2001. .

Bayraktutan, Yusuf, **Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri: Bölgeselleşme ve Küreselleşme**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2004.

BBC News, “Turkey Entry Would Destroy EU”, 8 Kasım 2002, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/2420697.stm> (20.10.2007).

BBC Turkish, “Sarkozy'den Türkiye'ye Öneri”, 8 Şubat 2007, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2007/02/070208_sarkozyturkey.shtml (20.10.2007).

Birand, Mehmet Ali, **Türkiye'nin Ortak Pazar Macerası 1959–1985**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1986.

Birand, Mehmet Ali, **Türkiye'nin Büyük Avrupa Kavgası 1959–2004**, Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 2005.

Bolayır, Cenk, **Amsterdam Antlaşması “Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları”**, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, sayı:162, 2000.

Boratav, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi 1908–1985**, İstanbul, 1989.

Bozkurt, Veysel, **Avrupa Birliği ve Türkiye: Siyasal Kurumlar, Çıkar Grupları, Kamuoyu, Ortaklık Belgeleri**, Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını, Bursa, 2001.

Can, Hacı ve Çınar Özen, **Türkiye Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku**, Gazi Kitapevi, Ankara, Ağustos 2005.

Can, Hacı, “Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık İlişkisinin Hukuki Çerçevesi”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt.3, Sayı.1, Güz 2003.

Can, Hacı, “Türkiye’nin Avrupa Birliği İle Bütünleşme Sorunları,” **Türkiye-AB İlişkileri: Avrupa’nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, Der., Ertan Efeğil ve Mehmet Seyfettin Erol, Orion Yayınevi, Ankara, 2007.

Cem, İsmail, **Avrupa’nın “Birliği” ve Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

Ceyhan, Ayşe, **Avrupa Topluluğu Terimleri Sözlüğü**, Afa Yayınları, İstanbul, Aralık 1991.

CNN Türk, “Türkiye’ye Bir Kez Daha İmtiyazlı Ortaklık”, 3 Aralık 2007, http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&HID=3&haberID=408903 (10.12.2007).

CNN Türk “Türkiye Konusunda Tavrımda Değişiklik Yok”, 30 Kasım 2007, http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&HID=5&haberID=408307 (10.12.2007).

CNN Türk, “Sarkozy: Türkiye AB’ye Ait Değil”, 17 Şubat 2006, http://www.cnnturk.com/DUNYA/haber_detay.asp?PID=319&HID=2&haberID=158531 (11.10.2007).

Commission of the European Communities, 2006 Regular Report on Turkey’s Progress towards Accession, Brussels, 2006.

Commission of the European Communities, “Turkey 2007 Progress Report”, Brussels, 6.11.2007.

Commission of the European Communities, “2004 Regular Report on Turkey’s Progress Towards Accession”, Brussels, 6.10.2004.

Commission of the European Communities, “Enlargement Strategy and Main Challenges 2007–2008”, Brussels, 6.11.2007.

Communication from the Commission to the Council and the European Parliament Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA) Multi-Annual Indicative Financial Framework for 2008–2010.

Çakmak, Haydar, **Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri**, Platin Yayınları, Ankara, 2005.

Çalış, Şaban H., **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim**, Nobel Yayın, Ankara, 2006.

Çavdar, Tomris, “Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği Modeli’nin” Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Sonuçları”, **Mülkiye Dergisi**, , cilt.XXVII, Sayı: 240, Ankara, 2003

Çayhan, Esra ve Nurşin Ateşoğlu Güney, **Avrupa’da Yeni Güvenlik Arayışları NATO-AB-Türkiye**, Afa Yayıncılık, İstanbul, Kasım 1996.

Çimen, Ahmet, **Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri**, Ankara, 1996.

Derviş, Kemal, Daniel Gros, Michael Emerson ve Sinan Ülgen, **Çağdaş Türkiye’nin Avrupa Dönüşümü**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2004.

Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, **Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Muhtemel Etkileri**, 2004,

http://www.ibb.gov.tr/IBB/DocLib/pdf/birimler/avrupa_birligi/TRuyeliginABye_muhtemeletkileri.pdf (10.11.2007).

Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://dtm.gov.tr>

DPT, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT Yayını, No:2545, Ankara, 2000.

DPT, **Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararları 1964–2000**, cilt.1, Yayın No:2596. Ankara, 2001.

DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/oik561.pdf> (26.09.2007).

Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayını, 6.Baskı, Ankara, 2007.

Dış Ticaret Müsteşarlığı “Avrupa Birliği'nin İhracatında Belli Başlı Ülkeler ve Türkiye'nin Yeri”, http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/AB/EuromedEntegrasyonDb/ABnin_dis_tic.xls (14.03.2007).

Ege, Aylin, “Türkiye'nin AB'ye Üyeliğinin Ekonomik Etkileri:Üç Muhtemel Senaryo üzerine Düşünceler”, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomi-Politik Tezler**, Der. İrfan Kalaycı, Beta Yayınları, İstanbul, 2006.

Eralp, Atilla, **Türkiye'nin Yeni Dünyası Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri**, Der. Alan Makovsky ve Sabri Sayarı, çev. Hür Güldü, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.

Erdal, Güven, **Türkiye AB Gümrük Birliği: Görüşler-Değerlendirmeler**, TURKAB Yayını, AB Bilinci Serisi:2, İstanbul, Kasım 2002.

Erzan, Refik, Alpay Filiztekin ve Ünal Zenginobuz, “AB İle Gümrük Birliği'nin Türkiye İmalat Sanayine Etkileri”, **TEPAV Yayınları**, Ankara, Şubat 2007.

Esen, Erol, “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri”, **Mülkiye Dergisi**, cilt: XXVI, Sayı:233, Mart-Nisan 2002.

“EU, Brazil join in strategic partnership “,Yayınlanma tarihi 5 July 2007, <http://www.euractiv.com/en/trade/eu-brazil-join-strategic-partnership/article-165263> (06.12.2007).

Eurobarometer, “Attitudes Towards European Union Enlargement”, **Special Eurobarometer 255**, 2006, ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_255_en.pdf.

European Commission, Issues Arising From Turkey’s Membership Perspective, Commission Staff Working Document,, SEC(2004) 1, Brussels, 6.10.2004..

European Commission, “Turkey 2005 Progress Report”, Brussels, 9.11.2005.

“EU-Turkey Relations”, <http://www.euractiv.com/en/enlargement/eu-turkey-relations/article-129678> (10.12.2007).

Evren, Gürbüz, **AB Bekleme Odasında Türkiye’ye Dayatmalar**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2005.

Flam, Harry, “Turkey and the EU: Politics and Economics of Accession”, CESifo Economic Studies, Vol. 50, no.1, 2004.

Furlong, Ray, “Merkel'den imtiyazlı ortaklık mektubu”, 26 Ağustos 2005, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/08/050826_merkel_turkey.shtml (15.09.2007)

Gökay, Bülent, **Türkiye Avrupa’nın Neresinde?**, çev. Selda Paydak, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997.

Gökdere, Ahmet, **Gümrük Birliği Açısından Avrupa Topluluğu ve Türkiye İle İlişkileri**, AÜ. Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara, 1989.

Gökdere, Ahmet, **Gümrük Birliği Açısından Avrupa Topluluğu ve Türkiye ile İlişkileri**, AÜ. Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara, 1991.

Gösterici, Hüseyin ve Burhan Ormanoğlu, *Bütçe Dünyası*, Cilt:2, Sayı:25, Bahar 2007.

Gültekin, Nihat Bülent ve Kamil Yılmaz, “The Turkish Economy before the EU Accession Talks”, **The EU&Turkey A Glittering Prize or a Millstone**, Der. Michael Lake, Federal Trust for Education and Research, 2005.

“Gümrük Birliği'nin gözden geçirilmesine AB'den onay geldi”, http://www.referansgazetesi.com/haber.aspx?HBR_KOD=75160&KTG_KOD=245&ForArsiv=1 (15.09.2007).

Gümrükçü, Harun, “Küreselleşme, Avrupa'nın Genişlemesi ve Türkiye-AB İlişkileri Bağlamında Gümrük Birliği'nin Değerlendirilmesi”, **Türkiye-AB İlişkileri: Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, Der.Ertan Efeğil ve Mehmet Seyfettin Erol, Orion Yayınevi, Ankara, 2007.

Günoğur, Haluk, “Ortaklık Antlaşmaları ve 6 Mart 1995 Ortaklık Konsey Toplantısı Işığında Gümrük Birliği”, **Avrupa Birliği El Kitabı**, T.C.Merkez Bankası, Ankara, 1995.

Günoğur, Haluk, **Türkiye-AB İlişkileri Son Gelişmeler El Kitabı**, İzmir Ekonomi Üniversitesi Yayını, İzmir, 2002.

Güran, Nevzat, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Birliği**, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2002.

H.A.K., **Türkiye'nin Dış Politikasında Avrupa Birliği ve Alternatifleri**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2001.

Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Ankara Anlaşmasından Günümüze Türkiye-AET Ortaklığı**, Ankara, 1984.

Hisarcıklıoğlu, M.Rifat, “10. Yılında Gümrük Birliği”, **TOSYÖV Girişim Dergisi**, Sayı:86, Ocak 2007.

Hughes, Kirsty, “Turkey and the European Union: Just Another Enlargement? Exploring the Implications of Turkish Accession”, A Friends of Europe Working Paper, 2004, <http://foe.link.be/pdfs/TurkeyandtheEuropeanUnion-WorkingPaperFoE.pdf> (15.09.2007).

Işık, H., “Ankara Anlaşması’nın Görüşmeleri ve İmzalanması”, **AET-Türkiye Ortaklığının 10’uncu Yılı**, İ.K.V. Yay., İstanbul, No:58, 1973.

İKV, **Amsterdam Antlaşması: Bütünleştirilmiş Haliyle Avrupa Birliği Kurucu Antlaşmaları**, İstanbul, Haziran 2000.

İKV, **Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Türkiye**, Seminer Tebliği, İKV Yayınları, No:2. İstanbul, 1967.

İKV, **AB Genişleme Süreci ve Türkiye**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını, No: 170, İstanbul, 2002.

İKV, “Müzakere Sürecinin Aşamaları”, <http://www.ikv.org.tr/muzakeresureci.php> (12.09.2007).

İKV, **Avrupa Birliği ve Türkiye-AB İlişkileri Hakkında Doğru Bilinen Yanlışlar**, İKV Yayınları, no. 178, 2004.

“İKV Başkanı Kabaalıoğlu: AB'nin 3. ülkelerle yaptığı anlaşmalara Türkiye de dâhil edilsin”, http://www.abhaber.com/haber_sayfasi.asp?id=18487 (11.10.2007).

İyibozkurt, Erol, “Türkiye AB ilişkileri Gümrük Birliği’nden Öteye Gidemez”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Sayı:36, Kasım-Aralık 2000.

Karluk, Rıdvan, **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye: Gümrük Birliği Ne Getirdi Ne Götürdü?**, Ankara, 1997.

Karluk, Rıdvan, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, 8.Baskı, Beta Basım Yayın A.Ş., İstanbul, 2005.

Karluk, S.Rıdvan, “Güney Kıbrıs’ın Gümrük Birliği’ne Katılım Sürecinde Karşılaşılan Sorunlar”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi: Prof Dr. Ahmet Gökdere’ye Armağan**, Cilt:5, No:2, Kış 2006.

Karluk, Rıdvan, “Avrupa Birliği’nin Türkiye, Türkiye’nin Avrupa Birliği Politikası”, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomi-Politik Tezler**, Der. İrfan Kalaycı, Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2006.

Karluk, Rıdvan, “AB-Türkiye Gümrük Birliği”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Özel Sayı, No:3, Mart-Nisan, 1995.

Keskin, Yıldırım, “Ortak Pazar ve Türkiye”, **Avrupa Ekonomik Topluluğu Çeşitli Hukukî Sorunlar Üzerine Konferanslar**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No:1867, 1973.

Kip-Barnard, Fulya, “Soğuk Savaş ve Sonrasında Türkiye-AB İlişkileri”, **Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa ve Türkiye**, Der. Cem Karadeli, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003.

Manisalı, Erol, **Avrupa Çıkmazı**, Otopsi Yayınları, İstanbul, Nisan 2004.

Manisalı, Erol, **İçyüzü ve Perde Arkasıyla Avrupa Çıkmazı Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2001.

Manisalı, Erol, **Türkiye Avrupa İlişkileri**, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1998.

Manisalı, Erol, **Gümrük Birliğinin Siyasal ve Ekonomik Bedeli**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995.

“Mediterranean project vs. EU: An illusion or reality for Turkey”, 30 May 2007, <http://www.turkishdailynews.com.tr/article.php?enewsid=74479> (06.12.2007)

“Merkel Criticises Sarkozy's Mediterranean Union Plans”, 06.12.2007, <http://euobserver.com/?aid=25284> (06.12.2007).

Minibaş, Türkel, “Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Türkiye’nin Tam Üyeliği”, **Türkiye-AB İlişkileri Üzerine: Ekonomi-Politik Tezler**, Der. İrfan Kalaycı, Beta Yayınları, İstanbul, 2006.

- M. Joseph M.A. H. LUNS, **Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortaklık Anlaşmasının İmzası Vesilesiyle Söylenen Nutuklar**, AET Yayınları Dizisi, Sayı:5, Ankara, 1963.
- Murat, Sedat, **Bütünleşme Sürecinde Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Karşılaştırmalı Sosyal Yapısı**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.
- Müftüler Baç, Meltem, **Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler**, Çev. Simten Çoşar, Alfa Basım, İstanbul, 2001.
- "Nicolas Sarkozy's European Vision", Friends of Europe, 8 September 2006, <http://www.friendsofeurope.org/Portals/6/Documents/Reports/FoE%20Policy%20Spotlight%20Nicolas%20Sarkozy%20sept%2006.pdf> (06.12.2007).
- Ortaylı, İlber, "Türkiye'nin Batılılaşma Hareketlerine Genel Bir Bakış", **Avrupa Birliği El Kitabı**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Ankara, 1995.
- Özdal, Barış ve Mehmet Genç, **Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Türkiye-AB İlişkilerine Etkisi**, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul, 2005.
- Özen, Çınar, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinin Neofonksiyonist Teori Çerçevesinde Analizi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Ens., Ankara, 1998.
- Özen, Çınar, "Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukukunda Uyuşmazlıkların Çözümü", **Türk Hukuk Dünyası Dergisi**, Türk Hukuk Enstitüsü, Yıl:1, Sayı:2., Ekim 2000.
- Özen, Çınar, "1/95 Sayılı Ortaklık konseyi Kararı Çerçevesinde Türkiye'nin Yükümlülükleri Üzerine Bir Değerlendirme", **Yeni Türkiye Dergisi Avrupa Birliği Özel Sayısı**, Sayı:36, Kasım-Aralık 2000.
- Özen, Çınar ve Hatice Yazgan, "Zor Ya Da Zoraki Aday: Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Süreci", **Türkiye-AB İlişkileri: Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, der. Ertan Efeğil ve Mehmet Seyfettin Erol, Orion Yayınevi, Ankara, 2007.

Özen, Çınar, **Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Süreci Üzerine Etkileri**, Hasan Ceylan Kitabevi, İzmir, 2002.

Özer, Yonca, “Küresel Ekonomik Bir Güç Olarak AB ve Türkiye’nin Üyeliğinin Muhtemel Etkileri”, **Türkiye-AB İlişkileri: Avrupa’nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, Der.Ertan Efeğil ve Mehmet Seyfettin Erol, Orion Yayınevi, Ankara, 2007.

Özsoy, İsmail ve Osman Özsoy, “1838 Baltalimanı Sözleşmesi’nden Gümrük Birliği’ne:Türkiye-Avrupa Ticari İlişkileri”, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Ekonomi-Politik Tezler**, Ed. İrfan Kalaycı, Beta Basım, İstanbul, 2006.

Palabıyık, M. Serdar ve Ali Yıldız, **Avrupa Birliği**, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2006.

Reçber, Kamuran, “Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Üye Adayı Olarak Kabul Edilmesine Hukuksal Açıdan Bir Bakış”, **A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Ekim-Aralık, 2001.

Reçber, Kamuran, **Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri**, Aktüel Yayınları, İstanbul, 2004.

Reçber, Kamuran, **Tam Üyelik Müzakere Çerçeve Belgesinin Analizi**, Alfa Akademi, İstanbul, 2006 .

Rehn dismisses 'privileged partnership' for Turkey”, Yayınlanma tarihi, 5 October 2006 , <http://www.euractiv.com/en/enlargement/rehn-dismisses-privileged-partnership-turkey/article-158513?Source=RSS> (06.12.2007).

“Sarkozy: Türkiye Akdeniz birliğinin belkemiği olsun”, <http://www.milliyet.com.tr/2007/02/08/dunya/dun01.html> (06.12.2007).

Seyidoğlu, Halil, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2001.

Somçağ, Selim, **AB Kıbrıs Ermenistan Bir Teslimiyet Güncesi**, 2006 Yayınevi, İstanbul, 2006.

Sönmez, Ergün, **Türkiye ve Avrupa Birliği:Türkiye'nin AB'ye Üyelik Sürecinde Devam Eden Problemleri**, Tevn Yayınları, İstanbul, 2005.

Şen, Faruk, Çiğdem Akkaya ve Reyhan Güntürk, “ Gümrük Birliği, Türkiye'nin Lehine mi, Aleyhine mi?”, **2000 Yılı'nın Eşiğinde Avrupa ve Türkiye**, Cumhuriyet Kitap Kulübü, İstanbul, 1999.

Şen, Faruk, “Türkiye-AB İlişkilerinin Beş Temeli ve Bu Çerçeve de Türkiye'nin Tam Üyeliğinin AB'ye Olası Etkilerinin Tahmini”, **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine: Ekonomi-Politik Tezler**, Ed. İrfan Kalaycı, Beta Basım AŞ., İstanbul, 2006.

“Şener: Gümrük Birliği'nin gözden geçirilmesi gerektiğini düşünüyorum”, 22 Mart 2007, <http://www.milliyet.com.tr/2007/03/22/son/soneko24.asp> (11.11.2007).

T.C. Resmi Gazete, 22 Kasım 1970, Sayı:13675.

T.C. Resmi Gazete, 31 Ağustos 1972, Sayı 14292.

Tekeli, İlhan ve Selim İlkin, **Türkiye ve Avrupa Topluluğu Cilt I: Ulus Devletini Aşma Çabasındaki Avrupa'ya Türkiye'nin Yaklaşımı**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993.

Tekinalp, Ünal ve Gülören Tekinalp, **Avrupa Birliği Hukuku**, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ., 2.Baskı, İstanbul, 2000.

Tezcan, Ercüment, “Helsinki'den 3 Ekim'e Giden Süreç Üzerine Saptamalar”, **Türkiye-AB İlişkileri: Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, der. Ertan Efeğil ve Mehmet Seyfettin Erol, Orion Yayınları, Ankara, 2007.

“Türkiye'nin ihtiyaçları için Gümrük Birliği derhal tartışılmalı”

<http://www.sabah.com.tr/2007/07/31/haber,098FAC6BA12149DCB1FE91A6EB887703.html> (15.09.2007).

Uğur, Mehmet, “Türkiye'nin Üyeliği Yerine Gümrük Birliği mi? AB-Türkiye İlişkileri Üzerine Bir Başka Yorum”, **Türkiye Avrupa'nın Neresinde? Gümrük**

Birliği Anlaşması'nın Düşündürdükleri, haz. Bülent Gökay, çev. Selda Paydak, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997.

Uğur, Mehmet, **Avrupa Birliği ve Türkiye: Bir Dayanak/İnandırıcılık İkilemi**, Everest, İstanbul, 2000.

Uğur, Mehmet “Dünya Parası Olarak Avro'nun Kaderi ve AB Üyeliğinin Türkiye Ekonomisine Muhtemel Katkıları”, **Müzakerelerden Üyeliğe:AB-Türkiye Gündemindeki Sorunlar**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005, ss.123–124.

Uyanusta, Esra, “Gümrük Birliği'nin Kronik ve Akut Sorunları”, **Kriter Türkiye-AB İlişkileri Haber-yorum Dergisi**, Sayı:16, Ekim 2007.

Ülgen, Sinan and Yiannis Zahariadis, “The Future of Turkish-EU Trade Relations Deepening vs Widening”, EU-Turkey Working Paper No.5, August 2004. .

Ülger, İrfan Kaya, “Avrupa Birliği'nde Gelecek Tartışmaları ve “Türkiye Sorunu”, **Türkiye-AB İlişkileri: Avrupa'nın Genişlemesi, Müzakere Süreci ve Batılılaşma Sorunsalı**, der. Ertan Efeğil ve Mehmet Seyfettin. Erol, Orion Yayınevi, Ankara, 2007.

World Bank, Statistics,

<http://www.worldbank.org/depweb/english/modules/social/pgr/dataeuro.html>
(15.10.2007).

Yeşilada, Birol, Brian Efirid And Peter Noordijk, “Competition among Giants: A Look at How Future Enlargement of the European Union Could Affect Global Power Transition”, *International Studies Review*, no: 8, 2006.

Yiğit, Süreyya, “Buradan Sonsuza Türkiye, Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği”, **Türkiye Avrupa'nın Neresinde? Gümrük Birliği Anlaşması'nın Düşündürdükleri**, haz. Bülent Gökay, der. Selda Paydak, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997.

Yurdusev, A.Nuri, “Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği”, **Türkiye ve Avrupa**, haz. Atilla Eralp, Ankara, 1997.